

**NEOLİTİK ANADOLU TOPLUMLARI
GEÇİM EKONOMİSİNDE
SU ÜRÜNLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Alper GÖLBAŞ

2010

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

NEOLİTİK ANADOLU TOPLUMLARI
GEÇİM EKONOMİSİNDE
SU ÜRÜNLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Alper GÖLBAŞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU

Çanakkale – 2010

TAAHHÜTNAME

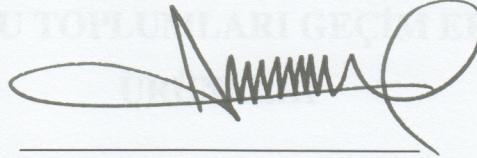
Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Neolitik Anadolu Topluları Geçim Ekonomisinde Su Ürünleri" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

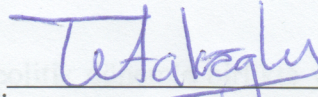
23/09/2010

Alper GÖLBAŞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Alper GÖBAŞ'a ait "Neolitik Anadolu Toplumları Geçim Ekonomisinde Su Ürünleri" adlı
çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

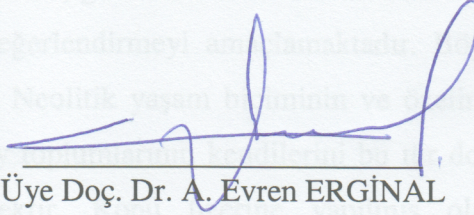

Başkan: Prof. Dr. Nurettin ARSLAN

Üye Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU

(Danışman)

Üye Doç. Dr. A. Evren ERGİNAL

Tez No : 385712

Tez Savunma Tarihi : 23.09.2010

ONAY

Doç. Dr. Yücel ACER
Enstitü Müdürü

28/9/2010

NEOLİTİK ANADOLU TOPLUMLARI GEÇİM EKONOMİSİNDE SU ÜRÜNLERİ

ÖZET

Bu yüksek lisans tezi Neolitik dönemle birlikte yerleşik yaşama geçmeye başlayan ve yerleşim yeri olarak da deniz, göl ve nehir kıyılarını seçen kıyı köy toplumların besin ihtiyaçlarını karşılamak için deniz, göl ve nehirlerden Anadolu'da nasıl faydalandığı mevcut arkeolojik veriler ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böyle bir çalışmaya alt yapı oluşturmak için de öncelikle Neolitik yaşam biçiminin ve özelinde kıyı köy toplumlarının nasıl oluştuğu ve bu kıyı köy toplumlarının kendilerini bu tür doğal ortamlara nasıl adapte ettikleri konuları irdelenecektir. Konu üzerine yapılmış olan kuramsal yaklaşımlar incelenerek, bu oluşum sürecindeki faktörler olan kalıcı yerleşim gerekliliği, iklim değişikliğinin avcılık ve toplayıcılık üzerindeki etkileri, savunma ve ticaret gibi unsurlar ele alınmıştır. Bu kapsamda Neolitik kıyı köy toplumlarının deniz, göl ve nehirlerden besin ihtiyaçlarını karşılarken ne tür aletler kullanmış oldukları konusu da incelenecektir. Arkeolojik veri olarak kazı çalışmalarında tespit edilen midye ve istiridye kabukları ve balık kemikleri ayrı başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Balıkçılıkta kullanılan olta kancaları, olta ağırlıkları, zıpkınlar, balık ağı ağırlıkları da başlıklar halinde incelenmiş ve arkeolojik çalışmalarda bu aletlerin nasıl değerlendirildiği üstünde durulmuştur. Daha sonra ise ağırlıklı olarak, çalışmanın esasını teşkil eden Marmara ve Ege denizlerinin kıyılarında yer alan yerleşimler üzerinde detaylı bir biçimde durulmuştur. Son olarak değerlendirme kısmında arkeolojik verilerin yorumlanması konusunda, etnografik verilerden faydalanılmıştır. Bu konuda yapılmış kapsamlı çalışmaların eksikliği göz önüne alındığında mevcut arkeolojik verileri ve yeni buluntuları derleyen bu yüksek lisans tezinin Neolitik kıyı köy toplumlarını anla konusunda bilgilerimiz artıracacağı düşünülmektedir.

MARINE RESOURCES IN THE SUBSISTENCE PATTERN OF NEOLITHIC ANATOLIAN COMMUNITIES

ABSTRACT

This master's thesis aims to examine the available archaeological evidence to show how the Neolithic societies managed to exploit marine, lacustrine, and riverine resources to supplement their diet in Neolithic period in Anatolia. In context, the questions of how the coastal Neolithic societies exploited marine, lacustrine, and riverine resources and the what kind of tools used in this process are examined in light of available archaeological evidence. To do so, this study also aims to examine how coastal villages emerged and how they managed to adapt themselves to such environments different than plains where agricultural practices can easily be pursued. By evaluating current theoretical approaches on this issue, the influential factors over this formation, which are the necessity of a permanent settlement, the effects of climate change over hunting and gathering, and, defence and commerce are discussed. As for the archaeological data, the mussel and oyster shells together with fish bones which are unearthed in excavations are evaluated under different titles. The fishhooks, fishhook weights, fish spears and net weights, which are used in fishing, are analysed under different titles, as well, and it is dwelled upon how these tools are also evaluated in this thesis. Furthermore, the archaeological evidence introduced in this study are mainly derived from the settlements around the Sea of Marmara and the Aegean, Eventually, this thesis also benefited from the ethnographic evidence to better interpret the archaeological finds. In light of the minimal number of studies dealing with the exploitation of Marine and riverine resource, this master's thesis compiling old and new evidence from Anatolia is hoped to enhance our understanding of the aspects of subsistence strategies of coastal Neolithic societies.

ÖNSÖZ

Tez çalışması olarak Neolitik Anadolu toplumlarının geçim ekonomisinde su ürünleri konusunun seçilmesinin ana sebebi, Neolitik toplumların oluşum süreci içerisinde kıyılarda yaşamayı seçenler ve bunların sudan faydalanış biçimleri üzerine çok detaylı çalışmaların yapılmış olmamasıdır. Bu konudaki arkeolojik çalışmaların az olması arkasındaki ana nedenlerden birisi de, kıyı yerleşimlerinin arkeolojik somut verileri olan balık kemikleri ve deniz kabukları gibi kalıntıların son yıllara kadar yoğun bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmadan ve kimi zaman yayınlarda sadece birkaç cümle veya resim ile değinilerek geçirilmiş olmalarıdır. Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi'nde 2006 tarihinde başladığım yüksek lisans öğrenimim sırasında Doç. Dr. Turan Takaoğlu tarafından kıyı yerleşmeleri kuran Neolitik toplumların beslenme ve diğer maksatlarla sudan faydalanmaları konusunda çalışmak üzere yönlendirilmem bu tezi yapmamı sağlayan en önemli etkeni teşkil etmektedir. Bu vesile kendisine teşekkür ederim.

Bu yüksek lisans tezinde kullanılan Yenikapı kazılarında ele geçen su ürünlerinden faydalanmakta kullanılan nesnelere ilgili çalışma Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün B.16.0.KVM.0.12.01.00.160.02.01(34)-73103 No.lu İstanbul İl Kültür Müdürlüğü'ne hitaben yazı ile verdiği izin doğrultusunda, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün uygun görmesi ile yapılmıştır. Bu bakımdan gerekli izni veren yetkililere teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez çalışmam sırasında, yayınlanmamış yüksek lisans tezini benimle paylaşan Eylem Özdoğan'a, harita çizimlerimi yapan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Şark Eserleri Müzesi uzmanlarından Gülçay Yağcı'ya, her zaman desteğini üzerimden eksik etmeyen meslektaşım ve hayat arkadaşım Arzu Toksoy Gölbaş'a ve beni bugünlere getiren anneme ve babama ve hayattaki ilk arkadaşım ve kardeşim Ayhan GÖLBAŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Alper GÖLBAŞ

23.09.2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
RESİMLER LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	1
2. NEOLİTİK GEÇİM EKONOMİSİNDE SU ÜRÜNLERİ	4
3. SU ÜRÜNLERİNDEN FAYDALANILDIĞINI GÖSTEREN ARKEOLOJİK VERİLER	7
3.1. Midye ve İstiridye Kabukları	7
3.2. Balık Kemikleri	9
3.3. Balıkçı Aletleri	11
3.3.1. Olta Kancaları	11
3.3.2. Olta Ağırlıkları	12
3.3.3. Zıpkınlar	13
3.3.4. Balık Ağı Ağırlıkları	15
4. ANADOLU'DA SU ÜRÜNLERİNDEN FAYDALANAN NEOLİTİK YERLEŞİMLER	16
4.1. Deniz Kıyısı Köyleri	17
4.1.1. Fikirtepe	17
4.1.2. Pendik	26

4.1.3 Yenikapı	33
4.1.4. Hoca Çeşme	43
4.1.5.Yeşilova.....	52
4.1.6. Ege Gübre	58
4.2. Göl Kıyısı Köyleri	63
4.2.1. Ilıpınar	64
4.3. Nehir Kıyısı Köyleri.....	67
4.3.1. Çatalhöyük.....	67
4.3.2. Mezra-Teleilat.....	74
5. SONUÇ	77
6. KAYNAKÇA	80

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1	Yenikapı tabakalanmasını gösteren tablo	35
Tablo 4.2	Hoca Çeşme Tabakalanmasını Gösteren Tablo	44

RESİMLER LİSTESİ

Res. 3.1	Dimini buluntusu deniz kabuğu bilezikler	8
Res. 3.2	Balık kemikleri kullanılarak eldeki örneğin tür ve ebatları öğrenilir (Reitz ve Wing 2008: res.7.3).....	9
Res. 3.3	Arkeolojik değerlendirmeye tabi tutulan balık kemikleri öncelikle osteolojik olarak incelenir (Reitz ve Wing 2008: res. A.13).....	10
Res. 3.4	Kiklop Mağarası/Youra ve Kuzey Sporades'e ait olta kancaları (Papathanassopoulos 1996: Res.2.).....	11
Res. 3.5	Çeşitli olta ağırlıklarına ait örnekler (Moore ve diğ. 2000: res.7.13-14).....	12
Res. 3.6	Olta ağırlıklarının uygun dengeyi sağlayarak oltayı dibe batırması önemlidir (Moore ve diğ. 2000: res.7.15.).....	13
Res. 3.7	Çin Neolitiği Cishan yerleşmesi'ne ait zıpkın örnekleri (Wang 1992: res.1.).....	14
Res. 3.8	Çin Neolitiği Cishan Yerleşmesi'ne ait zıpkın örnekleri (Wang 1992: res.2.).....	14
Res. 3.9	Taş ve pişmiş topraktan imal edilmiş balık ağı ağırlıklarına örnekler (Bekker-Nielsen 2006: res.2).....	15
Res. 4.1	Marmara ve Ege bölgesinin önemli Neolitik yerleşimlerini gösteren harita (Çizen Gülçay Yağcı).....	16
Res. 4.2	Fikirtepe'de bulunmuş olan zıpkınlar.....	25
Res. 4.3	Pendik Neolitik dönem taş ağırlıklara ait örnekler (Fotoğraf Alper Gölbaş).....	29
Res. 4.4	Pendik Neolitik dönem 22 nolu mezarda ele geçmiş olan deniz kabukları kullanılarak yapılmış kolye (Fotoğraf Alper Gölbaş).....	30
Res. 4.5	Pendik buluntusu Neolitik dönem olta kancası (a. Özdoğan 1999: fig. 24b, b. Fotoğraf Alper Gölbaş).....	31
Res. 4.6	Pendik Neolitik dönem olta kancası (Fotoğraf Alper Gölbaş).....	32
Res. 4.7	Yenikapı Neolitik tabakada bulunmuş olan ve deniz kabukları ve organik kalıntılar içeren yapı kalıntısı, çöplük (?) (Fotoğraf Alper Gölbaş).....	38

Res. 4.8	Yenikapı Neolitik tabakada bulunmuş olan ve deniz kabukları ve organik kalıntılar içeren yapı kalıntısı, çöplük (?) (Fotoğraf Alper Gölbaş).....	38
Res. 4.9	Yenikapı Neolitik dönem ahşap aletler (Kızıltan 2010: res. 18).....	39
Res.4.10	Yenikapı Neolitik Dönem kemik kanca-mekik ?)(Fotoğraf Alper Gölbaş).....	39
Res. 4.11	Yenikapı Neolitik Dönem ahşap kürekler (Kızıltan 2010: res. 19).....	42
Res.4.12	Yenikapı Neolitik Dönem'e ait taş obje, taş ağırlık-çapa (?) (Fotoğraf Alper Gölbaş).....	42
Res.4.13	Hoca Çeşme'de <i>Solen vagina</i> yığını içeren çukur (Özdoğan 2003: Res. 79).....	50
Res. 4.14	Hoca Çeşme <i>Ostrea edulis</i> çukuru (Özdoğan 2003: res.81).....	50
Res. 4.15	İçerisinde midye kabuklarıyla bulunmuş kap (Özdoğan 2003: res.82)	51
Res. 4.16	Hoca Çeşme Neolitik Dönem balık kancası (?) (Özdoğan 1999b: fig. 22 ve 24, c).....	51
Res. 4.17	Yeşilova Neolitik yerleşimi takı olarak kullanılmış olan deniz kabukları ve taş kolyeler (Derin 2007a: res.16).....	57
Res. 4.18	Yeşilova Neolitik tabaka deniz kabukları toplu görünüm (Derin 2007a: res.17)	57
Res. 4.19	Yeşilova Neolitik Dönem kara kabuklularına ait kalıntılar (Derin 2007c: res. 3).....	58
Res. 4.20	Ege Gübre mühür olarak kullanılmış olan <i>Bolinus brandaris</i> deniz kabuğu (Sağlamtimur 2007: res.14).....	61
Res. 4.21	Çatalhöyük Yerleşmesi ve Çarşamba ırmağının konumlarını gösteren çizim (Swogger 2005: kapak resmi).....	68
Res. 4.22	Çatalhöyük'te bulunan kemik oltalar (Hodder 2007: no. 263-265).....	72
Res. 4.23	Çatalhöyük deniz kabuklarına örnekler (Reese 2005: res.6.1).....	73
Res. 4.24	Mezraa-Teleilat buluntusu kemik olta kancası (Özdoğan 2007: fig. 7)	76

1. GİRİŞ

İnsanoğlu, konar-göçerliği bırakıp yerleşik yaşama geçmeye karar verdiğinde, bu kararı uygulayacağı mekânları da belirli kriterlere göre seçmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Ana amaç uzun süre boyunca faydalanılıp hayatta kalınabilecek bir mekân belirlemek olduğundan, zaruri ihtiyaç olan tatlı su kaynağı yakınları, yerleşim kurmak için birincil seçeneği oluşturmaktaydı. Su kaynağının dışında, toprağa bağlı yaşamayı seçenler için öncelikli seçenekler ise bereketli araziler ve bu araziyi işlemekte ve doğrudan beslenmekte kullanabileceği hayvanları yetiştirmesine uygun mekânlardı. Toprağa alternatif olarak, gelişmiş olan avcılığın devamı niteliğindeki, üretime katılmanın yanı sıra, sınırsız bir kaynaktan sürekli bir tüketim yapan topluluklar ise kıyı toplumlarıydı. Kıyı toplumları denildiğinde, akla hemen deniz kıyısı gelmekteyse de, esasen ırmak ve göl kıyıları da insanoğlunun günümüze değin vazgeçemediği yerleşim mekânlarındandır. Bu topluluklar, kısmen tarım ve hayvancılık ile uğraşsalar da ana besin kaynaklarını kıyısında yerleştikleri akarsu, göl veya denizden karşılamaktaydılar. Bu açıdan bakıldığında, Mezopotamya gibi iki büyük ırmağın arasında yaşamayı seçen insanlar, suyu, balık avlamaktan çok tarım yapmak için kullanmış olan, dolayısı ile üretimi gözetten toplumlardır.

Kıyı toplumları denildiğinde söz konusu olan besin ekonomilerinin esasını doğrudan kıyısına yerleştikleri deniz ya da okyanusa veya acı göllere bağlayan ve bitki ve hayvan ehlileştirmesini öğrenmelerine rağmen su ürünlerini birincil gıda kaynağı olarak kullanan topluluklardır. Balıkçılık yapan bu topluluklar, kendilerine özgü alet kültürleri geliştirmişler; deniz kıyısında yaşamının etkileri de, seramiklerin üzerinde yer alan motiflerden dini veya sanatsal ürünler olan heykelcik ve idollere kadar yansımıştır.

Kıyı toplumlarının arasında, adının hakkını en iyi verenler ada toplumlarıdır. Elimizdeki çeşitli veriler, insanların Neolitik dönem sonlarında Ege adalarında kara bağlantısı varken, kara yolu ile seyahat ettikleri ve daha sonra suların yükselmesinin ardından, adaya dönüşen bu kara parçalarında yaşamaya devam ettikleri yönündedir. Bu tip

küresel doğa olayları ile oluşan ada toplulukları dışında, ürettikleri sal ve teknelerle yakın adalara seyahat eden ilkel topluluklar da mevcuttur. Bu toplulukların kara bağlantısı bulunmayan ve doğal kaynakları sınırlı olan adalarda yaşamayı seçme sebepleri tartışma konusudur. Kara bağlantısı bulunmayan alanda yaşamayı tercih etmek temel olarak savunma amaçlı olmakla birlikte, farklı kaynaklar da adada yaşamayı cazip kılabilir. Örneğin Yunanistan'da yer alan Melos Adası, besin elde etmede ve savunmadaki avantajlarının yanında obsidyen yataklarının zenginliği ile de yerleşme kurmak için tercih edilmiştir (Patton 1996: 6). Bununla beraber adada yaşamının belli başlı sakıncaları da vardır. Örneğin bir insan topluluğu yaşamak için seçtiği adada yer alan hayvan popülasyonunu birkaç yüz yıl içerisinde tüketebilir. Örneğin, Malta, Sardunya ve Sicilya gibi Akdeniz adalarında yaşayan topluluklar, henüz bitki ve hayvan ehlileştirmesine başlamadan önce söz konusu adalarda yaşayan bodur fil, hipopotam ve onlardan daha savunmasız olan kuğu, dev kara kaplumbağası ve çeşitli kemirgen hayvanları nesilleri tükeninceye kadar avlamışlardır (Simmons 1999: 324). Sınırlı bir alan sınırlı kaynaklar demektir ve bir adanın biyoçeşitliliği adanın büyüklüğü ile doğru orantılıdır (Patton 1996: 6).

İlkel kıyı toplumlarını incelemek çok geniş bir konu aralığını kapsadığından belirli bir alanla konunun sınırlanması amaçlanmıştır. Deniz kıyısı ve göl kıyısı olarak ayırdığımız yerleşimlerde, bu amaçla, deniz kıyısı yerleşimleri olarak; Marmara Bölgesi'nde Neolitik Çağ'da bölge kültürünün esasını teşkil eden Fikirtepe Kültürü ve bunun dışında Ege Denizi kıyısında yer alan ve beslenmelerinde su ürünlerinin büyük rol oynadığı bazı yerleşimler incelenmiştir. Göl kıyısında yaşayan Neolitik yerleşimler olarak da Ilıpınar ve Menteşe yerleşmeleri incelenmiştir.

Orta Anadolu'da Neolitik Çağ'da görülen gelişkin kültürün batıya doğru yayılışı M.Ö. 6. bin yılın başlarına denk gelmektedir. Bu dönemde Marmara Bölgesi'nde bulunan avcı-balıkçı toplumlar, bölgeye gelen kalıcı köy yaşantısı, evcil hayvanlar, tarım, çanak-çömlek yapım bilgisi gibi etkilerle; kısmen yeni çiftçilerle kaynaşmış kısmen de bu yaşam biçimini kendi gelenekleriyle birleştirerek bölgeye özgü farklı bir kültür ortaya çıkarmışlardır.

Ege Denizi ve Marmara Denizi Son Buzul Çağında yaşanan küresel su yükselişinden en çok etkilenen yerlerin başında gelmektedir. Marmara Denizi'nin Son Buzul Çağı sonunda su yükselişi ile acı su gölünden denize dönüştüğü bilinmektedir. Deniz haline dönüşmeden önce çok büyük ebatlarda olan tatlı su ve acı su gölü balıkları burada Fikirtepe kültürünün gelişmesinde önemli yer tutmuştur. Çanakkale'den tuzlu su girişinin yaşanmasının ardından Fikirtepe Yerleşmesi'nde az da olsa tuzlu su balıklarına rastlanmıştır. Bu durum bilindiği gibi bir çevre felaketine sebep olmuş ve balıkçılığa dayalı bu yerleşme ortadan kalkmıştır. Aynı kültürün diğer temsilcileri olan Pendik ve Yenikapı yerleşmelerinin balık kemiklerinin henüz incelenmediğinden, söz konusu yerleşmelerin akıbetlerinin de benzer olup olmadığı bilinmemektedir.

2. NEOLİTİK GEÇİM EKONOMİSİNDE SU ÜRÜNLERİ

Deniz ürünlerinden faydalanılması veya daha özelde balıkçılığın Ege dünyasında en azından Mezolitik dönemden beri var olduğu bilinmektedir. Yunanistan'da Argolid bölgesinde Frankhthi Mağarasında ele geçen ton balığı (*Thunnus thynnus*) kemikleri bu dönemde balık avlandığına tanıklık etmektedir (Rose 1995; Webb 1999, Powell 1996: 49; Stratouli 1996). Ton balığına ait ele geçen *vertebrae* kalıntıları yaklaşık 200 kg civarı ağırlığa sahip olabilen bu balık türünün avlanmasına yönelik önemli tekniklerin bu dönemde var olduğuna işaret etmektedir. Ton balığı kemiklerinin yoğun miktarda ele geçmesi bunun yüksek oranda avlandığını depolanarak saklanmış olabileceği yönünde yorumlara yol açmıştır (Perles 2004: 28). Frankhthi Mağarasında ton bağı kemikleri yanı sıra bol miktarda deniz kabuğu ele geçtiği de bilinmektedir (Shackleton 1988). Benzer şekilde Youra Mağarasında ele geçen kemik kancalar balıkçılığın Ege dünyasında Mezolitik döneme kadar uzandığını doğrulayan diğer veridir (Sampson 1996a; 1996b; 1998). Frankhthi Mağarası ve Youra Mağarası örnekleri arkeolojik açıdan prehistorik toplumların besin ekonomilerini deniz ürünleriyle desteklediklerini göstermektedir. Yunanistan'daki avcı toplayıcı Mezolitik toplumların aynı zamanda denizlerde yolculuk yapma yeteneğine sahip olduğu özellikle bu dönemde Melos adası obsidyenin Yunanistan ana karasında varlığından anlaşılmıştır (Perles 2004: 60).

Ege dünyasında Mezolitik sonrası Neolitik dönem insanların da besin ekonomilerini su ürünleri ile desteklemeye devam ettiklerini görmekteyiz. Neolitik dönemde özellikle kıyı bölge yerleşimlerinde kemikten yapılmış olta kancalarının yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönem yerleşimlerinde balıkçılığın yapıldığını vurgulayan balık kemikleri bir çok kazıda genellikle diğer hayvan kemikleriyle birlikte ele geçmiştir. Bu bakımdan Neolitik halkların temel besin ekonomilerini desteklemek için su ürünlerinden faydalandıkları söylenebilir. Bu bağlamda en önemli arkeolojik veri kategorisi midye ve istiridye kabukları ve balık kemikleri olarak nitelenebilir.

Neolitik dönem kıyı yerleşimleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Arkeolojik rutin değerlendirme biçimlerinden başta mimari ve çanak çömlek kültürleri açısından değerlendirilen bu yerleşmeler kıyıya kurulmuş olmalarının doğal sebebi olarak görülen sudan besin elde etme alışkanlıkları bakımından aynı perspektifle incelenmiş değildir. Son yıllarda konu üzerine çalışmalar artmaya başlamış ve Neolitik yaşam biçiminin temelini oluşturan kalıcı yerleşimlere geçiş süreci içerisinde su ürünlerinin rolü üzerine de durulmaya başlanmıştır. İncelediğimiz konunun esasını teşkil eden Marmara ve Ege kıyı yerleşmeleri başta Fikirtepe ve Pendik olmak üzere geçtiğimiz yüzyıl başlarında tespit edilmiş olan yerleşmelerle temsil edilmektedir. Yakın zamanda ise kazısı gerçekleştirilmiş olan Hoca Çeşme, Ege Gübre, Yeşilova ve kazı çalışmaları hala sürmekte olan Yenikapı yerleşmeleri Neolitik kıyı köy toplumlarını ve besin alışkanlıklarını anlamamız konusunda yeni ipuçları vermiştir. Bunun dışında kalan kuzeybatı Anadolu'da Coşkuntepe ve bitişik Ege adalarından Gökçeada'da Uğurlu-Zeytinli gibi yerleşmelerde yapılan çalışmalar da Neolitik dönemde beslenmede su ürünlerini anlayabilmemiz açısından önemlidir.

M.Ö. 12.000 yıllarına gelindiğindeyse Mezolitik adı verilen ve avcı balıkçı küçük toplulukların hakim olduğu bir süreç söz konusudur (Özdoğan 2007b: 63). Yakındoğu'da başlayan iklim değişiklikleri, M.Ö. 9.000 yıllarından sonra gerek Anadolu'da gerekse Güneydoğu Avrupa'da Pleistosen'den Holosene geçiş sırasında daha da görselleşmiştir. Yakındoğu'da M.Ö. 9.000 yıllarından sonra iklimsel değişiklikler bölgesel olarak ayrılıklar göstermiştir. Bu yüzden Anadolu ve Güneydoğu Avrupa'da yerleşmeye daha elverişli ekolojik koşulları olan mikronişler oluşmuştur. Bunlar genellikle suya yakın, nehir ve göl kıyılarında, açık alanlı, stepli bir orman örtüsünün yer aldığı evcilleşebilecek ve av hayvanlarının bol bulunabildiği bir doğal çevreyi içermektedirler.

Kıyı köy toplumlarının var oluş sebepleri, üzerine durulması gereken önemli konudur. Neolitik dönemde kurulmuş olan yerleşimlerin neredeyse tamamı bir akarsu yakınına kurulmuştur. Akarsu yanında yer alan yerleşmeleri de kıyı yerleşmesi sayarsak bütün yerleşmeler kıyı yerleşmesi olarak değerlendirilebilir. Zaten deniz veya göl kıyısında yerleşmeyi seçen topluluklar da bunu denize dökülen bir akarsuyun yakınında yapmayı tercih etmişlerdir. Su kaynağının dışında, toprağa bağlı yaşamayı seçenler için öncelikli seçenekler ise bereketli araziler ve bu araziye işlemekte ve doğrudan beslenmekte kullanabileceği hayvanları yetiştirmesine uygun mekanlardı. Tarım için faydalanılabilecek

olan, tatlı su kaynakları dışında yaşamayı seçen topluluklar ise, besin ekonomilerini doğrudan kıyısına yerleştikleri deniz ya da okyanusa veya göllere bağlamışlardır. Tarımla uğraşmalar da, hiçbir zaman balıkçılık ve deniz kabuğu toplayıcılığının besin ekonomisi açısından önemini yitirmediği bu topluluklar, kendilerine özgü alet kültürleri geliştirmişler; deniz kıyısında yaşamının etkileri de, çanak çömlekler üzerinde yer alan motiflerden dini veya sanatsal ürünler olan heykelcik ve idollere kadar yansımıştır. Ayrıca kıyı toplumlarının alet yapımında kullandıkları hammaddeler de kendine özgüdür. Zira deniz kabuklarından imal edilen takı eşyaları ve çeşitli küçük aletler mevcuttur. Genel itibarı ile de bu toplumlar, hem deniz veya göl ürünlerinden hem de tarım ve hayvancılıktan yararlanan karma ekonomik besin modelini benimseyen toplumlardır.

Avcı ve toplayıcı toplumdan, yerleşik köy toplumlarına geçişle beraber insanoğlunun beslenme alışkanlıklarında, doğal çevre ile olan ilişkilerinde, düşünce sisteminde ve teknolojisinde de büyük değişimler yaşanmıştır. Esas olarak, “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan bölgede ilk tohumları atılan bu dönem yaşam biçimi; belirli bir noktaya ulaşıldıktan sonra çevreye “Neolitik Paket” olarak tanımlanabilecek olan yerleşik köy yaşamı, çanak-çömlek, sürtme ve yontma taş alet yapımı, evcil hayvanlar (koyun, sığır, keçi ve domuz), ehli bitkiler (buğday, arpa, mercimek, baklagiller) ile sınırlayabileceğimiz yeni bir kavramı oluşturmuştur. Neolitik paketler, çevre bölgelere aktarılmış bu aktarım kimi zaman bazı bölgelere çiftçilerin göçü, koloniler kurulması, bazı bölgelerde yerel avcı-balıkçı kültürlerin Neolitik paketleri kabul ederek tarım ve hayvancılığa başlaması, bazı bölgelerde ise yalnızca bilgi ve mal aktarımı şeklinde yaşanmıştır. Bütün bu yayılım farklı bölgelerde kendine has Neolitik modeller oluşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan deniz, göl ve akarsu kıyılarına adapte olmuş Neolitik köy toplumlarıyla kıyılardan uzak ova ve tepe yamaçları gibi tarıma uygun olanlarda var olan yerleşimler arasında besin ekonomisi açısından temel farklılıklar oluşmaktadır.

3. SU ÜRÜNLERİNDEN FAYDALANILDIĞINI GÖSTEREN ARKEOLOJİK VERİLER

Neolitik dönemde su ürünlerinden faydalandığını gösteren veriler hem beslenmede kullanılmış olan balık ve su yumuşakçalarından hem de bu ürünleri elde etme de kullanılan çeşitli aletlerden oluşmaktadır. Ayrıca beslenme dışında alet yapımı ve süs eşyası olarak da su ürünlerinden faydalanılmıştır. Midye ve deniz kabukları ve balık kemikleri incelenirken, tür analizi, yaş ve cins analizi, patoloji, taponomi ve osteometri den faydalanılır.

3.1. Midye ve İstiridye Kabukları

Midye ve istiridye kabukları yakın zamana kadar üzerinde çok da fazla durulmamış ve kimi zaman kazılar esnasında numune bazında birkaç örnek alınması dahi yeterli görülmüş bulgulardır. Kimi zaman kazı sırasında tamamı ile toplanmalarına rağmen genelde yayınlarda birkaç fotoğrafta yer almaları dışında detaylı incelemelere tabi tutulmamışlardır. Avrupa ve Amerika'da geçtiğimiz yüzyılda konu üzerine detaylı çalışmalar yapılmış ve son yıllarda bu çalışmalar ülkemizde de yaygınlaşmaya başlamıştır.

Midye ve istiridye kabukları, diğer bir deyişle su yumuşakçaları; kıyı toplumlarının vazgeçemedikleri temel besin maddeleri arasındadır. Yüksek besin değeri ve sığ sulardan kolayca toplanabilmeleri onları Neolitik kıyı toplumlarının değişmez besin ekonomilerinin değişmez gıda maddesi yapmıştır. Besin maddesi olarak kullanılmalarının yanı sıra bilezik veya boncuk gibi takı eşyalarına dönüştürülerek de kullanılan kabukların arkeolojik değerlendirmeleri de ona göre yapılmaktadır.

Ele geçirilen midye ve istiridye kabuklarının Kabuğun cins ve yaş tahlili, tatlı su veya tuzlu su da mı, sığ veya derin sularda mı yaşadığı gibi temel özellikleri ortaya çıkarılır (Reitz ve Wing 2008: 74). Bundan sonra, midye ve istiridye kabuklarının nereden ve ne şekilde toplandığı, ne şekilde pişirildiği ve yenildiği, herhangi bir saklama yoluna gidilip gidilmediği gibi konular çeşitli yöntemler kullanılarak öğrenilir. Deniz kabukları

yani yumuşakçalar 6 farklı sınıftan oluşmaktadır. Bunlar, kitonlar (*polyplacophora*), tek kabuklular (*monoplacophora*), çift kabuklular (*bivalvia*), deniz dişleri (*scaphopoda*), salyangozlar (*gastropoda*), kafadan bacaklılar (*cephalopoda*)dır. Bunlar arasındaki kafadan bacaklılar ve deniz dişleri yalnızca denizel ortamda yaşarken salyangozlar ve çift kabuklular farklı su ortamlarına uyum sağlamışlardır. Kitonlar besin olarak tüketilmediklerinden tek kabuklular ise derin sularda yaşadıklarından dolayı arkeolojik sahalarda çok ender rastlanılmaktadırlar (Çakırlar 2006: 40). Bir yerleşimde bulunan midye ve istiridye kabukları, o toplumun besin ekonomisini, ticaretini ve alet yapım teknolojisini anlamımıza yardımcı olur. Yumuşakçalar, tür ve büyüklüklerine göre değişen zengin protein kaynaklarıdır. Kolay elde edilebiliyor oluşları birçok kültürde değerli bir besin maddesi olarak değer görmelerine sebep olmuştur (Çakırlar 2006:40). Bu da kazı alanlarında besin kalıntıları olarak sıklıkla karşımıza çıkmalarını doğurmuştur.

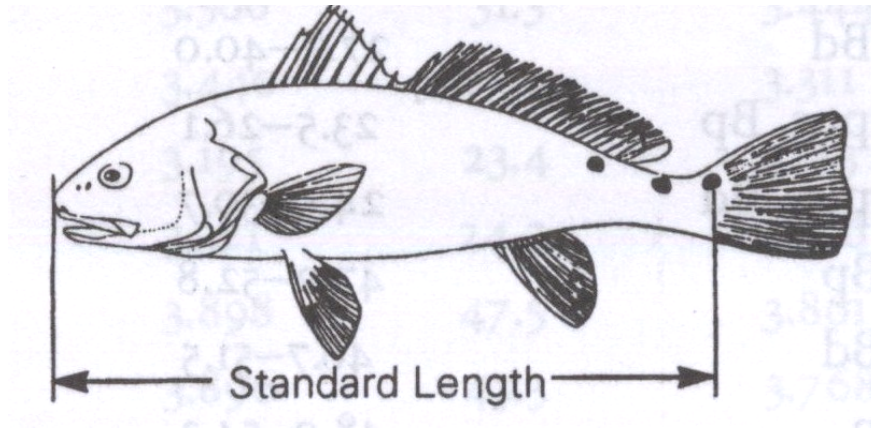

Resim 3.1. Dimini buluntusu deniz kabuğu süs eşyaları

Ayrıca süs eşyası imal etmekte kullanılan deniz kabuklarının ticari meta olarak da kullanıldığı örnekler vardır. Bazı yerleşimler de süs eşyası imalatında uzmanlaşmıştır. Örneğin Kıta Yunanistan'ı Geç Neolitik Çağ'a tarihlenen (M.Ö. 5300-4500) Dimini'de ele geçmesi buna örnek verilebilir. Burada üretilmiş olan *Spondylus Gaederopus* deniz kabukları kullanılarak yapılmış bilezikler şu an Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Res. 3.1)

3.2. Balık Kemikleri

Arkeolojik değerlendirmeye tabi tutulması açısından balık kemikleri üzerine yapılan çalışmalar midye ve istiridye kabukları üzerine yapılan çalışmalara göre daha eskiye gitmektedir. Genel balık osteolojisi üzerine ilk çalışmalar 20. yüzyıl başlarında yapılmaya başlanmıştır. 1965'te Anderson genel balık biyolojisi ve kemiklerinin değerlendirilmesi üzerine önemli bir çalışma yapmıştır (Castell 1976: 9). Balık kemikleri de midye ve istiridye kabukları gibi kıyı toplumlarının vazgeçemedikleri besin maddelerindedir. Elle, zıpkınla, ağ ve oltayla yakalanan balıklar, ayrıca çeşitli tuzak mekanizmaları kullanılarak da avlanıyordu.

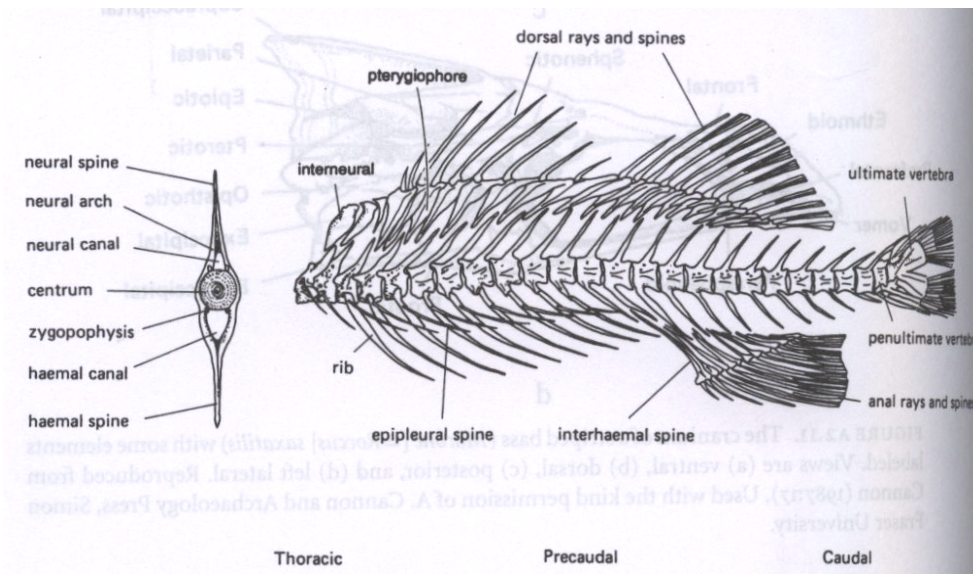

Res. 3.2. Balık kemikleri kullanılarak eldeki örneğin tür ve ebatları öğrenilir (Reitz ve Wing 2008: Res.7.3)

Balık kemikleri kullanılarak deniz kabuklarında olduğu gibi balığın yaş ve cins analizleri, nereden ve ne şekilde yakalandığı gibi konular ortaya çıkarılır (Res. 3.2) Balığın ne şekilde pişirildiği ve yenildiği, daha sonra yenilmek üzere herhangi bir saklama yoluna gidilip gidilmediği gibi konular çeşitli yöntemler kullanılarak öğrenilir. Bir yerleşmede tüketilmiş olan balıkların tatlı su veya tuzlu suda mı yaşadığı veya ebatları gibi genel izlenimler dahi yerleşme sakinlerinin kullandıkları teknolojiler ve yaşam biçimleri hakkında detaylı bilgi sahibi olmamız için temel ipuçlarıdır. Balık türlerinin bilinmesi de o balığın bir bölgeye özgü olup olmadığının bilinmesine ve başka bir bölgeden taşınmış olup

olmadığını anlamamızı sağlar. Konu üzerine yapılan çalışmalar prehistorik dönem balık türleri ile günümüzdeki türler arasında bazı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin Süveyş kanalının açılması sonrası bazı Kızıldeniz türleri Akdeniz'e geçmiş veya bazı türler günümüzde ortadan kalkmıştır (Powell 1996: 22-23).

Balık kemiklerinin arkeolojik değerlendirme biçimleri de diğer hayvanların değerlendirme biçimlerinden çok farklı değildir. Arkeolojik değerlendirmeye tabi tutulan balık kemikleri öncelikle osteolojik olarak incelenir (Res.3.3) Kemiklerin üzerinde yer alan kasaplık izleri, yakalanma veya pişirme öncesi temizlenme esnasında nasıl bir işleme tabi tutulduklarını göstermektedir. Kemiklerin üzerindeki yanık izleri ve karbonlaşma durumu, balığın ne şekilde pişirildiğini, üzerinde yer alan kemirme izleri de yenilmiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Res. 3.3. Arkeolojik Değerlendirmeye tabi tutulan balık kemikleri öncelikle osteolojik olarak incelenir (Reitz ve Wing 2008: Res.A.13)

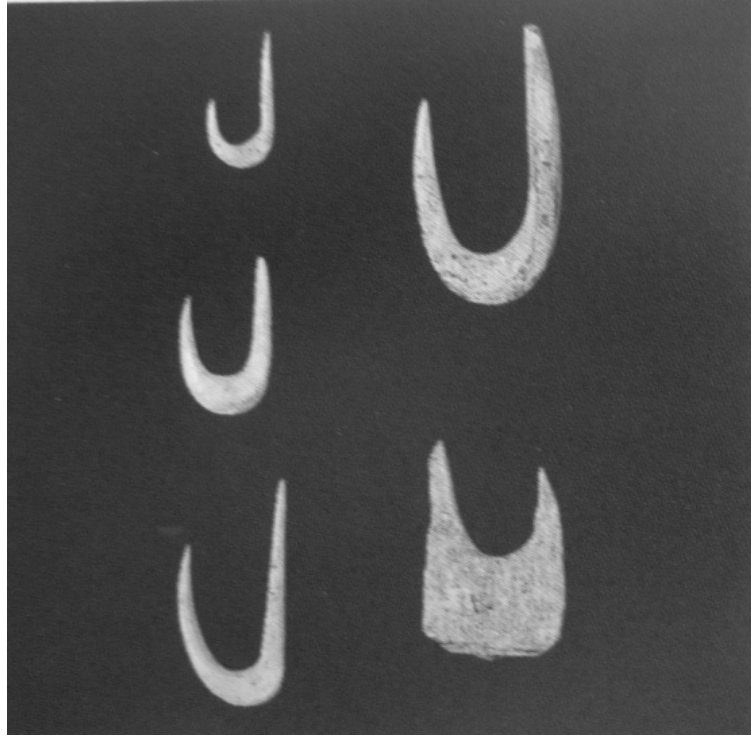
Aynı zamanda doğrudan balık kemikleri ile ilgili olmayan fakat balık kalıntılarında yola çıkılarak sonuçlara varılan bir diğer yöntem ise dışkı analizidir (Bassett 2004). İnsan dışkıları üzerine yapılan çalışmalarda ele geçen örneğin kimyasal yapısı incelenerek, bir balığın hangi türden olduğu, nasıl bir çiğneme ve sindirim sürecinden geçtiği dolayısıyla nasıl yakalandığı (bir ağ veya zıpkınla yakalanacak tür olup olmadığından yola çıkılarak) gibi bulgular karşımıza çıkmaktadır (Reitz ve Wing 2008:137).

3.3. Balıkçı Aletleri

İnsanoğlu balık yakalamak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Elle yakalamak, olta, zıpkın, ağ ve çeşitli tuzaklar kullanarak (Bekker-Nielsen 2006: 135) balık avlamak belli başlı yöntemlerdir. Arkeolojik kazılarda olta kancaları, olta ağırlıkları, zıpkınlar, balık ağı ağırlıkları gibi çeşitli maddi kültür kalıntıları tespit edilmektedir.

3.3.1. Olta Kancaları

Kanca yapma fikri başlangıçta, muhtemelen bir eşyayı taşımak veya tutturmak için veya avcılıkla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Olta kancalarının, ilk ortaya çıktığı dönem olmasa da insanoğlu tarafından üst düzey formlarda yapılmaya başlandığı dönem ise Epi-Paleolitik dönemdir. Özellikle Yunan karası ve adalarda (Kiklop Mağarası/Youra ve Kuzey Sporades) bulunan ve bölgeye özgü olan kancalar (Papathanassopoulos 1996: 211), günümüz formlarına olan benzerlikleri ile dikkat çekmektedir (Res.3.4)

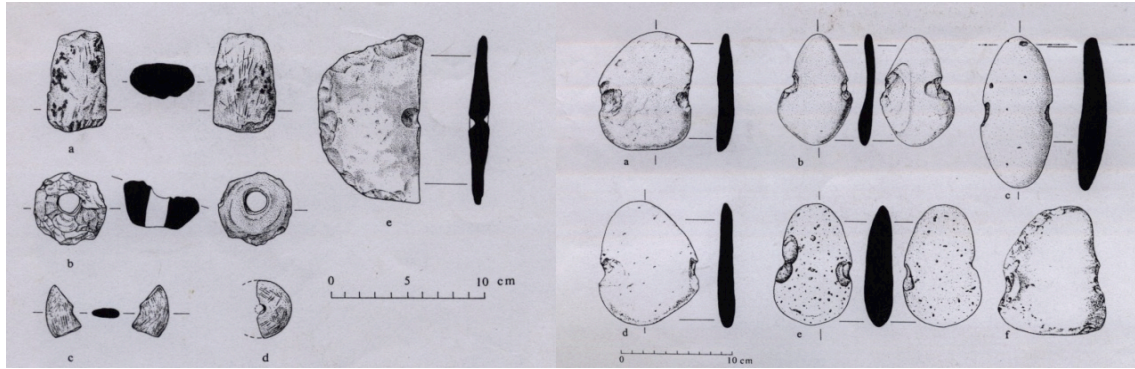
*Res.3.4. Kiklop Mağarası / Youra ve Kuzey Sporades'e ait olta kancaları
(Papathanassopoulos 1996: res.2.)*

Neolitik dönemde kullanılmış olan olta kancaları kemikten imal edilmiştir ve form olarak günümüz kanca formlarını andırırsa da bazı temel farklılıklar vardır. Kemiğin oyulması ile imal edildiklerinden genişlikleri yapım malzemesi olan kemiğin doğal

genişliği ile sınırlıdır. Olta kancalarının ergonomisi de uzun bir tecrübe ve deneme yanılma yöntemlerinin verdiği sonuçlarla ilişkilidir. Avlanmaya en uygun form bulununcaya kadar değişik biçimlerde kancalar denenmiş olmalıdır. Neolitik dönem olta kancaları için herhangi bir standarttan söz etmek de mümkün değildir.

3.3.2. Olta Ağırlıkları

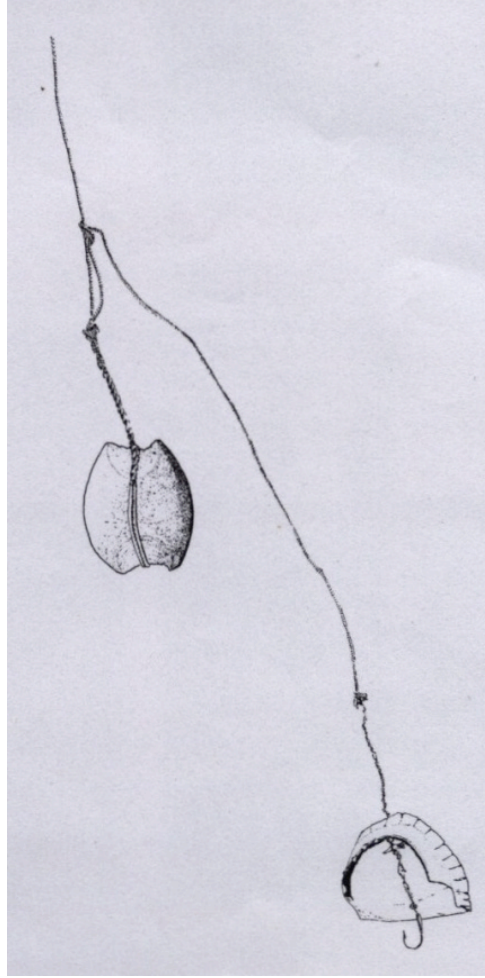
Olta ağırlıkları, oltayla belirli bir mesafe bırakılarak muhtemelen aynı ipe bağlanmış veya dolanmış vaziyette suya indirilmekteydi. Eldeki veriler ağırlıkların tamamının taştan imal edildiğini göstermektedir. Olta ağırlığı imal etmek diğer aletlere kıyasla daha basit bir işlemci. Orta büyüklükte alelade bir taşın iki yüzeyine ufak oyuklar açmak bir olta ağırlığı yapmak için yeterliydi. Bununla beraber yine deneme yanılma yöntemiyle gelişmiş olması muhtemel bir ağırlık teknolojisi de söz konusudur.

Resim 3.5. Çeşitli olta ağırlıklarına örnekler (Moore ve diğer. 2000:Res.7.13-14.)

Öncelikle, kullanılan taşlar genelde büyüklükleri 10 cm.yi geçmeyen dere-çay taşlarıdır. Çakmaktaşı, kireçtaşı örnekler de söz konusudur. Bunlar, iki yüzeyine küçük oyuklar açılıp kalan yüzeyine bir işlem yapılmadan kullanılabildikleri gibi yüzeyi tamamen işlenerek inceltildikten sonra iki yanına delik açılarak kullanılmış olan ağırlıklar da vardır. (Res. 3.5) Burada imalatta uzmanlaşma sonucu olta ağırlıklarının doğru denge ve ergonomide üretilmeleri söz konusudur. Kullanım esnasında oltanın doğru denge ile dibe batması için taşın en uygun yerinin bulunarak ip geçirmek için oyulması olta ağırlığı imalatındaki teknolojinin vardığı noktayı göstermektedir (Res. 3.6)

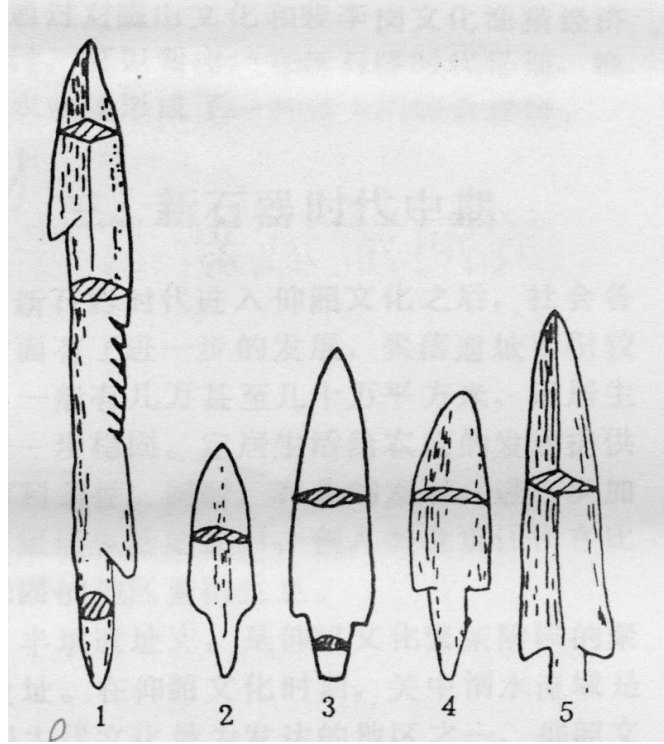

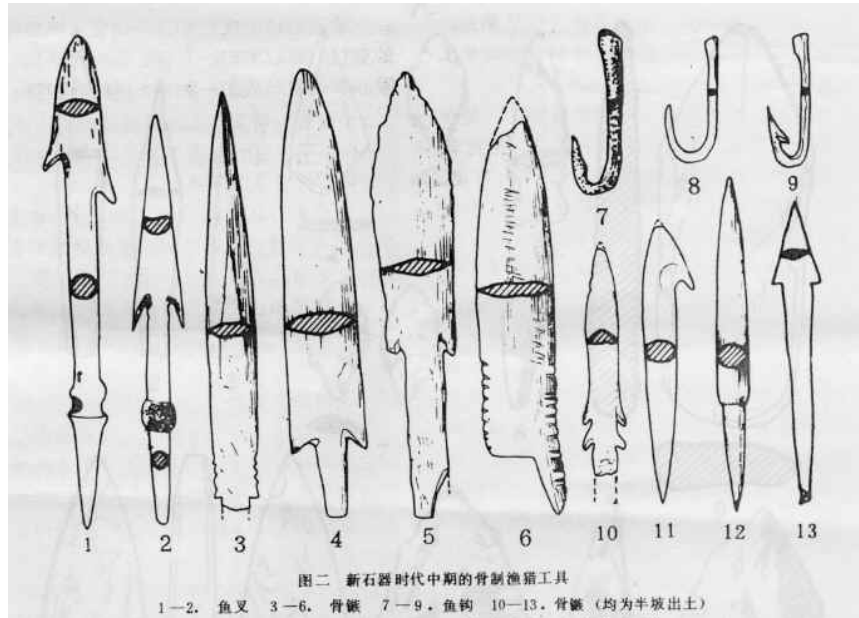
Resim 3.6. Oltta ağırlıklarının uygun dengeyi sağlayarak oltayı dibe batırması önemlidir (Moore ve diğ. 2000: Res.7.15)

3.3.3. Zıpkınlar

Zıpkınlar, mızraklara benzer olarak, bir sapa takılarak kullanılan ve istenildiğinde uzak mesafeden ava fırlatılabilme özelliğine de sahip silahlardı. Genellikle taş ve kemikten imal edilen zıpkınlar bir kez saplanınca avın vücudundan kolay çıkmamaları için tırtıklı olarak yapılırlardı. Avlanacak balığın niteliğine göre ebatları ve biçimleri değişen zıpkın uçlarının taştan imal edilmiş olanlarının dip kısmı, genellikle sapa takılmak için ağız kısmına kıyasla daha ince olarak imal edilirdi. Buna karşın kemikten üretilen bazı zıpkın uçları sapa başka bir taş veya ahşabın çivi şeklinde kullanılması ile mihlanılırdı. Zıpkın imalat merkezlerinden Çin Sarı Vadide bulunan Cishan yerleşmesi sayısız zıpkın buluntularıyla öne çıkmaktadır (Res.3.7-8)

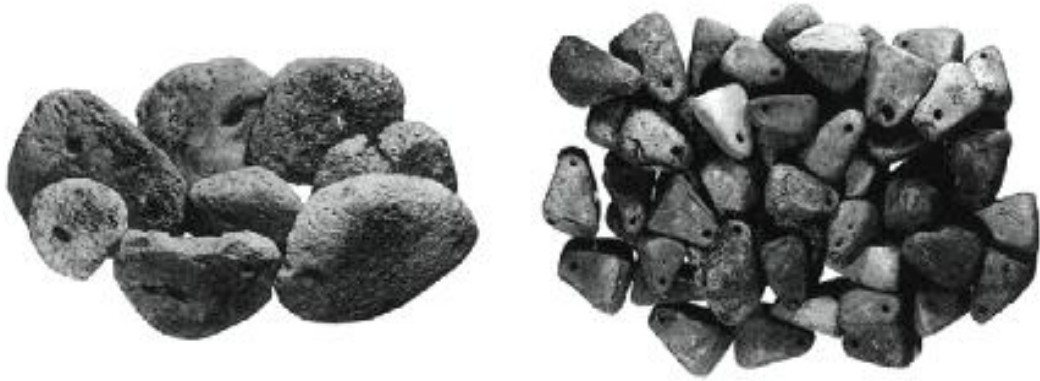
Resim 3.7. Çin Neolitiği Cishan yerleşmesi'ne ait zıpkin örnekleri (Wang 1992: Res.1)

Resim 3.8. Çin Neolitiği Cishan yerleşmesi'ne ait zıpkin örnekleri (Wang 1992: res.2.)

3.3.4. Balık Ağı Ağırlıkları

Balık ağı ağırlıkları genelde olta ağırlıkları ile benzer formda ve niteliktedir. Kullanış biçimlerindeki farklılık ise bir anda birden fazla ağırlığın uygun dengeyi oluşturmak maksadıyla birlikte kullanılmasıdır. Ayrıca ağ ağırlıkları olta ağırlıklarından farklı olarak taşın dışında pişmiş toprak kullanılarak da imal edilmişlerdir (Res.3.9).

*Res. 3.9. Taş ve pişmiş topraktan imal edilmiş balık ağı ağırlıklarına örnekler
(Bekker-Nielsen 2006: Res.2)*

Biçim olarak Neolitik ve sonrasında kullanılan ve tezgah ağırlığı olarak toplanan örneklerden bir farkı bulunmayan pişmiş toprak ağ ağırlıkları, taş ağırlıklara kıyasla ebatsal olarak daha küçüklerdir. Bu durumda tercih edilmiş sebeplerinin açıklaması uygun dengeyi sağlamak için taş ağırlıklarla birlikte kullanılmış olabilecekleri yönündedir. Ayrıca kilden imal edilmeleri ebat ve ağırlıklarında bir standardizasyona gidilebilmesini de uygun kılmaktadır.

4. ANADOLU'DA SU ÜRÜNLERİNDEN FAYDALANAN NEOLİTİK YERLEŞİMLER

Bu aşamada kazı çalışması yapılarak ortaya somut verileri konulmuş olan kıyı yerleşimlerini irdelemek gerekir. Deniz ve göl kıyılarında yaşamış olan topluluklar da ayrı ayrı değerlendirilerek bu iki farklı yaşam ortamının geçim ekonomilerine kattığı farklı bulguların neler olduğu anlaşılabilir.

Res.4.1. Marmara ve Ege bölgesinin önemli Neolitik yerleşimlerini gösteren harita (Çizen Gülçay Yağcı)

4.1. Deniz Kıyısı Köyleri

Anadolu'nun kıyı bölgeleri içerisinde özellikle son yıllarda detaylı kazı çalışmaları yapılan Neolitik dönem kıyı yerleşmelerini irdelemek hedeflenirse, Marmara ve Ege denizleri akla gelen ilk denizler olacaktır. Zira Neolitik dönemde öncelikle göl olan ve buzulların erimesi sonrası denize dönüşmüş olan bu denizler çevresinde akarsuların denizle birleştiği genellikle küçük koylarda birçok Neolitik yerleşimi barındırmaktadır. Bu yerleşimler içerisinde ilk akla gelenler: Fikirtepe, Pendik, Yenikapı, Hoca Çeşme, Yeşilova ve Ege Gübre yerleşimleridir (Res. 4.1) Ayrıca Ulucak ve Coşkuntepe yerleşmeleri de azımsanmayacak miktarda deniz kabuklusu bulgularıyla, kıyı toplumu olmaya aday yerleşimlerdir.

4.1.1. Fikirtepe

Fikirtepe tarihöncesi yerleşmesi adını, İstanbul'un Anadolu yakasında, Kalamış koyuna dökülen Kurbağalı derenin ağzına yakın bir yerde bulunan doğal bir tepeden almaktadır (Özdoğan 1979: 13). Fikirtepe Yerleşmesi'nin içinde bulunduğu arazi, Marmara Deniz kıyısının hemen ardından başlayan ve bazı küçük nehirler ile deniz yönünde küçük vadilere ayrılmış, hafif dalgalı tepelerle kaplı yeryüzü şekillerine sahiptir (Özdoğan 2003: 109). Yerleşme, Marmara Denizi'ne Kalamış Koyu'ndan dökülen Kurbağalıdere'nin güneydoğu yakasında, bu tepelerden biri olan, yaklaşık olarak denizden 26 m. yükseklikteki yayvan bir tepenin güneydoğu kesiminde, Kurbağalıdere'ye doğru uzanan hafif eğimli bir sırtın üzerinde bulunmaktadır. Fikirtepe Yerleşmesi, Marmara'da İstanbul Boğazı'nın hemen girişindeki iki doğal koya çok yakındır. Kalamış koyuna 1300 m., Kadıköy koyuna yaklaşık 2000 m. uzakta olan yerleşme yerinin yakınında su kaynağı vardır. Yerleşimin kuzeyi ve batısı Kurbağalıdere'nin¹ getirdiği verimli alüvyon dolgunun oluşturduğu topraklarla kaplıdır.

İstanbul Fikirtepe yerleşiminin kesin yaş belirlenimi bulunmaktadır. Ancak bu kültür İlipınar ve Mentеше kazılarındaki radyokarbon tarihlemeleri Fikirtepe kültürünün M.Ö. 6500-5800 yılları arasına tarihlendiğini göstermektedir. Bu dönemde Fikirtepe

---

¹ Kurbağalı Dere İstanbul İli'nin Anadolu yakasında Marmara Denizi'ne dökülen başlıca akarsulardan biridir. Kaynaklarını Kayış Dağı eteklerindeki Küçükbakkalköy'den alan akarsu, Mimi Deresi ve Küçükçamlıca'dan gelen sularla da büyüdüktan sonra Kalamış Koyu'nun kuzeyinde Marmara Denizi'ne ulaşır.

yerleşmesinin Marmara Denizi'nin değişim süreçleri ile çağdaş olduğu görülür. İlk bakışta denize uzak bir yerleşim yeri olarak görülebilecek olan Fikirtepe Yerleşmesi, bu konumu ile denizden görülememektedir. Fakat iki koya olan yakınlığı, denizsel faaliyetlerini gerçekleştirebilecek uygun bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu koylardan Kurbağalı dere'nin döküldüğü ve Antik Khalkedon kentinin güney limanı olarak bilinen Kalamış koyu, kayık kullanılarak rahatlıkla Marmara Denizi'ne ulaşılabilir bir yapıya sahiptir. Buradan yola çıkarak Fikirtepe insanların Kalamış koyu vasıtasıyla denize açıldıkları ve kayıklarını denizden gelebilecek tehlikelere veya kötü hava koşullarında yerleşme yakınlarına kadar çekebildiklerini söyleyebiliriz (Özdoğan 1979: 14). Ayrıca Marmara Denizi'nin kıyı şeridinin höyükte yerleşimin olduğu dönemlerde günümüze göre çok farklı olduğu bilinmektedir. M.Ö. 7 bin yıllarına kadar, göl koşullarına sahip olan Karadeniz ile Marmara'nın avcılık ve balıkçılıkla geçinen insan topluluklarının yaşaması için son derece uygun koşullara sahip olduğu bilinmektedir (Özdoğan 1985:154).

M.Ö.7500-5000 yılları arasında, Marmara Denizi sırasıyla acı su ortamı olan göl, soğuk suyu olan göl, sıcak tuzlu suyun karıştığı Ege ile bağlantısı olan ve Karadeniz'den soğuk ve görel olarak tatlı suyun karıştığı süreçlerden geçmiş ve bu sürece bağlı olarak söz konusu bu tarihler arasında yalnızca suyun bileşiminde değil seviyesinde de 120 m gibi önemli değişimler olmuştur. 2500 yıl gibi çok kısa bir süreç içerisinde meydana gelen 120 m'lik bu değişim kıyı çizgisi ve buna bağlı olarak da içlere giren koy, körfez ve haliçlerin oluşumunu da etkilemiştir (Özdoğan 2003: 109). Buradan çıkan olan sonuca göre Fikirtepe'ye çok yakın olan Kurbağalıdere'nin de içeriye sokulan bir haliç olması muhtemeldir.

Yerleşme yeri, balıkçılık kadar nehir boylarında bulunan alüvyonlu araziler ile tarım, çevresindeki sırtlarda uzanan ormanlık alanlar ile de avcılığa uygundur (Özdoğan 1979: 15). Fikirtepe, ortalama 50-60 cm, en kalın olduğu yerde ise 1.5 m kadar ulaşan dolgusu ile 50x200 m boyutlarında bir yerleşmedir (Özdoğan 1979: 21). Tahrip edildiği için artık yeri bile bulunamayacak bir halde olan yerleşme, özellikle 1950'lerden itibaren tarım faaliyetleri ile tahrip olmaya başlamış, sırasıyla 1952-1954 ve 1962 yıllarında yapılan kazıların ardından ise İstanbul ilinin iskan alanı içerisine girerek tümüyle yok olmuştur. Bugün Fikirtepe yerleşmesinin yerini bile saptamak olanaksızdır (Özdoğan 1979:13).

Fikirtepe yerleşmesine ait kalıntılar ilk olarak 20. yüzyıl başlarında, bölgede yapılan demiryolu inşaatı esnasında bir demiryolu görevlisi olan Miliopulos tarafından rastlantı sonucu bulunmuştur. 1922 yılında Arne, 1925 yılında ise Jasne tarafından malzemeler yayınlanmıştır. Prezeworsky ise 1936 yılında yayınladığı bir yazısında bölgeden toplanan malzemeleri tekrar gündeme getirmiştir (Özdoğan 1979: 10-11). Bu ilk çalışmaların ardından yerleşmede, 1942 ile 1962 yılları arasında üç ayrı dönemde kazı çalışmaları düzenlenmiştir.

Yerleşmede ortaya çıkarılan buluntular buradaki kültür sürecinde bir kesintinin olmadığını ve yavaş bir değişimin olduğunu göstermektedir. Kazı alanı içerisinde 13 adet yapı kalıntısına rastlanmıştır ve bu yapılardan bazılarının diğerlerine göre ana toprağa daha yakın olmasından yola çıkarak, derindeki yapılar "Arkaik Fikirtepe", yüzeye yakın olanlar da "Klasik Fikirtepe" olarak ayrılmıştır (Özdoğan 1999b). Fikirtepe Kültürü'nün son aşaması olan ve Yarımburgaz IV, Ilıpınar VIII ve kısmen Demircihöyük sondajından varlığı anlaşılan "Gelişkin Fikirtepe" evresi ise Fikirtepe Yerleşmesi'nde yer almaz. Kazı sırasında belgelenen kalıntılar, kazık delikleri, yanık ağaç ve kerpiç döküntülü alanlar ile ocak ve çukurlardan ibarettir. İçlerinden bazılarının yapı kalıntısı olduğu düşünülen toplam 18 leke ve kalıntı tespit edilmiştir (Özdoğan 1979: 22). Birbirinden birkaç metre arayla gelişigüzel olarak ana toprak üzerine 20 cm. derinlikte açılmış çukur tabanlara sahip; çakıl veya çay taşları kullanılarak oluşturulmuş döşemeler ve 2 ve 5 m. arasında değişen çaplarda inşa edilmiş yuvarlak planlı toplam 13 yapı kalıntısına rastlanmıştır. Nadiren duvar diplerinde destekleyici taş sıralarına da rastlanmaktadır. Olasılıkla ağaçların yapının ortasına gelecek bir biçimde çatık yerleştirilmesi sonucunda dam probleminin de çözüldüğü bu yapılar, daha çok kulübe olarak tanımlanabilecek bir görünüme sahiptir (Özdoğan 1979: 29). Fikirtepe'de 1 örnek dışında, yapı içi ateş yakma yeri bulunmamıştır ayrıca belirgin bir ocak yapısı da yoktur.

Belirli olarak yapıları bir mezar veya özel hazırlanmış bir mezar çukuru ortaya çıkarılmamıştır. Gömüler, *hocker* pozisyonunda yan yatırılmış ve belirli bir yön amaçlanmadan gömülmüş 6 tüme yakın iskelet ve 1 kafatasından oluşmaktadır. Bir tanesi dışında bütün iskeletler yapı kalıntıları olarak tanımlanan çukurların içinde bulunmuş olduklarından, taban altı gömü olarak kabul edilmişlerdir (Özdoğan 1979: 33). Bu

gömülerden biri yanına bırakılan hediyelerle birlikte açığa çıkarılmıştır. Hediyeler: kemik bir kaşık bir hayvan heykelciği ve bir ayaklı kaptır.

Fikirtepe çanak çömleği, el yapımı, bol kum ve taşçık katkılı hamurlu kaplar biçimindedir. Renklerine göre; koyu kurşuni renkli, kırmızı renkli, astarlı ve açık, pütürlü yüzeyli ve ayrışık mallar olarak beş mal grubuna ayrılan Fikirtepe seramiği nadiren astarlı ve çoğunlukla açıktır. Ayrıca yüzeyine hiç bir işlem uygulanmadan pütürlü bırakılmış kaplara da rastlanmaktadır (Özdoğan 1979: 48-49). Çanak çömleklerde bezeme olarak genellikle geometrik düzende yapılmış çizi bezemeye rastlanmaktadır. Bezemenin etkisini arttırmak amacıyla, bazen çizi kısımların içi beyaz bir dolguyla kaplanmıştır. Dik duran kafes biçimle üçgenler, yatık taramalı çizgiler, zikzaklar, satranç tahtası motifleri ve haç motifleri belirgin çizi bezeme şekillerini oluşturur (Bittel 1960: 32). Belirgin olan bu formların yanı sıra, kutu şeklinde dört ayaklı veya kaideli bir formda görülmektedir (Özdoğan 2000a: 39). Anadolu, Yunanistan ve Balkan ülkelerinde, özellikle Son Neolitik ve İlk Kalkolitik Çağlar'da, hemen hemen bütün yerleşme yerlerinde görülen bu kap türünün belirli bir işlevi olmalıdır (Özdoğan 1979:86). Biçimlerde S kıvrımlı kaseler ve basık küresel gövdeli çömlekler en yaygın formlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaplar üzerine sıklıkla çizi ve kazı bezeme uygulanmış, zaman zaman bu kazı bezemenin içi kirecimsi bir dolgu ile doldurulmuştur.

Fikirtepe'nin kil buluntuları çok az sayıdaki heykelcik, sapan taneleri ve işlevi anlaşılamayan kil nesnelere oluşmaktadır. Kap yapımında kullanılan kil ile benzer nitelikte bir çamurdan yapılmış ve düşük ısıda fırınlanmış olan heykelcikler, kabaca şekillendirilmiş 3 adet hayvan heykelciğinden oluşmaktadır. Baş tarafı sağlam olan iki heykelcikten anlaşıldığına göre bunlar büyük ve iri boynuzlu, dört ayaklı hayvanları temsil etmektedirler. Yerleşmede bulunan taş aletler oldukça çeşitlidir. Sürtme taş aletler sayısal olarak çok azdır. Yassı balta, keski ve delikli nesnelere sürtme taş grubunu oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra, sapan taşları, yine sapan taşları ile benzer işleve sahip olması muhtemel küçük küresel biçimli taşlar, küresel ve yarı küresel biçimli aletler, kurs biçimli yassı ya da keskin kenarlı aletlere de yoğun olarak rastlanmaktadır. Ancak tokmaklar, öğütme taşları havaneleri ve havanlar gibi besin üretimi ile ilgili taş aletler yerleşmede oldukça ender olarak bulunmaktadır (Özdoğan 2003: 115).

Fikirtepe yontmataş buluntu topluluğu Kuzeybatı Anadolu Epipaleolitik Çağ geleneğinin devamı niteliğinde, ancak yozlaşma süreci içinde olan bir yapım geleneği olarak tanımlanabilir (Özdoğan 1979: 192). Kısmen Epi-Paleolitik özellikleri gösteren bu aletlerin hemen hepsi çakmak taşından yapılmıştır. Kemik ve boynuz aletler de sürtmetaş aletler gibi çok az sayıda rastlanmıştır ve bunlar bız ve delicilerden oluşmaktadır ve bu aletler Fikirtepe kültürün karakteristik buluntularını oluşturmaktadır. Bu türdeki aletlerin başlıcalarını kemik kaşıklar ve spatüller oluşturmaktadır (Özdoğan 2000a:39). Bunların yanı sıra yerleşmede bız, mablak, keski, kazıma aletleri, çekiç ve saplar ve bir adet de zıpkın bulunmaktadır.

Fikirtepe yerleşmesinde yapılan kazılar sırasında bitki kalıntıları ile ilgili her hangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle yerleşmede yaşayan topluluğunun ne tür bitkileri kullandıkları bilinmemektedir. Ancak Fikirtepe’de yabancı hayvanların yanı sıra evcil hayvanlara ait kalıntıların bulunması, burada avcı ve toplayıcılık ile birlikte çiftçilik türündeki faaliyetleri sürdüren bir topluluğun yaşadığını göstermektedir. Ayrıca bulunan az sayıdaki öğütme taşı ve orak bıçakları tarıma yönelik bitkilerin bulunduğunu gösteren diğer kanıtları oluşturmaktadır (Özdoğan 2003:116). Ancak bunlar sayıca o kadar azdır ki, tahıllardan yoğun bir biçimde yararlanıldığını söylemek olanaksızdır (Özdoğan 1979: 213).

Fikirtepe yerleşmesinde 1952-1954 yılları arasında sürdürülen kazılarda saptanan hayvan kalıntılarının büyük bir kısmı incelenmiş ve 1961 Röhrs ve Heree tarafından 1979’da ise Driesch tarafından detaylı bir şekilde yayınlanmıştır. Buna karşın, ne yazık ki yerleşmedeki hayvan kemikleri içinde bulunan bazı büyük balık kemiklerinin haricinde balık ve yumuşakçalara ait kalıntılar detaylı bir incelemeye tabi tutulmamıştır.

Yerleşmede bulunan ve memeli hayvanlara ait olan kalıntılar; koyun (*Ovis aries*), keçi (*Capra hircus*), sığır (*Bos taurus* ve *prebos primigenius*), domuz (*Sus domesticus*) ve gibi evcil hayvanlar ile alageyik (*Dama dama*), kızılgeyik (*Cervus elaphus*), karaca (*Capreolus capreolus*), yabancı domuz (*Sus scrofa*), kurt (*Canis lupus*), tilki (*Vulpes vulpes*), kahverengi ayı (*Ursus arctos*), kaya sansarı (*Martes fona*), vahşi kedi (*Felis silvestris*) ve tavşan (*Lepus capensis*) gibi yabancı hayvanlara ait kemiklerden oluşmaktadır (Bossneck- Driesch 1979:6). Bunların yanı sıra, yerleşmede bir deniz memelisi olan yunus

kemikleri de tespit edilmiştir. Evcil veya yabani olup olmadığı belli olmayan köpek (*Canis familiaris*) kemikleri de ele geçmiştir.

Yapılan bu çalışmalar sonucunda balık ve kuş kemikleri haricinde, kemik ağırlığı et ağırlığı ile orantılı olarak ele alındığında; et gereksiniminin %80'ni sığır, %11'ini ise koyun ve keçi nin karşıladığı ortaya çıkmıştır. Geyik ailesi ve yaban domuzunun ise yalnızca %7.5 gibi bir yer tuttuğu görülmüştür. Geri kalan %1.5'lik kısmı ise diğer hayvanların tümü oluşturmaktadır. Bu tablo, hayvan besiciliğinin et gereksiniminde büyük bir paya sahip olduğunu avcılığın ise beslenmede çok daha az bir rol oynadığını göstermektedir. Fikirtepe'de bulunan sığırların ebatlarının sıra dışı iriliklerini; ehlileştirilme sürecini tam olarak tamamlamamış olabilecekleri şeklinde yorumlayanlar da vardır (Boessneck ve Driesch 1979: 10). Sayısal olarak ele geçen hayvan kemikleri arasında en büyük yoğunluğa sahip olan sığırın ehli olup olmaması avcılık ve hayvancılık arasındaki oransal farkın anlaşılmasında da belirleyici bir etkidir.

Bu hayvanların ehli olması hayvancılığın yabani olması ise avcılığın sahip olduğu payın baskın gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca, bölgede bulunan Hoca Çeşme ve Ilıpınar yerleşmelerindeki evcil hayvanlar içerisinde en önemli yeri koyun ve keçinin tutması, bölgedeki hayvancılık açısından bu iki hayvanın daha önemli olduğunu, dolayısıyla Fikirtepe yerleşmesinde bulunan sığırların tümünün evcil olmadığını düşündürmektedir (Özdoğan 2003: 119). Yerleşmede bulunan az sayıdaki kuş kalıntıları bu türe ait hayvanlarında beslenme açısından kullanıldığını gösterecek niteliktedir (Boessneck ve Driesch 1979: 10). Kuş kemikleri beslenme açısından tüketilebilecek özellikte olmasına rağmen sayısal olarak azdır. Bu nedenle yerleşmenin hayvan kemiklerini çalışan Boessneck ve Driesch kuş avcılığını yalnızca bir yan uğraş olarak görmüştür (Boessneck ve Driesch 1979:10).

Fikirtepe'de bulunan hayvan kalıntılarının tümüne baktığımızda, yerleşmedeki beslenme sistemi içerisinde en önemli yeri su ürünlerinin tuttuğunu görmekteyiz. Bulunan balık kemikleri ve yumuşakçalara ait kalıntılar oldukça zengin bir çeşitleme ve yoğunluk göstermektedir. Ancak bu kemik ve kabukların bütünüyle incelenmemiş olması, yerleşmede bulunan türlerin dengesiz bir biçimde tanımlanmasına sebep olmuştur.

Saptanabilen tuzlu su balıkları; deniz turnası (*Merluccius merluccius*), kefal (*Mugil spec*), levrek (*Dicentrarchus labrax*), mercan balığı (*Sparus auratus*), bir tür deniz melanuryası (*Sparidae*), fulya balığı (*Johnius hololepidotus*), dikenli uskumru (*Carangidae*) ve kırmızı ton balığı (*Thunnus thynnus*) gibi türlerinden oluşmaktadır. Tatlı su balıkları ise; karadeniz kızıl kanadı (*Rutilus frisii*), Döbel (*Leuciscus cephalus*), Kocaağz (*Aspius aspius*), bir tür sazan (*Cyprinidae*), yayın balığı (*Silurus glanis*), turna balığı (*Esox lucius*), uzunlevrek (*Lucioperca lucioperca*) türü balıklardır (Boessneck ve Driesch 1979:51). Bunların dışında yerleşmede bir de açık deniz balığı olan yunus (*Tursiops truncatus*) kemikleri açığa çıkarılmıştır.

Yerleşmenin hayvan kemiklerini çalışan ve balık kemiklerinin bir kısmını inceleyen Boessneck – Driesch, yerleşmede bulunan tatlı su balıklarının Kurbağalıdere, tuzlu su balıklarını ise Marmara Denizi'ne ait türler olduğunu ve yayınbalığı, uzun levrek, levrek, turna balığı, Karadeniz kızıl kanadı ve kefal gibi deniz suyu ile tuzlu suyun karıştığı ortamlarda yaşayabilen türlerin ise nehrin denize döküldüğü yerde yaşayan türler olabileceğini belirtmiştir (Boessneck ve Driesch 1979:66).

Ancak gerek Fikirtepe yerleşmesinin kronolojik yerinin, gerekse Marmara Denizi'nin oluşum süreçleri ile ilgili bilgilerin hayvan kemiklerinin incelenmesinden sonra açıklık kazanması, Fikirtepe'de yerleşimin olduğu dönemlerde deniz suyunun bileşiminde değişimler yaşandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle yerleşmede bulunan tatlı ve tuzlu su balıkları ile bu iki suyun karıştığı ortamlarda yaşayan türlerin, o zamanlar bir haliç biçiminde daha içlere kadar sokulan ve denizsel bir ortam olan Kurbağalıdere vadisinde ve Kalamış Koyunda yaşadığını, ancak bu türlerin günümüzdeki gibi nehir ortamı ile değil tümüyle denizsel ortamla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Olasılıkla farklı ortamlarda yaşayan bu balıklar Marmara Denizi'nin acı su, tatlı ve soğuk su ile tuzlu suyun karıştığı dönemlerde yaşayan türlerdir (Özdoğan 2003:1 20).

Yerleşmedeki hayvan kemikleri ile birlikte yalnızca büyük balıklara ait büyük kemikleri incelenebilmiştir. Bu nedenle avlanmış olan daha küçük balıklara ait kemikler ile gözden kaçmış ve yok olmuş balık kemikleri ile oldukça yoğun olarak saptanan yumuşakça kabuklarını da düşünecek olursak, yerleşmede su ürünlerinin yoğun bir biçimde tüketildiğini rahatlıkla düşünebiliriz. Deniz içerisinde doğal yolla ölüp daha sonra karaya

vurmuş olabilecek deniz kabuklarının da çeşitli amaçlarla yerleşime taşınmış olma olasılığı elbette vardır. Bu durumda ölü vaziyetteki yumuşakçaların kabukları, içindeki canlı öldüğünde kasları boşaldığından, kendiliğinden açılmaktadır (Mackay 1980). Bu kabuklar da süs eşyası vs. amaçlarla kullanılmak için yerleşime taşınmış olabilir. Saptanıp incelenebilen balık kemiklerinin ebatları bu balıkların ulaşabilecekleri en son büyüklüklerde olduklarını göstermektedir.

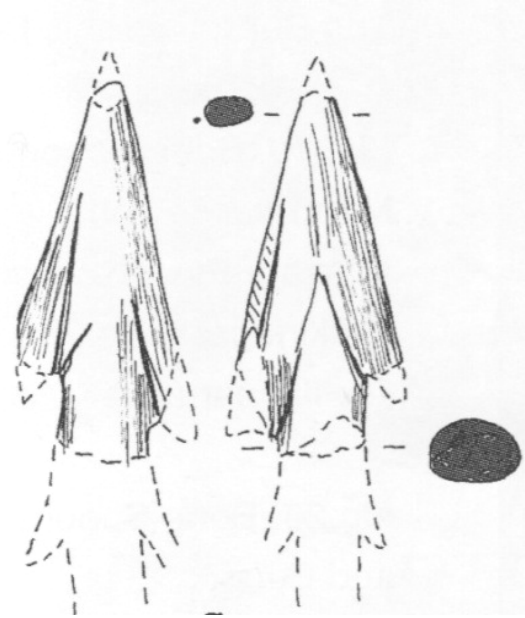
Fikirtepe buluntularının içinde en büyük balıklardan olan yayın ve ton balıkları 100-150 kilo gelmektedir (Boessneck ve Driesch 1979: 68). Özellikle büyük yayın ve ton balıklarının ağırlıkları, bunların et gereksinimini karşılamada önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir. Yerleşmede en fazla saptanan ve daha küçük olan mercan balığının sayısal yoğunluğu, küçük balıkların da beslenme açısından önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Bulunan balıklar arasında bir deniz memelisi olan yunus da vardır. Oldukça büyük olan bu canlı; 2-3 m uzunluğunda, 150-200 kg ağırlığında olabilmektedir (Boessneck ve Driesch 1979: 47). Diğer açık deniz sakinleri gibi nehirlerin ağız bölgelerine kadar ilerlemesi olağan olmayan bu canlı, sadece çok az kemik ile belgelenebilmiştir. Bu durum yunusun sürekli olarak avlanan bir tür olmadığına işaret etmektedir.

Yerleşmede kabuklu su ürünlerine ait kalıntılar detaylı bir şekilde incelenmemiş bununla beraber istiridye (*Ostrea edulis*), karakabuk midyesi (*Mytilus edulis*), kalp midyesi (*Acanthocardia tuberculata*) gibi türlerin olduğu saptanabilmiştir (Röhrs ve Heree 1961: 110-127). Oldukça yoğun olarak saptanan bu yumuşakçaların miktarları Fikirtepe yerleşmesindeki balıkçılığın daha çok yumuşakça toplayıcılığı biçiminde yapıldığını göstermektedir.

Fikirtepe Kültürü, (en alt katı M.Ö. 6200) yerleşimin yakınlarında yer alan Pendik (en alt katı M.Ö. 6000), İznik Gölü yakınlarındaki Ilıpınar (en alt katı M.Ö. 6000) ve Yenişehir Ovası'nın kuzeybatısındaki Mentеше höyük (en alt katı M.Ö. 6500-6400) ile temsil edilmektedir. Yerleşmede bulunan hayvan kalıntılarında genel olarak baktığımızda özellikle balıkçılığın burada yaşayan topluluk açısından belirleyici olduğunu görmekteyiz. Yerleşme sakinleri görüldüğü kadarıyla yoğun bir biçimde balıkçılık ve yumuşakça toplayıcılığı yapmıştır. Beslenme ekonomisinde oldukça önemli olan su ürünlerinin yanı

sıra Fikirtepe yerleşmesinde yaşayan topluluğun hayvancılık ve avcılık yaptığı da görülmektedir. Daha çok koyun, keçi ve domuz türündeki hayvanları yetiştiren Fikirtepe sakinleri geyik ve yabani domuz gibi bazı hayvanları da düzenli olarak avlamıştır.

Fikirtepe yerleşmesinde balık avlama aracı olarak ele geçmiş olan en önemli bulgu kemikten yapılmış zıpkınlaradır. Bu zıpkınlardan biri çok kaba bir işçiliğe tabi tutulmuştur ve yüzeyi tam olarak düzeltilmeden açılanmıştır. Diğer bir olası zıpkın parçası da Arne'nin buluntuları arasındadır (Arne 1922 res. 26; lev. 104:h; Özdoğan 1999b: fig. 24a). Arne'nin yayınladığı zıpkının yassı bir kemikten yapıldığı anlaşılmaktadır; bunun yalnızca bir yanına diş açılmıştır (Res.4.2).

*Resim 4.2. Fikirtepe'de bulunmuş olan zıpkınlar
(Özdoğan 1999b: fig. 24a)*

Mimari açıdan basit sayılabilecek bir yerleşim kuran Fikirtepe halkı, alet üretimi ve kullanımı bakımından da Epi-Paleolitik dönemin devamı niteliğinde bir görüntü sergilemektedir. Kuzeybatı Anadolu'nun bilinen ilk köy topluluklarını teşkil eden bu kültür, avcılığın ve balıkçılığın yanında basit tarıma geçişin ve çanak çömlek imalatının muhtemelen Anadolu içlerinden gelen bölge için ilk mümessilidir.

4.1.2. Pendik

Pendik Yerleşmesi, İstanbul ili, Pendik İlçe merkezinin 1.5 km. doğusunda, Kaynarca tren istasyonunun 500-600 m. batısında, denizden 50 m. uzaklıkta yer alan küçük bir koyun kuzey batısında, Temenye mevkiinde bulunmaktadır (Harmankaya 1982: 26). Yerleşme, günümüzde Marmara Denizi'ne doğru çıkıntı yapan Temenye Burnu'nun doğusunda, bu burun nedeni ile nispeten bir koy görüntüsü sunan kıyı şeridi üzerinde, denizden 50 m. kadar içeride yer almaktadır (Özdoğan 2003). Yerleşmenin hemen yakınlarında iki tatlı su kaynağı doğusunda ise zaman zaman kuruyan bir dere yatağı bulunmaktadır. Höyük, kuzeyde Gözdağı ve onun güney uzantısı olan Tavşantepe ile çevrenmekte ve bu sayede kuzey rüzgarlarından korunmaktadır (Harmankaya 1982:26).

Yerleşme, Fikirtepe yerleşmesinde olduğu gibi, bir akarsuyun denize döküldüğü kısımda ve içeriye sokulan küçük bir koyda yer almaktadır. Neolitik Dönem'de bu yerleşimin denize olan uzaklığı hakkında net bir bilgi yoksa da bu konumu ile yerleşme yerinin seçiminde; olasılıkla balıkçılık açısından oldukça önemli olan Marmara Denizi ile tatlı su kaynaklarının bir etken teşkil ettiği görülmektedir. Günümüzde İstanbul ilinin iskan alanına girdiğinden flora ve fauna olarak büyük değişime uğramış durumdaki yerleşmede, geçmişte muhtemelen ormanlık olan iç kesimlerin de avcılık için kullanıldığı ve Fikirtepe'de olduğu gibi avcı-balıkçı bir besin ekonomisinin benimsendiği düşünülebilir.

Yayvan ve alçak olan höyük 2 m. kalınlığında yaklaşık 170X280 m. boyutlarında olup uzun ve oval biçimlidir (Harmankaya 1982: 26). Günümüzde İstanbul ilinin iskân alanı içerisinde kalarak tahrip olan Pendik yerleşmesi bunun öncesinde de, üzerinden geçen İstanbul-İzmit tren yolu nedeniyle ikiye bölünerek tahrip edilmiştir.

Tıpkı Fikirtepe gibi İlk olarak 1908 yılında Miliopulos tarafından bilim dünyasına tanıtılan yerleşmenin, Stockholm Milli Müzesine götürülen yüzey malzemesi 1922'de Arne tarafından yayınlanmıştır. Toplamda 3 ayrı dönemde çeşitli vesilelerle höyükte kazı çalışmaları yürütülmüştür. Toplam alanı 4400 m² olan Pendik yerleşmesinde, 1961'de Şevket Aziz Kansu'nun açtığı 4 küçük sondaj sonrası 1981 yılında yapılan kazı sırasında 90 m² 1992 yılında yapılan kazı da ise 550 m² boyutlarında bir alan açılmış ve 3 ayrı tabaka tespit edilmiştir. Buna rağmen söz konusu tabakalardan yalnızca en altta bulunan

Neolitik Çağ tabakası tanımlanabilmiştir. Buna göre en üstte Klasik Çağlara ait bol miktarda çanak çömlek parçası bulunan bir yüzey tabakası (Pasinli vd. 1994: 151), onun altında ise erozyonla tahrip edildiği için oldukça bozuk durumda ele geçirilmiş mimari kalıntıları ve mezarları bulunan ikinci tabaka yer almaktadır (Pasinli vd. 1994: 152).

En altta ise 3 - 6 evreli bir Neolitik Çağ tabakası bulunmaktadır. Neolitik tabaka, yerleşim alanı içerisine dağınık olarak yapılmış dal örgü yuvarlak yapılardan oluşmaktadır. Bu tabakaya ait mimari kalıntılar, kırmızı renkli ve çok killi bir yapısı bulunan ana toprak içine açılmış, çukur tabanlı yapılardan oluşmaktadır. Bunlar 1-6 m boyutlarında 50-80 cm derinliğinde yuvarlak ya da oval çukurlar içine oturtulan, duvarları dal örgü üstü kerpiç sıvalı, barınaklar biçimindedir (Pasinli vd. 1994: 151). Çukur tabanların en altında muhtemelen organik bir malzemenin serili olduğuna dair ince bir bant halinde yanık izleri bulunmaktadır (Pasinli vd. 1994: 149). Bazı yapılarda ise yapılarında taban düzlemini oluşturan yoğun dal izleri bulunmaktadır (Harmankaya 1982:28).

Çukur barınakların tabanları, iri yassı taşlar ya da çakıl taşlarıyla döşeli olarak bulunmuştur. Muhtemelen bu taşların üstü ahşap bir malzemeyle kaplanarak kille sıvanmaktadır. Bu yapıların duvar kısımları ise çukurların dış kenarlarına dikilen ve orta ya da büyük ebatlı taşlarla desteklenen ağaçlarla oluşturulmuştur. Yapıların merkezinde birbirleriyle birleşecek şekilde eğimli olarak yerleştirilen bu ağaçların arası, yatay dallarla örülmüş, daha sonra içten ve dıştan midye kabuğu katkılı çamur ile sıvanarak korunaklı bir hale getirilmiştir (Pasinli vd. 1994: 151). Kazı alanında, üzerinde çanak çömlek, kemik ve taş aletleri ile birlikte bulunan taş döşeli işlikler, yoğun miktarda midye kabuğu, hayvan kemikleri ve benzeri atık dolgusu ile çöp çukurları ve çevresinde veya yanında taşlar olan bol küllü ateş yerleri saptanmıştır. Bu alanların ortak özellikleri küçük ve yuvarlak planlı oluşlarıdır. Söz konusu alanların barınak-kulübe olarak düşünülen alanlara bitişik ya da çok yakın oldukları gözlenmiştir (Pasinli vd. 1994: 150).

Pendik yerleşmesinde toplam 32 adet iskelet tespit edilmiştir. Bunlardan 2 tanesi mekân içi diğer 30 tanesi ise mekân dışı gömüler olarak ortaya çıkarılmıştır. Mekan içine “hocker” pozisyonunda gömülen iskeletlerin yanında ölü hediyesine rastlanılmamıştır (Harmankaya 1982: 28). Mekân dışına yapılan ve 19 yetişkin 7 çocuk ve 4 fetus-cenin

iskeletinden oluşan gömülerde ise kemik ve taş aletler ile boncuk dizileri ölü hediyesi olarak bırakılmıştır (Pasinli vd. 1994:151).

Pendik yerleşmesi buluntu topluluğu, bölgenin Neolitik karakteristiğini yansıtacak niteliktedir. Burada bulunan buluntular Fikirtepe kültürünün tüm evrelerini yansıtacak özelliktedir ve yerleşmede bu kültürün “Pendik Evresi” olarak bilinen ilk dönemlerini tanımlayacak niteliktedir (Özdoğan 2000b: 42). Yerleşmede tespit edilen çanak çömlek Fikirtepe ile benzer nitelikler göstermektedir. El yapımı olan çanak çömlek genellikle iyi arıtılmış ince taneli kilden yapılmıştır. Genel olarak kum, taşçık ve deniz kabuğu kırığı katkılı olan çanak çömleklerde çok az sayıda bitki katkı da göze çarpar (Pasinli vd. 1994: 151). Hamur siyah, koyu kahve ve kırmızının çeşitli tonlarında nadir olarak da daha açık renklidir. Yüzeyleri düzenli ve iyi açkılı olan çanak çömleklerde bazen belirsiz bir astar kullanılmıştır. Mal, hamur ve biçimler hemen hemen Fikirtepe buluntularıyla aynıdır (Harmankaya 1982: 29).

Çanak çömlek biçimleri düz ya da dış bükey kenarlı kâse ve çömlekler, dar ağızlı kaplar, köşeli ve küçük ayaklı kutu biçimli kaplar, hafif “S” kıvrımlı kâse ve güveçlerden oluşmaktadır. Kapların kenar kalınlıkları 0.3 - 2.7 cm arasında değişmektedir ve 2 cm.den daha kalın olan kapların ağız kısımları üzerine kapak oturtulacak şekilde düzeltilmiştir ve olasılıkla saklama kabı olarak kullanılmıştır (Özbaşaran 1989: 15). Üçgen veya yuvarlak ve az sayıda da tüp biçimli tutamaklar çoğunlukla karın kavsinde görünmekte olup, kulp nadirdir.

Pendik küçük buluntuları: kil, kemik, sürtme taş ve yontma taş aletler ile boncuklardan oluşmaktadır. Kil buluntular küçük buluntular arasında en küçük grubu oluşturmakta olup bunlar da: bir adet kadın heykelciği, bir adet baskı mühür (pintadera), sapan taneleri, hayvan heykelciği parçaları ve olta ağırlıklarıdır (Pasinli vd. 1994: 151).

Küçük buluntular arasında en büyük grubu oluşturan yontma taş aletlerin çoğunluğu çakmak taşından geri kalanı ise obsidyenden yapılmıştır. Başlıca alet tipleri olarak küçük dilgiler, kurslar, büyük kazıyıcılar ve az sayıda geometrik biçimli mikrolitler görülmektedir. Obsidyen aletler arasında dilgi ve çekirdekler sayıca fazladır (Gatsov 2003: 283). Pendik'teki çakmaktaşı işçiliği Fikirtepe'de olduğu gibi çağdaşı olan Anadolu

yerleşmelerine kıyasla daha gelişkindir ve Paleolitik topluğu olan Ağaçlı kùltürü ile yakından benzeşmektedir (Özdoğan 2000b: 42).

Yerleşmede bulunan kemik ve boynuz aletler Fikirtepe'ye kıyasla daha büyük bir çeşitlilik göstermektedir (Harmankaya 1982: 29). Çok sayıda yassı ya da uzun kemikten yapılmış deliciler, kazıyıcılar, açkđ aletleri, kaşık biçimli mablaklar, keskiler, kaşıklar ve 2 adet olta kancası ele geçmiştir. Kemik aletler içinde en önemli yeri, kaşıklar almaktadır. Yabani sığır kemiğinden özenle biçimlendirilmiş bu aletler uzun bir sap ile sığ kaşık kısmından oluşmaktadır (Özdoğan 1983: 409). Bu kaşıklar, Marmara Bölgesi'ndeki Neolitik Çağ topluluklarının belirleyici özelliklerinden birini oluşturmakta ve Fikirtepe, Hoca Çeşme, Ilıpınar gibi yerleşmelerde de bulunmaktadır (E. Özdoğan 2003: 137). Pendik Yerleşmesi süs eşyalarını deniz kabuğu ve çeşitli malzemelerden yapılmış boncuklar oluşturmaktadır (Pasinli vd. 1994: 152). Pendik'te bulunan sürtmetaş örnekleri sayıca fazla olmamakla birlikte çeşitlilik arz etmektedir. Bu aletler öğütme taşları, vurgu taşları, ezgi taşları, perdah taşları, yassı baltalardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra balıkçılıkta kullanıldığı düşünölen ağırlıklara da (Res. 4.3) rastlanmaktadır (Pasinli vd. 1994: 151).

*Res. 4.3. Pendik Neolitik dönem taş ağırlıklara ait örnekler
(Fotoğraf Alper Gölbaş)*

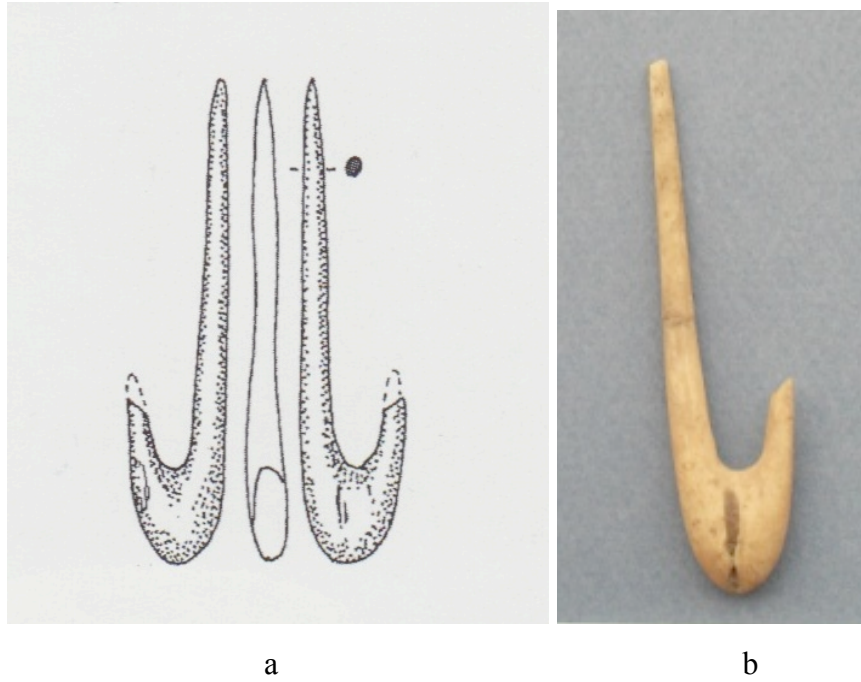
Pendik yerleşmesinde bulunan öğütme taşı ve yontma taş türü aletler, topluluğun tarım ile ilgili uğraşlarını yansıtmaktadır (Özdoğan 1983: 409). Bununla beraber Pendik yerleşmesindeki hayvan kalıntıları ve bitki kalıntıları ayrıntılı olarak yayınlanmamıştır. Denize olan konumu ve ele geçirilen buluntuların benzerliğine bakıldığında yerleşimin çağdaşı olan Fikirtepe gibi avcı ve toplayıcılık yapan ve tarımla da uğraşan bir halkın burada yaşamış olduğu düşünülebilir. Bu nedenle yerleşmede bulunan evcil ve yabani hayvan kemiklerinin türleri ve miktarları tümüyle saptanabilmiş değildir. Fakat yerleşmede koyun, keçi ve sığır gibi evcil hayvan türleri ve kabuklu su ürünlerine ait kalıntıların olduğu bilinmektedir (Özdoğan 2000b: 43).

Res. 4.4. Pendik Neolitik dönem 22 nolu mezarda ele geçmiş olan deniz kabukları kullanılarak yapılmış kolye (Fotoğraf Alper Gölbaş)

Hemen deniz kıyısında bulunan yerleşmede Fikirtepe yerleşmesinde olduğu gibi balık ve yumuşakçaların yoğun olarak tüketildiği, olta kancası gibi avcılığa yönelik aletlerden ve bu hayvanlara ait kalıntılardan özellikle yumuşakçalara ait çok sayıda kabuktan bilinmektedir. Söz konusu deniz ürünleri henüz detaylı biçimde çalışılmadığı için bunların türleri ve miktarları tam olarak saptanamamıştır. Fakat Fikirtepe yerleşmesinden bilinen balık ve yumuşakça türlerinin burada da bulunduğu (iki yerleşmenin yakın doğal çevre koşullarına sahip oldukları göz önünde bulundurulduğunda) düşünülebilir. Ayrıca yerleşmedeki bir çocuk mezarında (22 nolu mezar) ele geçirilen deniz kabuklarından yapılmış boncuklara sahip kolyenin de burada deniz kabuklarından

beslenme dışında süs eşyası olarak da faydalandığını göstermektedir (Res. 4.4). Söz konusu kabuklar dentalium ve istiridye kabuğu (*Spondylus gaederopus*) türleridir (Baran Çelik ve Kiraz 2007: 20) ve bu türler günümüzde hala Marmara Denizi'nde bulunmaktadır (Demir 2003: 120, 127). Bu verilerden yola çıkarak Pendik yerleşmesinde yaşayan topluluğun karma bir ekonomik sistem içerisinde daha çok balıkçılık ile geçinen bir topluluk olduğunu söylemek mümkündür (Özdoğan 2003:139).

Res. 4.5. Pendik Neolitik dönem olta kancası
(a. Özdoğan 1999: fig. 24b, b. Fotoğraf Alper Gölbaş)

Yerleşmede bulunan deniz ürünlerinin ve hayvan kemiklerinin, gelecekte, detaylı bir şekilde çalışılması, yerleşmede yaşayan topluluğun beslenme sistemi ve dönemin doğal çevre ortamının koşullarının anlaşılmasında önemli bir bilgi kaynağı olacaktır. Kemik aletler içerisinde balıkçılığa yönelik olarak 2 adet olta kancası bulunmuştur (Res. 4.5-6). Balıkçılığın en önemli kanıtlarından olmasından dolayı bu iki alet oldukça önemlidir. Her iki kanca da benzer formdadır ve Fikirtepe'de saptanamayan olta kancası kalıntıları için bir fikir verebilecek niteliktedir. Yerleşmede bulunan kil ağırlıkların ise balıkçılıkta kullanılan ağırlıklara benzediği ve bu nedenle balıkçılıkta kullanıldığı düşünülmektedir. Bu aletlerin yanı sıra yerleşmede bulunan bazı taş ağırlıklara da rastlanmış ve bunlar da balıkçılıkla ilişkilendirilmiştir (Özdoğan 1983: fig. 6.4; Pasinli ve Uzunoglu. 1994: 151).

Res. 4.6. Pendik Neolitik dönem olta kancası (Fotoğraf Alper Gölbaş)

Pendik yerleşmesi birçok açıdan yakınlarında yer alan Fikirtepe yerleşmesine benzemektedir. Her iki yerleşim yeri de denize yakın kurulmuştur ve yakınlarında akan birer dere mevcuttur. Çanak çömlek, mimari, küçük buluntular açısından iki yerleşim arasında büyük benzerlikler vardır. Pendik yerleşmesinin beslenme alışkanlıklarına dair gerek bitki gerekse hayvan kalıntılarının saptanma ve belgelenmesi tam olarak yapılamamışsa da bu açıdan da iki yerleşim arasında benzerlikler olabileceği açıktır. İki yerleşim arasındaki benzerlikler yalnızca Fikirtepe kazısında saptanan bazı bulguların Pendik'te bulunamayışından ibaret değildir. Pendik'te daha belirgin bir biçimde ortaya çıkarılan bazı öğeler de Fikirtepe'de soru işareti olarak kalan kısımlardır. Örneğin, Pendik kazısı Fikirtepe kazısında tam olarak belgelenemeyen ancak yorumlanan yerleşme ve barınak türünü açıklamıştır (Harmankaya 1982: 29).

Bütün bu nedenlerden dolayı iki yerleşmenin beslenme sistemlerinin de benzer olduğu söylenebilir. Yerleşmedeki bitki kalıntıları çalışılmamış olduğu için beslenme amacı ile ne tür bitkilerin kullanıldığı bilinmemektedir. Fakat toplayıcılık ve tarım ile elde

edilen bitkiler doğal çevre ortamı ile doğrudan ilişkili olduğundan, bunların hangi tür bitkiler olabileceği konusunda bazı düşünceler ileri sürmek mümkün olabilir. Burada özellikle denize bakan yamaçlarda meşe, daha üst kesimlerde ise çam ve kayın ormanları bulunmaktadır (Van Zeist-Bottema 1991: 42). Fikirtepe yerleşmesinde olduğu gibi Pendik yerleşmesinde yaşayan topluluğun da çevredeki tarıma uygun arazileri kullandığını ve Neolitik paket ile birlikte batıya aktarılan buğday ve arpa türlerinin yerleşme sakinleri tarafından ekildiğini söylemek olasıdır. Yabani bitki yaprak ve köklerinin de yenmiş olması muhtemeldir.

Yerleşmede yoğun olarak bulunan balık ve yumuşakça kalıntıları, beslenme ihtiyacının esas olarak bu türdeki faaliyetler ile karşılandığını, tarımın ikincil bir uğraş olduğunu göstermektedir. Tarıma yönelik orak bıçağı, öğütme taşı gibi buluntuların azlığı da bu görüşü desteklemektedir (Özdoğan 2003: 145).

Pendik yerleşmesini değerlendirirken, Fikirtepe yerleşmesinden edindiğimiz verilerle karşılaştırıp bir sonuca ulaşmayı denersek, yerleşmede hayvan yetiştiriciliği ve avcılığının yapıldığını, ancak beslenme sisteminin esasını balıkçılığın ve özellikle yumuşakça toplayıcılığının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yerleşmedeki buluntular, burada ağırlıklı olarak balıkçılığa ve yumuşakça toplayıcılığına bağlı bir yaşamın olduğunu, tarım ve hayvancılığa yönelik verilerin ise sınırlı olduğunu göstermektedir.

4.1.3 Yenikapı

Yenikapı Yerleşmesi, İstanbul ili Fatih İlçesi'ne bağlı Yenikapı semtinde, Yenikapı tren istasyonunun hemen kuzey bitişiğinde ve Marmara Denizi'nin 350 m. kadar kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşme yeri bir dönem deniz kıyısında bulunmasına rağmen yerleşme yerinin ortasından geçen ve günümüze ulaşamayan Lycos deresinin taşıdığı alüvyonların birikimi sonucunda günümüzde denize yaklaşık 350 m. mesafede bulunmaktadır. Yerleşme, Fikirtepe ve Pendik yerleşmelerinde olduğu gibi, bir akarsuyun denize döküldüğü kısımda ve içeriye sokulan derin bir koyda yer almaktadır. Neolitik Dönem'de bu yerleşimin denize olan uzaklığı hakkında net bir bilgi yoktur. Bununla beraber yerleşimin konumu buranın yerinin seçiminde; olasılıkla balıkçılık açısından önemli olan Marmara Denizi'nin ve tatlı su kaynağının etken teşkil ettiği görülmektedir.

Bizans Dönemi'ndeki adıyla Lycos, Osmanlı Dönemi'ndeki adıyla Bayrampaşa deresi Yenikapı yerleşiminin kurulumu ve dönemler içinde buradaki yerleşmenin seyri konusunda belirleyici bir rol oynamıştır. Zira bugün kara olan alan Antik Dönem'de Theodosius Limanı (Müller-Weiner, 2003: 8) (*Portus Theodisiacus*) veya daha sonraki dönemde Elueterius Limanı olarak adlandırılan limanın bulunduğu alandır. Başlangıçta liman kıyısında tahıl ambarları yaptıran İmparator Theodosius'un (M.S. 379-395) adıyla anılan bu liman tarihçi yazar Petrus Gyllius tarafından Eleutherius Limanı olarak anılmıştır. Zira liman Konstantinopolis'in 12. Bölgesi olan Eleutherion'da yer almaktadır.

Lycos deresi taşıdığı alüvyonla bu koyun dolmasına zamanla da karlaşmasına neden olmuştur (Kızıltan 2010:4). Yapılan kazılar sırasında belirli bir seviyeden sonra deniz kumu gelmeye başlamış ve çeşitli nedenlerle batmış olan 34 adet gemi kalıntısına ulaşılmıştır. Kazının ilerleyen safhalarında deniz kumunun bitişinin ardından yeniden bir bataklık ve ardından toprak gelmeye başlamış ve bu seviyelerde Neolitik Döneme ait bazı mimari kalıntılar ve mezarların yanında çok sayıda Neolitik Dönem çanak çömleği tespit edilmiştir. Ulaştırma Bakanlığı'nın denetiminde yürütülmekte olan Marmaray Tüp Geçit ve Raylı sistem Projesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülmekte olan Metro Projeleri'nin en büyük bağlantı istasyonunu teşkil eden Yenikapı (Eyigün 2010: 54), toplam 58.000 m² lik bir alanı teşkil etmektedir. Söz konusu alanın neredeyse tamamı arkeolojik kazılara sahne olmuş durumdadır.

Kazı çalışmaları henüz tamamlanmamış olduğu için yerleşmenin tabakalanması konusunda her hangi bir yayın yapılmamıştır. Fakat alanda çalışan jeologlar tarafından oluşturulmuş 2 farklı tabakalanma mevcuttur. Dönemlere göre yayınlanmış olan keramik vs. malzeme de değerlendirildiğinde yaklaşık olarak bir tabakalanma vermek mümkündür. Yerleşimde kendi içinde tabakalara ayrılabilir çeşitli kültür evreleri mevcuttur. Henüz kazı sonuçlanmadığı ve kültür katları bir stratigrafi belirleme usulü ile yayınlanmadığı için yalnızca yayınlanmış olan verilerin kısa bir derlemesi ile aşağıdaki tabakalanma oluşturulmuştur. Kazılar sırasında deniz kumu belirli bir noktada sona ermiş ve burada neredeyse tamamı ile deniz kabuklarından ve de az miktarda kumdan oluşan yeni bir tabaka olduğu gözlenmiştir (Algan vd. 2010: 177 ve Perinçek 2010: 196). Bu tabaka içerisinde az sayıda çanak-çömlek ve ahşap kalıntılar yer almakta olup balık kemikleri de mevcuttur.

Tablo 4.1. Yenikapı tabakalanmasını gösteren tablo

DÖNEMLER	D.P.	A. vd.	TOPRAK CİNSİ	BULUNTULAR	K.D.D.
T.C.	B.-9	P.1	Moloz ve Koyu kahverengi Toprak		Kara
Osmanlı Dönemi	B.-8	P.1	Koyu kahverengi bostan toprağı	18-19. yüzyıl Keramiğı, 16-17. yüzyıl İznik Kütahya Sermiğı vs.	Kara
Bizans 15. yüzyıl-12. yüzyıl	B.7	P.2 Fl.	Çakıl ve Bataklık Ortamı, Delta (Flüvyal)	Geç Bizans Malzemesi, Ganos Amforaları	Bataklık
12. yüzyıl.-11. yüzyıl	B.6	P.3	Deniz Kumu	Ganos Amforaları	Deniz
11. yüzyıl.-9. yüzyıl	B.6	P.4	Deniz Kumu, Çok Yoğun Keramik ve Batıklar, Fırtına Tabakası	11-9. yüzyıl. Ganos ve Kırım Amforaları	Deniz
9. yüzyıl-7. yüzyıl	B.5	P.4	Steril Deniz Kumu	9.yüzyıl-7. yüzyıl Amforaları	Deniz
7. yüzyıl.-4. yüzyıl	B.4	P.5	Deniz Kumu, Toprak, Çamur, Tsunami Tabakası (?)	Tüm vaziyette iskeletler, Organik Malzeme, Suriye Filistin ve Afrika Amforaları, Spetia, Aryballos, G.R.E.B. Mazemesi vs.	Deniz
Roma, Helenistik ve Arkaik Dönemler MS. 4. yüzyıl - M.Ö. 3. yüzyıl	B.3	P.6	Deniz Kumu	Amfora Parçaları, G.R.E.B. Malzemesi,Chios, Thasos Amforaları	Deniz
Prehistorik Dönem	B.3	P.7	Deniz Kabukları	Çok Az Sayıda Keramik(Demir Çağı ?) ve Ahşap Parçaları	Deniz-Kara
Prehistorik Dönem M.Ö. 5200-3800* M.Ö. 5000-6000	B.2	P.8	İri granüllü kum, İki evreli yassı dere-çay taşları, Prehistorik mimari	Toptepe, Fikirtepe, Yarımburgaz 4 Keramikleri, 2 Adet Ahşap Kürek, Kemik, Ahşap ve Çakmaktaşı Aletler	Kara-Bataklık
	B.-1	Miy. (?)	Koyu Kil Tabakası, Bataklık?	Neolitik Dönem Mezarları, çöplük?	Kara-Bataklık

Yenikapı tabakalanmasını gösteren bu stratigrafi tablosu içerisinde yapılan kısaltmalar şu şekildedir: A.vd.: Prof. Dr. Oya Algan vd.'nin hazırladığı tabakalanma, B.1-9 : Birim 1-9, D.P.: Prof Dr. Doğan Perinçek'in hazırladığı tabakalanma, Fl.: Flüvyal, K.D.D.: Kara-Deniz Durumu, Miy.: Miyosen, P.1-8: Periyod 1-8 (Tablo Perinçek 2010:193 ve Algan vd.2010:176'dan uyarlanarak hazırlanmıştır).

Bu seviyede ele geçirilen seramikler Baran Çelik tarafından Demir Çağı seramikleri olarak yayınlanmıştır. Tabakanın oluşumu hakkında henüz detaylı bir yayın yapılmamıştır. Yapılan yayınlarda jeologlar tarafından P7 veya 3 Numaralı Birim isimleri ile anılan bu kavkılı tabakanın altında, yoğun su aşındırmasına uğradıkları ilk bakışta göze çarpan ve biçim olarak çay veya dere taşları² olarak adlandırılabilir taşlardan oluşan yeni bir tabaka başlamaktadır. Söz konusu tabaka alandaki çalışmacılar tarafından “Prehistorik Tabaka” olarak isimlendirilmiştir. Mimarinin temel taşları olarak kullanılan çay-dere taşları çoğunlukla, İstanbul Paleozoyik istifinde temsil edilen kireçtaşı formasyonlarına aittir (Algan vd., 2010:177). Yerleşim çevresinde doğal olarak bulunmayan kireç taşlarının mimari amaçla kullanılmak için farklı bir bölgeden getirilmiş olmaları gerekmektedir (Algan vd. 2009: 461). Bu kültür evresinde Toptepe Yerleşmesi’ndekilere benzer yüksek boyumlu bir çömlek ve Fikirtepe Kültürü özellikleri gösteren çeşitli keramik buluntular ele geçirilmiştir (Çelik 2007: 219). Daha önceki Yarımburgaz, Fikirtepe, Pendik gibi Tarihi Yarımada dışındaki yerleşimlerin aksine, ilk defa Yenikapı sahilinde görülen bu mimari, İstanbul içindeki ilk yerleşimlerin M.Ö. 5.-6. binyıllara kadar dayandığını göstermektedir (Gökçay 2008: 82).

Kazı çalışmaları henüz tamamlanmamış olmakla beraber ön rapor niteliğinde yapılan yayınlarda Neolitik Dönem’e tarihlenen ve deniz seviyesinden -6.30 m. derinlikte olduğu vurgulanan mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır (Gökçay 2008: 82). Buzul Çağı sonunda buzların erimesi ile Marmara’nın göl ortamından denize dönüşmesi sonucunda sular altında kaldığı anlaşılan yerleşim yerinin ilk yerleşime sahne olduğu dönemde deniz ile arasındaki mesafenin ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bununla beraber kıyı yerleşimi olan yerleşim yerindeki mimari, çay-dere taşlarının yan yana dizilmesi ile temellerin oluşturulduğu yuvarlak ve dörtgen plana sahip birkaç yapıdan oluşmaktadır. Yerleşim yeri civarında kimisi yanmış vaziyette bazı kerpiç parçaları ele geçirilmiştir. Bu kerpiç parçalarının bir tanesinde dal izlerinin görülmesi alanı ziyaret eden Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından mimarinin Fikirtepe örneklerine benzer şekilde dal-örgü tekniği kullanılarak inşa edildiği şeklinde yorumlanmıştır (Gökçay 2008: 82).

Kazı alanı içerisinde şu ana kadar bu seviyeye ulaşılan hemen her yerde jeologların değimi ile P8 (Algan vd. 2010:178) veya 2(a-b-c) Numaralı Birim (Perinçek 2010: 192-

² Söz konusu taşlardan Baran Çelik çakıl taşları diye söz etmektedir.

193) olarak adlandırılan ve arasında kum bulunan 2 ayrı katmandan oluşan dere-çay taşları bulunmaktadır. Bu katmanların arasında yine bir kavkı bankı mevcuttur. Kavkı bankı içerisinde ağırlıklı olarak *ostrea*, *pecten*, *cardium* ve *mytilus* türleri bulunmaktadır (Algan vd. 2010: 177). Devam eden kazılarda, söz konusu taşların arasından hat ve biçim özelliklerine bakılarak yeni mimari yapıların yorumlanması da muhtemeldir. Zira açma büyüklüğü 5 x 5 m. olan kazı alanında toplam 500 üzeri sayıda açmada yani alanın 12.000 m² üzerinde bir alan da prehistorik seviyede kazı çalışmaları tamamlanmış olmakla birlikte Prehistorik mimari olarak tanımlanan alan toplamda 15 açmayı yani 375 m² lik bir alanı kapsamaktadır. Mimari buluntulardan daha alt seviyede 1 numaralı birim olarak adlandırılan katmanın kazılması sonrası ise alanın iki farklı yerinde insan gömütleri ortaya çıkarılmıştır (Kızıltan 2010: 7). Yenikapı neolitik yerleşmesindeki gömütleri diğerlerinden farklı kılan özellik, gömütlerin bir kısmının urne şeklinde olmasıdır.³ Toplam 13 farklı bireye ait olan gömütlerden 7 tanesi urne şeklinde olup 6 tanesi ise basit mezar şeklinde toprağın içine açılan çukura yapılan gömü uygulaması olarak tespit edilmiştir (Kızıltan 2010: 7). Kremasyon uygulamasına uğrayan gömütler ile ölünün el ve ayaklarının karında birleştirilmesi (*hocker*) ile uygulanmış olan gömütler bir arada ortaya çıkarılmıştır.

Konut dışındaki mimari yapılara dair henüz yayınlanmış veri olmamakla birlikte kazı alanında yapılan incelemelerde⁴ ilk bakışta bir çeşit çöplük alanı olarak kullanıldığı izlenimi uyandıran bir yapı kalıntısı gözlemlenmiştir (Res. 4.7-8). Kazı ekibi ile yapılan görüşmelerde söz konusu yapıların daha önceden de ortaya çıkarıldığı ve belgelendiği bilgisi alınmıştır. Bu yapı etrafı taşlarla çevrilmiş ve içerisinde midye kabukları bulunan basit bir yapıdır. Kazı alanında Lycos deresinin Neolitik Dönem'deki yatağı da ortaya çıkarılmıştır. Dere yatağının doğusunda ise çapları 1 m. ye varan ağaç gövdeleri ve köklerine rastlanılmıştır.⁵ Söz konusu ağaçların tür analizi henüz yapılmadığı için cinsleri konusunda bir bilgimiz bulunmamaktadır.

³ Yenikapı İnsan kalıntıları üzerine Dr. Yasemin Aydoğdu çalışmaktadır.

⁴ Çalışmalar: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün B.16.0.KVM.0.12.01.00.160.02.01(34)-73103 Nolu İstanbul İl Kültür Müdürlüğü'ne hitaben yazı ile verdiği izin doğrultusunda, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün uygun görmesi ile yapılmıştır.

⁵ Bu bilgiler İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanlarından Sırrı Çölmekçi'den alınmıştır.

Res. 4.7. Yenikapı neolitik tabakada bulunmuş olan ve deniz kabukları ve organik kalıntılar içeren yapı kalıntısı, çöplük (?) (Fotoğraf Alper Gölbaş)

Res.4.8. Yenikapı neolitik tabakada bulunmuş olan ve deniz kabukları ve organik kalıntılar içeren yapı kalıntısı, çöplük (?) (Fotoğraf Alper Gölbaş)

Res. 4.9. Yenikapı Neolitik dönem ahşap aletler (Kızıltan 2010: Res.18)

*Res. 4.10. Yenikapı Neolitik Dönem kemik kanca-mekik(?)
(Fotoğraf Alper Gölbaş)*

Yenikapı Neolitik yerleşmesinde ele geçen küçük buluntular kemik, taş aletler ve bunun yanı sıra diğer kazılarda çok sık karşılaşılmayan ahşap aletlerden oluşmaktadır. Bu aletler içerisinde kemik sap, kemer tokası, çeşitli çakmaktaşı dilgi ve çekirdekler, ok uçları yer almaktadır (Kızıltan 2009: 25). Neolitik Çağ için nadir ve özgün olan ve avlanmada kullanılmış olabilecek yay, mızrak gibi ahşap aletler (Kızıltan 2010: 14) tespit edilmiştir

(Res. 4.9). Kemikten imal edilmiş bir sap mevcuttur. Bunun dışında yine kemikten yapılmış ve ilk bakışta kanca izlenimi veren bir alet daha mevcuttur. Olta kancası olarak yapılmaya başlanmış ve yarım kalmış olma ihtimali ise uzun kısmı ile kısa kısmının birleştiği “v” yaptığı kısımda yer alan kullanımdan kaynaklanan aşınma izlerinin görülmesinden dolayı ortadan kalkmıştır. Bu alet mevcut şekli ile kullanıldığına göre yine bir kanca maksadı ile kullanılmış olabilir. Aynı zamanda üzerindeki aşınma izleri bu aletin balık tutma aracı olan olta kancası dışında balık ağı örme aracı “mekik” olabilme ihtimalinin de bulunduğunu göstermektedir (Res. 4.10)

Dere yatağının doğusunda çapları 1 m. ye varan ağaç gövdeleri ve köklerine rastlanılmıştır. Söz konusu ağaçların tür analizi henüz yapılmadığı için cinsleri konusunda bir bilginiz bulunmamaktadır. Ayrıca balçık içerisinde tahıl kalıntıları da tespit edilmiştir (Kızıltan 2009: 27). Bu durum Yenikapı’da Neolitik Dönem’de yaşayan insanların tarım yapmış olduğunu da ortaya koymaktadır. Bununla beraber konu üzerine henüz yayınlanmış olan detaylı bir veri yoktur.

Kazılar sırasında Neolitik Dönem’e ait ele geçirilen hayvan kalıntıları hakkında henüz detaylı bir yayın yapılmamıştır.⁶ Fakat ele geçirilmiş olan bir adet kemik sap ve çeşitli deniz kabukluları ve balık kemiklerinin varlığı bilinmektedir. Ayrıca balçık içerisinde bulunmuş sığır, koyun, keçi gibi hayvanlara ait kemikler mevcuttur (Kızıltan 2009: 27). Bu durum Yenikapı’da hayvan ehlileştirmesinin de yapılmış olabileceğini göstermektedir. Fikirtepe ve Pendik gibi aynı çanak çömlek ve benzer mimari kültürünün görüldüğü bu yerleşim yerinde muhtemelen halkın yaşam biçimi de benzerdir. Bu durumda Yenikapı Neolitik yerleşmesinde avcılık ve toplayıcılık yapıldığı ve yerleşim yerinin seçilmesi başta olmak üzere balıkçılığın ve deniz kabuğu toplayıcılığının da halkın yaşamı üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Çelik 2007: 220). Çeşitli balıklara ait kemikler ele geçmiştir (Kızıltan 2009: 27). Ele geçirilmiş olan balık kemikleri hem iri hem de ebat olarak daha küçük olan balıklara aittir. Deniz kabukları ise kavkı bankı ile benzer (*ostrea*, *pecten*, *cardium* ve *mytilus* türleri) olabilir. Yine kara veya deniz kökenli çeşitli gastropodlar da mevcuttur (Perinçek 2010: 192). Fikirtepe’deki gibi açık deniz balıkçılığının yapılıp yapılmadığı bilinmemekle birlikte 2 adet ahşap küreğin (Res. 4.11) ele geçmiş olması bu ihtimali de ortaya koymaktadır (Kızıltan 2010: 14). Söz konusu

⁶ Yenikapı hayvan kemikleri konusunda Prof. Dr. Vedat Onar çalışma yapmaktadır.

küreklerin denize açılmak üzere kullanılan bir sal veya kanoya mı ait oldukları yoksa tahıl veya benzeri bir maddenin aktarımın da mı kullanıldıkları net değildir. Bununla beraber 2 küreğin yan yana bulunmuş olması ilk ihtimali baskın kılsa da alanda yapılan çalışmalarda her hangi bir sal veya kanoya ait olabilecek buluntuya şu ana kadar rastlanılmamıştır. Küreklerin bir kano veya sal için kullanıldığı düşünülürse alanda tespit edilmiş olan ve yine ilk bakışta mimari bir öğeye ait olduğu izlenimini veren bir taş alet üzerinde durmak gerekir. Zira bu taşın üst tabakalarda Bizans dönemine ait teknelerde sıkça kullanılan taş çapalara olan benzerliği oldukça şaşırtıcıdır (Res. 4.12). Yine de Yenikapı neolitik halkının Fikirtepe ve Pendik örneklerinde olduğu gibi su ürünlerinden bolca faydalandığı ve açık deniz balıkçılığı da yapmış olabilecekleri ayrıca kıyıya yakın sığ sulardan topladıkları kabuklularla beslendikleri söylenebilir.

Alanda çalışan jeologlardan Prof. Dr. Namık Yalçın Neolitik yerleşimin bulunduğu alanın bir bataklık olabileceği üzerinde dursa da bu bataklığın Lycos deresinin yön değiştirmesi ile mi yoksa denizden kapatılmış bir lagünle mi oluştuğu konusunda net bir saptama yapabilmemiş değildir (Karamut 2008: 64). Bataklık (?) içerisinde yer alan buluntuların yandaki Neolitik yerleşimden buraya atıldığı düşünülebilir (Karamut 2008: 64). Yerleşimin denize olan mesafesi de tam olarak saptanmış değildir. Bununla beraber ele geçmiş olan buluntular Yenikapı Neolitik yerleşmesinin avcı-toplayıcı bir halk olduğunu belki tarım ve hayvancılık konusunda da yol kat ettiklerini ortaya koymaktadır. Karma ekonomik besin modelinin benimsendiği Yenikapı yerleşmesinde tarım ve hayvancılığın boyutlarının ne durumda olduğu henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Emsali olan Fikirtepe ve Pendik yerleşmeleri ile kıyaslamalar yapıldığında ise Yenikapı Neolitik Dönem yerleşmesi, Fikirtepe ve Pendik yerleşmeleri gibi kıyı yerleşmesidir.

Kazı ve arkeometri çalışmalarının devam ettiği Yenikapı Neolitiği'nin bugün gelinen nokta itibariyle, Fikirtepe Kültürü yerleşmeleri gibi basit balıkçı-avcı köy topluluklarından daha gelişkin olduğu söylenilebilir (Kızıltan 2009: 207). Yerleşme içerisinde ve yerleşmenin doğusunda yer alan balçık içinde bulunan tahıl kalıntıları, sığır, koyun, keçi gibi hayvanlara ait kemikler, balık kemikleri, kalıcı konut kavramı, çanak çömlek ve çakmak taşı alet teknolojisi, kemer tokası gibi eşyalarının varlığı Neolitik kültür kavramının gerekliliklerini karşılamaktadır.

Resim 4.11. Yenikapı Neolitik Dönem'e ait ahşap kürekler (Kızıltan 2010:Res.19)

*Resim 4.12. Yenikapı Neolitik Dönem'e ait taş obje, taş ağırlık-çapa(?)
(Fotoğraf Alper Gölbaş)*

4.1.4. Hoca Çeşme

Hoca Çeşme höyüğü Edirne ili, Enez ilçesinin 7 km doğusunda, Enez-Keşan yolu üzerinde Ege Denizi'nden yaklaşık olarak 5 km içeride, Meriç Deltası'na bakan doğal kalker bir kayalık üzerinde bulunmaktadır (Özdoğan, 1998:68). Hoca Çeşme yerleşmesi, lagün, delta gölleri, Ege Denizi ve Evrendere vadisinin arkasında bulunmaktadır. Kayalık arazi Ege kıyısına kadar kesintisiz devam ettiğinden, höyükte yerleşimin olduğu dönemlerde denizle olan mesafesi günümüzdeki ile aynıdır. Ancak bugünkü deltayı oluşturan lagün göllerinin gerisinde kalan geniş bir koyun bulunduğu, yine aynı sulak Evrendere vadisine oldukça yakın olduğu düşünülmektedir (Karul 1994: 19 dan aktaran Özdoğan 2003: 147). Höyüğün hemen güneybatısında ise günümüzde 50 m daha ileriye taşınarak Hoca Çeşme ya da Çoban Çeşme adıyla anılan ve höyüğe de adını veren çeşmeye dönüştürülmüş bir su kaynağı bulunmaktadır. Hoca Çeşme batıda dik bir eğimle kesilmiş ve doğuya doğru hafif bir eğimle alçalarak gerideki dalgalı sırtlarla birleşen 300 m. çapında kayalık bir tepe üzerinde, 70 x 90 m. boyutlarında ve 2-3 m kalınlığında dolgusu bulunan küçük bir höyüktür (Özdoğan 1998: 8).

Yerleşmenin en üstte bulunan tabakası ile kısmen de yüzeye yakın daha eski tabakaları çeşitli nedenlere tahrip olmuştur. Karayolları tarafından toprak akmasını önlemek amacıyla höyüğün batı kısmına yapılan çit ve defineciler tarafından tepenin üst kısmına açılan 3 m. çapındaki çukur bu tahribatların başlıcalarını oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra, höyüğün batı kısmında Enez-Keşan yolu nedeniyle açılan kesit yönündeki erozyon ve kuzey kısmında bulunan sel yarığı gibi doğal etkenlerle oluşan tahribatlar da görülmektedir (Özdoğan 2003: 145). Bu tahribattan höyüğün en eski kültür katlarını oluşturan Neolitik Çağ dolguları kurtulmuş, Kalkolitik döneme ait olan yerleşme katları ise, sınırlı bazı kesimler dışında, tümü ile karışmıştır (Özdoğan 1998: 8).

Hoca Çeşme höyüğü ilk olarak Prof. Dr. A. Erzen başkanlığındaki Enez (Ainos) Antik Kenti'nin kazılarını yürüten Prof. Dr. S. Başaran tarafından 1984 yılında bulunmuştur. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı adına Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından 1991-1993 yılları arasında, üç sezon kazılmıştır (Özdoğan 1998:69).

Hoca Çeşme höyüğünde toplam 25 açmada(700 m²'lik bir alan) çalışılmış ve bazı açmalarda ana kayaya kadar derinleşilmiştir. Yapılan kazılar sırasında Son Neolitik Çağ'dan Orta Kalkolitik Çağ'a kadar sürekliliği olan 4 kültür evresi ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bu evreler toplam 7 tabakayla temsil edilmektedir (Tablo 4.2.). Tabakalanmanın eskiden yeniye doğru verilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 4.2. Hoca Çeşme Tabakalanmasını Gösteren Tablo

Hoca Çeşme Kültür Evreleri	Hoca Çeşme Kültür Tabakaları	Yaklaşık Tarihler*
I. Evre	1. Tabaka	
II. Evre	2.-4. Tabakalar	M.Ö. 5800-5600
III. Evre	5.-6. Tabakalar	M.Ö. 6200-6000
IV. Evre	7. Tabaka	M.Ö. 6400- 6300

IV. Evre en altta bulunan 7. tabaka ile temsil edilen bir evredir. Yuvarlak planlı yapılardan oluşan bir mimari söz konusudur. Yapıların tabanları ve dikme delikleri ana kayaya açılmıştır. Bu evrede bulunan çanak çömlekler Ege ve Balkanlar'daki buluntulardan farklılıklar göstermektedir. Hoca Çeşme'nin bu en alt evresi daha çok Hacıların Erken tabakalarıyla benzerdir (Özdoğan, 1993:185). Hoca Çeşme IV. ve III. Evre buluntu topluluğu birçok yönü ile İç ve Batı Anadolu Neolitik Kültürleri ile benzerdir (Özdoğan 2007:417). 4. evrenin C¹⁴ tarihleri G.Ö 7637±43 (Bln-4609), G.Ö 7496±(Hd 16725-119145), G.Ö 7360±35 (GrN 19779) ve G.Ö 7200±180 (GrN-19355) olarak verilmiş ve bunlara göre uyarlanmış radyoaktif yaşının M.Ö. 6400-6300 olduğu belirtilmiştir (Özdoğan 1998:71). Bu evreye tarihlenen 7. tabaka ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

7. Tabaka: Anakayanın hemen üstünde bulunan bu tabakanın yaklaşık olarak 50 x 70 m²'lik bir kısmı açılmıştır. 7. tabakanın mimari yapı tipi, yüzeyi düzeltilen ana kaya içine oyulmuş, 4.5 m. çapında, 20 cm. derinliğinde, yuvarlak şekilli çukurların üzerine inşa edilmiş, dal-örgü yapılardan oluşturmaktadır. Yapılar birbirine yakın ancak düzenli olarak

dizilmiştir. Mekan içinde ya da dışında torba biçimli depo çukurları bulunmaktadır (Özdoğan 1998:71). Birbirinin benzeri olan ve konut olduğu düşünülen bu yapıların dışında, yerleşmenin kuzeybatı kısmında yaklaşık 8 m. çapında bir plana sahip ve iki yenileme evresi bulunan diğerlerinden farklı bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Yapının tabanının oluşturuluş biçimi diğer yapılardan farklıdır. Bu yapının tabanı, kireçli bir toprağa küçük çakıl taşlarının döşenmesi ve üzerinin aşı boyası ile kapatılıp açılanması ile inşa edilmiştir. Bu evrede yerleşmenin etrafı bir duvar ile çevrelenmiştir ve bu duvar 2. evrenin sonuna kadar kullanılmıştır. Duvarın yapımından önce, anakaya yapılarda olduğu gibi oyularak düzeltilmiştir. Düzeltme işleminin ardından büyük taşlar kullanılarak 1 m. kalınlığında örülen duvar iç kısımdaki ve kayalara oyulmuş direk yerlerinden anlaşıldığı kadarıyla ahşap bir palisat ile desteklenmiştir (Özdoğan 1999: 14).

III. evre 5. ve 6. tabakalar ile temsil edilmektedir. Evrenin belirgin mimari yapı tipi IV. evrede olduğu gibi dal-örgü tekniği kullanılarak inşa edilmiş yuvarlak kulübelere oluşturmaktadır. Bulunan çanak çömlek tiplerinden anlaşıldığı kadarıyla 3. evre Yunanistan'daki Proto-Sesklo kültürü ile çeşitli benzerlikler göstermektedir ve Karanovo etki alanının dışındadır (Özdoğan 1993: 185). C14 sonuçlarından uyarlanan tarihi M.Ö. 6200 – 6000 (Özdoğan 1998: 71) olan bu evrenin tabakaları ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

5.-6. Tabakalar: Bu tabakalara ilişkin mimari kalıntılar oldukça bozuk olarak açığa çıkarılmıştır. Bununla beraber III. evrede bir üst evredeki mimari düzenin, çevre duvarının ve özenli tabanı olan büyük yuvarlak planlı yapının devam ettiği görülmüştür. Bir önceki evreye göre tek fark ise yapıların tabanlarının doğrudan ana kayaya değil bir önceki evredeki yapıların dolgu toprağına oturmuş olmasıdır (Özdoğan 2007:415). İçinde midye kabukları bulunan çukurlar da mevcuttur.

Hoca Çeşme'de bulunan II. evre, oldukça bozuk durumda günümüze gelmiş olmasına karşın en az üç yapı katıyla (2-4. Tabakalar) temsil edilmektedir. Ahşap kullanılarak oluşturulan yapılar; genel olarak dörtgen planlı, ince duvarlı, içlerinde ocak ve fırınların bulunduğu yapılardır. Plan özellikleri olarak Karanovo bölgesinden bilinen örneklerle tam olarak benzeşmektedir (Özdoğan 2007:415). Bulunan çanak çömlek gruplarına göre Hoca Çeşme II evresi Karanovo I'in sonu ve Karanovo II ile çağdaştır ve

Proto Vinça dönemine tarihlenmektedir (Özdoğan 1993: 184). C14 sonuçları esas alındığında M.Ö. 5800-5600 tarihlerine (Özdoğan 1998: 71) denk gelen bu evre 2 – 4 tabakalarından oluşmaktadır.

3. ve 4. Tabakalar: Tepenin yalnızca üst kısmında izlenen bu tabakalar, dörtgen planlı, iç yüzeyleri sıvalı, kerpiç ve dal-örgü yapılar ile temsil edilmektedir (Özdoğan 1998:71). 4 m² bir alanı kaplayan 2 odalı bu yapıların içinde, yer yer taşlar ile çevrili ocaklara ve duvarlar boyunca uzanan kil sıvalı küp biçimli depolama alanları mevcuttur. Mekanların dışında ise genellikle bir platform üzerinde yükseltilmiş kubbeli fırınlar bulunmaktadır (Karul 1994: 25; Özdoğan 2003: 150).

2. Tabaka: Bir yangın geçiren bu tabakada, dörtgen dal örgü mimarinin kullanıldığı görülmektedir. Burada bulunan dörtgen mimari altta bulunan 3. ve 4. tabakalar ile de benzer niteliktedir. Ancak burada alttaki iki tabakadan farklı olarak, taş kullanımının çoğaldığı ve midye çukurlarının sayısının arttığı görülmüştür. Bu tabakada dal-örgü şeklindeki duvarların yüzü kalın killi bir toprakla sıvanmıştır. 2. tabakada, 7. tabakada yapılan çevre duvarının kullanılmaya devam edildiği anlaşılmıştır. Ancak çevre duvarına bitişik yapı kalıntılarının varlığına dayanılarak bu tabakada, duvarın işlevini kısmen kaybettiği belirtilmiştir (Özdoğan 1998: 71). I. Evre Yerleşmenin en üstünde bulunan ve tarımsal faaliyetlerden dolayı çok tahrip edilmiştir, alt ayrımları çok kolay yapılamayan uzun bir süreci yansıtan dolgulardan oluşmaktadır ve 1. tabaka ile temsil edilmektedir (Özdoğan 2007: 417). Tabakaya ait veriler, çukurlardan, yamaca açılmış küçük teraslardan ve yine yamaçlara akmış topraklardan elde edilmiştir (Karul 1994: 25; E. Özdoğan 2003: 149). Bu evrede bulunan çanak çömlekler içinde, üç alt evreye ait malzemeye rastlanmış ve bunlar 1a, 1b, 1c olarak tanımlanmıştır.

Bu dolgunun içinde yer yer korunmuş olarak Karanovo II-IV dönemine ait yapı parçaları ve buluntu toplulukları bulunmuştur. Ayrıca bu tabaka diğer Trakya yerleşimleri ile de (Aşağı Pınar II-V, Toptepe) benzer bir buluntu topluluğuna sahiptir. Çanak çömlek, mimari ve diğer buluntular bakımından Trakya ve Bulgaristan ile büyük benzerlik taşıyan Hoca Çeşme I evresi beslenme alışkanlıkları bakımından farklılıklar göstermektedir. Hoca Çeşme I. evrede özellikle deniz yumuşakçalarının önemli bir yer tuttuğu ve 22 tür deniz

yumuşakçasının toplanıp ayıklandıktan sonra özel çukurlarda depolandığı anlaşılmaktadır (Özdoğan 2007: 417).

Hoca Çeşme’de ele geçirilmiş olan çanak çömlekler yerleşmenin kültürel gelişimini en iyi yansıtan veriler arasındadır. Hoca Çeşme Neolitik çanak çömleği IV. evrede tümü ile Anadolu türü bir buluntu topluluğu olarak başlamış, 2. evreye kadar kendi içinde gelişmiş ve Balkanlar’a özgü olan türler ortaya çıkmıştır (Özdoğan 1998: 70). Hoca Çeşme’nin IV. evresinde bulunan mallar el yapımı, kırmızı veya siyah parlak açkılı çanak çömleklerden oluşmaktadır. Oldukça özenli yapılmış olan bu çanak çömlekler genellikle “S” kıvrımına sahip açık formlu kâseler biçimindedir. Söz konusu çanak çömlekler İç Anadolu ve özellikle Göller Bölgesi Son Neolitik Çağ malzemesi ile benzeşmektedir (Özdoğan 1998: 69).

III. evrede bulunan mallar ise büyük oranda kırmızı astarlı parlak açkılı çanak çömleklerden oluşur. IV. evredekiler kadar özenli yapılmamış olmakla birlikte III. evre çanak çömlekleri bir önceki ile büyük benzerlik göstermektedir. III. evrede ortaya çıkan en önemli yenilik, bazı kırmızı çömlekler üzerine basit geometrik şekiller biçiminde uygulanmış astar bezemedir (Özdoğan 2007: 415).

Hoca Çeşme’nin II. evresinde, alt tabakalardan bilinen kırmızı astarlı malların, daha kaba olarak yapılmakla birlikte kullanılmaya devam edildiği ancak bu malların içinde öncekilerden farklı olarak, büyük kapların ve yüzeyi kabalaştırılmış malların bulunduğu görülmektedir. Çanak çömlek formu olarak da “lale biçimli” uzun gövdeli kaplar ve şerit kulplar ilk kez görülmeye başlamıştır (Özdoğan 2007: 415). Ayrıca bu evrede az sayıda kırmızı astar üzerine beyaz boya bezeli parçalar ortaya çıkmıştır. Sayı olarak az olsa da Hoca Çeşme beyaz boyalıları bu üslubun Ege kıyı bölgesinde bilinen tek örneğini oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında II. Evreyle birlikte Hoca Çeşme kültürünün yerel koşullara uyum sağlama sürecini tamamladığı ve Anadolulu özelliklerini kaybederek tam manası ile bir Balkan kültürüne dönüştüğü anlaşılmaktadır (Özdoğan 2007: 415).

Yerleşmenin en üste bulunan I. evresindeki çanak çömlekler, siyah açkılı, çizi ve beyaz dolgu bezemeli kaplardan oluşmaktadır (Özdoğan 1999: 15). Trakya’dan Toptepe ve Aşağıpınar II-V evreleri Bulgaristan’dan Karanovo II-IV evreleri ile benzeşmekte olan bu

çanak çömlek aynı zamanda Anadolu kökenli olarak başlayan kültürün, çevrenin etkisi ile yerel koşullara uyum sağladığını da göstermektedir (Özdoğan 2007: 417). Hoca Çeşme’de ele geçen küçük buluntular arasında IV. evrede bulunmuş olan “M” biçimli taş figürin dışında kilden yapılmış figürinler de vardır. Bunlardan I. evreye ait olanları ayakta durur vaziyette bacakları bitişik silindirik gövdeli olarak imal edilmişlerdir (Özdoğan 2007: 417). Pintadera mühürler ve kilden yapılmış sapan taneleri de II. ve III. evrelerde görülmektedir.

Hoca Çeşme höyüğünde bulunan kemik aletler de çeşitlilik göstermektedir. Bazıları kaşık biçiminde olan spatüller, bızlar, mablaklar ve boynuz aletlerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra III. evre dolgusu içinde bulunan kemikten yapılmış bir kanca⁷ da tespit edilmiştir (Özdoğan 2007: 415). Yontma taş alet olarak Karanovo dilgisi olarak bilinen büyük ve kalın dilgiler ve az sayıda obsidyenden imal edilmiş dilgicik de tespit edilmiştir. Bununla beraber Balkanlar’daki eş zamanlı diğer yerleşmelerde olduğu gibi ok ya da mızrak uçlarına rastlanmamıştır (Özdoğan 2007: 415). Yerleşmede bu aletlerin yanı sıra, takı olarak tanımlanan taş ve spondylus türü deniz kabuğundan yapılan boncuklara rastlanmıştır. Hoca Çeşme yerleşmesinde yalnızca 7. tabakadaki ana kaya içine oyulmuş çukurlarda bitkisel kalıntılara rastlanmıştır. Fakat yerleşmede bulunan bitki kalıntıları incelenmediğinden, Hoca Çeşme yerleşmesinde bulunan bitki türleri konusunda bir bilgi yoktur.

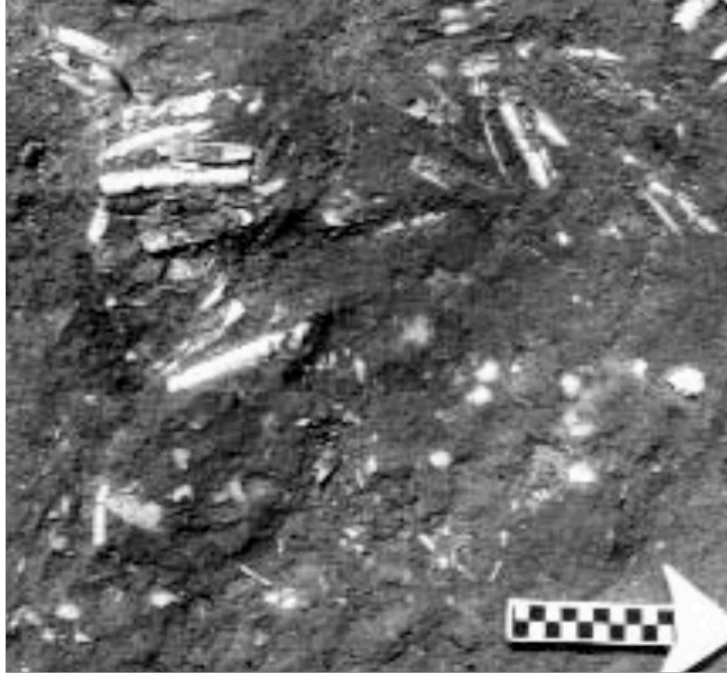
Hoca Çeşme yerleşmesinde bulunan hayvan kalıntıları detaylı bir biçimde incelenmiştir.⁸ Yerleşmede bulunan hayvan kalıntıları, yabani ve evcil hayvanlara ait kemikler ile Deniz kabuklarından oluşmaktadır. Sayıca az yer tutan av hayvanları arasında, alageyik (*Dama dama*), yabani domuz (*Sus scrofa*), karaca (*Capreolus capreolus*) ve tavşan (*Lepus europaeus*) yer almaktadır. Evcil türler ise koyun (*Ovis aries*), keçi (*Capra hircus*), domuz (*Sus domesticus*), sığır (*Bos taurus*) ve köpek (*Canis familiaris*) türlerine aittir (Buitenhuis 1995: Tablo 1). Söz konusu türlerden köpek dışındakilerin beslenme amaçlı olarak yerleşmeye getirildiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasında da koyun ve keçi ilk sırada gelmektedir. Çok az sayıda olmakla birlikte kuş ve balık kemiklerine de rastlanılmıştır. Deniz kabukları ise Hoca Çeşme yerleşmesinin besin ekonomisinde en büyük yeri tutmaktadır.

⁷ Söz konusu kancadan Eylem Özdoğan olta kancası diye söz etmektedir.

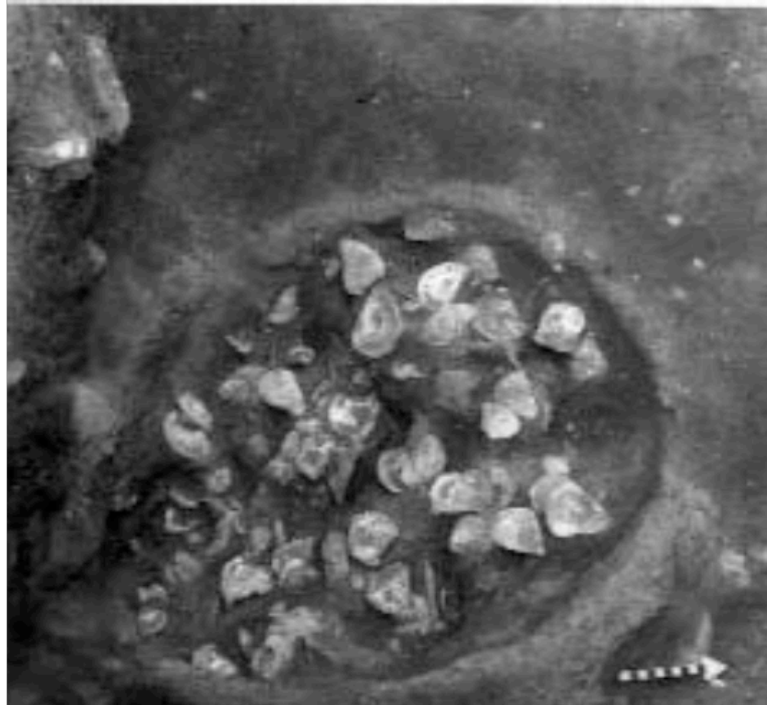
⁸ Hayvan kemikleri üzerine Dr. Hijlke Buitenhuis çalışmıştır.

Hoca çeşme yerleşmesinde kumlu kıyı, çamurlu durgun ortam, kayalık kıyı gibi değişik ortamlara ait 26 kadar yumuşakça türü bulunmaktaysa da (Karul 1994: 10; Özdoğan 2003: 158) yayınlarda yalnızca on üç türün isimleri yer almaktadır. Bu türler *Littorina obtusata*, *Murex brandaris/ trunculus*, *Nassarius reticulatus*, *Cerithium vulgatum* (Şeytanminaresi), *Pelecypoda*, *Mytilus galloprovincialis*, *Ostrea edulis* (Avrupa İstiridyesi), *Ceratoderrma edule*, *Solen vagina* türündeki midye ve istiridyeler ile *Helix aspersa* türündeki kara yumuşakçasıdır (Buitenhuis 1995: Tablo 1). Bulunan yumuşakçaların tabakalara göre dağılımına bakıldığında ise IV. ve III. evrelerde denizsel kavkılarının, II. ve I. evrelere göre çok daha az olduğu, üst evrelerde hemen hemen hiç görülmeyen *Solen vagina*'nın alt evrelerde daha yaygın olduğu buna karşılık üst evrelerde daha çok olan *Mytilus galloprovincialis*'in ise alt evrelerde bulunmadığı görülmektedir (Karul 1994:10; E. Özdoğan 2003: 158). Yerleşmede tespit edilmiş olan deniz kabuklarının çeşitleri ve miktarlarının dışında bulunuş biçimleri de önemlidir. Çöp çukuru tarzında atık olarak bulunan kabukların dışında, depolama amaçlı gömülmüş yumuşakçalar da söz konusudur. Şu ana kadar incelediğimiz yerleşmelere kıyasla hayli özenli ve disiplinli bir biçimde depolanmış olan yumuşakçalar burada yaşayan halkın bu konuda bir anlamda uzmanlaşmış olduklarını göstermektedir (Res. 4.13-14).

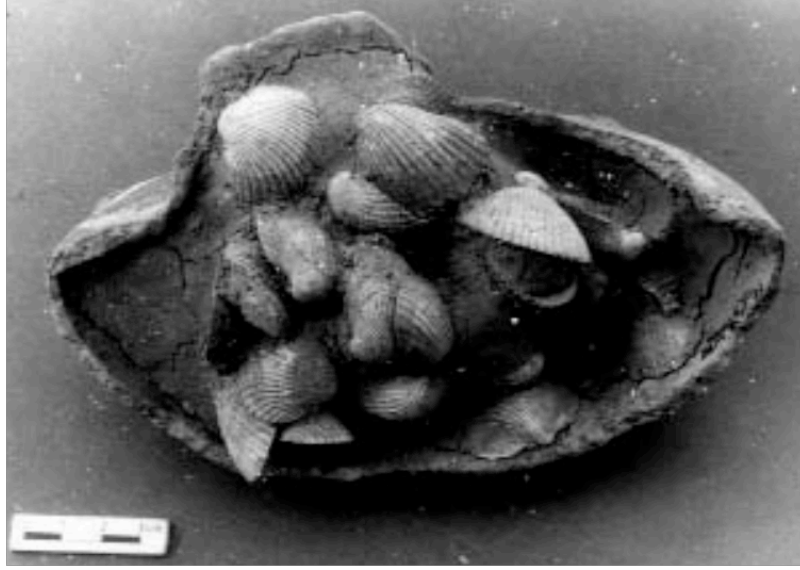
Yerleşmedeki bütün tabakalarda mevcut olan çukurların bazıları doğrudan ana kaya içerisine oyulmuş, daha üst seviyelerde bulunan bazıları ise kille sıvanarak oluşturulmuşlardır. Bazı midye çukurlarında aralıklı olarak görülen kil katmanları ise tam boşaltılmamış çukurların yeniden kille sıvanarak kapatıldığını göstermektedir. Tamamı açık alanlarda bulunan çukurlardan, yalnızca 39 tanesinin tabakası kesin olarak saptanabilmiştir. Buna göre 4. tabakada 11 adet, 3. tabakada 10 adet, 2. tabakada 5 adet, 1. tabakada ise 12 adet midye çukuru bulunmaktadır (Özdoğan 2003: 174). Ayrıca bir çukurun içerisinde, içinde midyeler bulunan bir kap parçası bulunmuştur (Res. 4.15). Karul bu kabın midyeleri çukurdan çıkarmak için kullanılmış olabileceğini söylemektedir. Bu çukurların bazılarında 1000'i aşkın midye kabuğu bulunmakta ve bunların bir kısmını kabukları açılmamış midyeler oluşturmaktadır (Karul 2000:108; Özdoğan 2003: 173). Olasılıkla Hoca Çeşme'de yaşayan insan toplulukları, o dönemdeki Meriç Deltası'nın kumlu kıyı örtüsünden ve yerleşmenin güneyinde bulunan kayalık kıyı ortamından yararlanmışlardır. Yerleşimde ele geçen olta kancası, Hoca Çeşme'de balık avlama teknolojisinin en somut kanıtıdır.

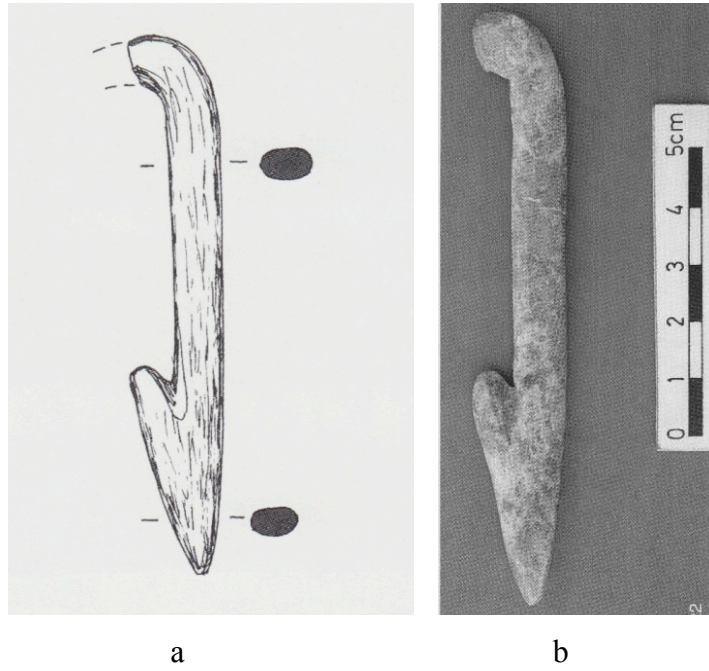
Resim 4.13. Solen vagina içeren çukur (Özdoğan 2003: res. 79)

Resim 4.14. Ostrea edulis çukuru (Özdoğan 2003: res. 81)

*Resim 4.15. İçerisinde midye kabuklarıyla bulunmuş kap
(Özdoğan 2003: res. 82)*

*Resim 4.16. Hoca Çeşme Neolitik Dönem balık kancası (?)
(a-b. Özdoğan 1999b: fig. 22 ve 24)*

Hoca Çeşme yerleşmesi, coğrafi konum olarak yakın çevresinde bulunan farklı coğrafi özelliklere sahip alanların hepsinden yararlanabilecek bir noktada yer aldığını göstermektedir. Bu konumu nedeniyle yerleşme yerinin özellikle deniz kıyısı olarak seçilmesi beslenme yönelik ihtiyaçların göz önünde bulundurulduğunu ya da orada yaşayan

topluluğun beslenme ekonomisi ile ilgili tercihlerinde çok seçenekli koşullara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çevrede bulunan körfez, göl ve lagün gibi su kaynakları, balıkçılık ile daha çok midye toplayıcılığı biçiminde gerçekleşen su ürünleri avcılığına uygundur. Ayrıca günümüzde delta ilerlemesi nedeniyle dolan körfezin, höyükte yerleşimin olduğu dönemlerde höyüğün daha yakınında olduğu bilinmektedir. Yerleşimde bulunan çok sayıdaki kabuklu deniz ürünlerine ait kalıntılar, yerleşme sakinlerinin bu elverişli koşulları iyi değerlendirdiğini göstermektedir. Höyüğün çevresinde özellikle de doğu kısmında uzanan ve tarım yapmaya elverişli araziler tarım ve hayvancılığa, ormanlık alanlar ise avcılığa yönelik uygun ortamları oluşturmaktadır.

4.1.5.Yeşilova

Yeşilova höyüğü, İzmir'in Bornova İlçesi sınırlarında yer alan Karacaoğlan Mahallesi'nde, Manda Çayı'nın güneyinde yer almaktadır. Çok fazla yerleşime sahne olamamış bir alanda bir çimento fabrikasına ait boş ovalık bir arazide yer alan yerleşim bugün denize kuş uçuşu 4 km. mesafededir. Yerleşimin yaklaşık 200- 300 m. çapında bir alanı kapsadığı düşünülmektedir (Derin 2007a: 378). Höyük park ve bahçeler için belediye tarafından toprak çekilmesi esnasında tesadüfen bulunmuştur. Zira yüzeyinde höyüğü belirleyen herhangi bir iz görülmemektedir (Derin 2008: 50). Arkeolojik kazıların başlamasından önce ise kurul kararı ile sit alanı ilan edilen bölge daha önceden 15 m. ye varan derinliklere kadar iş makineleri ile oyulmuş ve bu kısma tekrar moloz doldurulması sureti ile tahribata uğramıştır (Derin 2007a: 378).

Bornova Ovası günümüzde zengin su kaynaklarına sahip bir tarım bölgesi durumunda yoğun bitki örtüsü ve meyve bahçeleri ile dolu bir ovadır. Yerleşmenin 400 m. kuzeyinde yer alan Yassitepe höyüğü ile birlikte ovada toplamda 5 tarihöncesi yerleşim bulunmaktadır. Denize açılan batı kısmı hariç etrafı dağlarla çevrili verimli Bornova Ovası'nın 0.80 m. altında kalmış olan höyük yerleşimi 3-4m kalınlığında kültür katmanına sahiptir.

Yerleşimin 2003 yılında tespit edilmesinin ardından, höyükte oluşabilecek tahribatı önlemek amacıyla İzmir Müzesi ve Ege Üniversitesi Arkeoloji bölümleri olarak 2005 yazında, bir ortak çalışma başlatılmıştır. Kazı çalışmaları hala devam etmektedir (Derin

2008: 50). Yerleşim yerinde yapılan sondaj çalışmaları, höyüğün deniz seviyesinden 14 m. yükseklikteki ince alüvyal bir tepe üzerinde kurulan 3-4 m. yükseklikte bir yerleşme olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın günümüzde yerleşim yeri üzeri tamamı ile alüvyon ile örtüldüğünden ova seviyesinin altında kalmış höyük tipi bir yerleşimdir (Derin 2007a:378). İlk çalışmalar höyük tabanının tamamen görülebildiği, toprağı çekilmiş bir uç noktasında üç plan kare içinde sürdürülmüş ve mevcut olan bütün tabakalar saptanmıştır.

I.Kat : Geç Roma- Erken Bizans

II.Kat : Kalkolitik Çağ

III.Kat : Neolitik Çağ

Üst tabakalarda yer alan Roma, Bizans ve Kalkolitik yerleşim tabakalarının ardından Neolitik tabakaya ulaşılmış, Neolitik tabakanın da kendi içinde 8 farklı yapı katı içerdiği anlaşılmıştır. Yeşilova höyük yerleşiminde 3 m. lik bir dolguya sahip olan ve en uzun süreli yerleşime sahne olan tabaka Neolitik tabakadır (Derin 2008: 56). Alt yapı katlarının hemen her birinde sel izlerine ait çamur birikintileri mevcuttur. Bazı tabakalar, yağış ve sel baskınlarının ardından, toprağın kurummasından sonra, killi yapısı sebebi ile betonumsu bir hal almıştır. Bu kil yapısı aynı zamanda yağmur ve sel gibi durumlarda yerleşimin büyük tahribatlara uğramasına da neden olmuştur. Buna neden olan taşkınlar yerleşimin hemen kuzeyinde yer alan Manda Deresi'nin eseridir. Höyükte yer alan neolitik yerleşiminde böyle bir taşkın sonucu nihayete erdiği anlaşılmaktadır. M 17 açmasında yer alan ve Neolitik katın üzerini kaplayan çakıllı tabaka böyle bir sel baskını ile ilgili görünmektedir (Derin 2007a: 379).

Neolitik tabakalarda dar alanlarda çalışma yapılmış olması, mimari kalıntıların ortaya çıkarılmasında zorluklara yol açmıştır. Neolitik dönem yerleşmesi bir yükselti üzerine kurulmuş, bu doğal yükselti Neolitik yerleşim için kuzeydeki derenin etkilerini azaltan bir set gibi yerleşime uygun bir yapı hazırlamış ve yerleşim bu yükseltiden güneybatıya doğru yayılmıştır (Derin 2007b: 125). Yapılan çalışmalarda her hangi bir duvar kalıntısı tespit edilememiştir. Fakat her tabakada küllü kaplı çamur tabanlar ve tabanların üzerinde de çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır. Açma profillerinde ve açma içlerinde çok az sayıda temel taşına rastlanılmış olması, Neolitik tabakada genellikle ağaç dalları ve çamurun kullanıldığı, ilkel bir mimari düzenin olduğunu göstermektedir

(Derin 2007a: 379). Taş temele sahip olmayan küllü tabanlar ve kömürleşmiş ince dal kalıntıları bu tip mimari için çeşitli kanıtlar olarak sunulmuştur (Derin 2007b: 126).

Neolitik dönem katlarını karakterize eden başlıca unsur çanak çömlek ve küçük buluntulardır. Buluntular Yeşilova Höyüğü Neolitik sürecinin III.1-2, 3-5 ve 6-8. katlarda kendi içinde üç dönemde geliştiğini ortaya koymuştur (Derin 2007a: 380).

III.1-2. Tabakaları: Bu tabakada ortaya çıkarılan küllü tabanların içinde yoğun seramik olduğu tespit edilmiştir (Derin 2007b: 126). Bu katlara ait olan keramiklerde hamur açık kahve ve kırmızı tonlardadır. Astar rengi kırmızımsı kahve ve üst seviyelere doğru artan oranda kırmızıdır. Hamur, minik taşçık ve mika katkılıdır. Nadir olarak bitki katkısının da görüldüğü kapların çoğunlukla her iki yüzü de astarlıdır (Derin 2008: 57). Kap formları içinde dışa dönük ağız kenarlı, uzun boyunlu çömlekler en yaygın formdur. Bunun dışında daralan ağızlı ve düz ağız kenarlı çömlekler de mevcuttur. Ayrıca dışa açılan sığ gövdeli çanaklar ve kaseler, düz gövdeli çanaklar ve “S” profilli kaseler tespit edilmiştir. Bu evrede kaplarda düz, hafif yüksek, çukur ve çok az da olsa halka dipler görülür. Kaplar üzerindeki dikine ip delikli kulplar; genellikle ince-uzundur. Bu katlarda bezemeli kaplar olarak tırnak baskılı gövde parçaları ele geçmiştir (Derin, 2007a: 380).

III-3-5 Tabakaları: Seramiklerinde kırmızı tonların yanı sıra kahverengi tonlar da belirgin hale gelmiştir. Kapların büyük kısmının kırmızımsı kahverengi, bir kısmının kırmızımsı sarı renkte ince astarlı olduğu anlaşılmaktadır. En yaygın form daralan ağızlı çömleklerdir. Bunların bazıları boyunsuz ve küresel gövdelidir. “S” profilli kâselerde de artış gözlenmektedir. Bu katlarda seramikler üzerinde bazı bezemelere de rastlanılmıştır (Derin 2008: 57). Kırmızımsı sarı astar üzerine kırmızımsı kahve boyalı kap parçaları ele geçmiştir. Bezemeli seramiklerin bir başka grubunu kabartma eklentili kaplar oluşturur. Bunların içinde boğa başı, kurbağa motifi şeklinde bezemeli parçalar Yeşilova Höyüğü III.3. katında ele geçmiştir (Derin 2007a: 380).

III-6-8 Tabakaları: Höyükteki ilk yerleşime ait kalıntı ve buluntular bugünkü ova seviyesinden yaklaşık 4 m. aşağıdaki ana toprağın üzerinde yer almaktadır. Seramik parçalarının da yer aldığı küllü tabanlar yapı katına ait günümüze ulaşabilen kalıntıları

olarak saptanmıştır. En alt seviyeden itibaren saptanan buluntular, yerleşimin nitelikli seramik yapımını bilen bir topluluk tarafından kurulduğunu göstermektedir. Küçük taşçık ve mika katkılı, el yapımı ve monokrom seramikler iyi derecede pişirilmiştir. Saptanan formlar arasında: bazıları boyunsuz ve küresel gövdeli daralan ağızlı, dışa dönük ağız kenarlı, düzleştirilmiş ağız kenarlı çömlekler vardır (Derin 2007a: 381). Dışa açılan sığ gövdeli kaselere ilk kez bu evrede rastlanmıştır. Diğer formlar arasında düz gövdeli çanaklar, yarı küresel gövdeli çanaklar/kâseler, “S” profilli kaseler yer alır (Derin 2008: 57). Seramikler Koyu kahverengi ve krem renklerdeki hamur ve astarlıdır (Derin 2007b: 126). Taş kaplar III.6-8. katların belirgin bir buluntu grubunu oluşturur. Mermerden yapılmış, basit ağız kenarlı kase ve çanak parçaları iyi işçilik gösterir (Derin 2007a: 381).

Yeşilova Neolitik toplumu Anadolu’da diğer Neolitik topluluklarda olduğu gibi kadını ve doğadaki bazı hayvanları kutsallaştırarak onların niteliklerini simgesel eşyalar şeklinde tapınım objeleri haline getirmiştir. Kemik buluntular içinde boğa başı şeklinde yontulmuş, perdahlanmış idol ve benzerleri göller bölgesinde bulunan sokma başlı pişmiş toprak kadın figürün Yeşilova neolitik toplumunun dinsel inançlarının birer kanıtıdır. Yeşilova neolitik insanının deriyi işlemek için kemikten deliciler yaptıkları da anlaşılmıştır (Derin 2008: 57). Çakmaktaşı ve obsidyenden imal kesici, delici, kazıyıcı aletler ve silahlar kemik kullanılarak yapılmış delici ve kazıyıcılar alet topluluğunu oluşturmaktadır (Derin 2007a: 382). Bunların dışında bir kenarı yarılarak kesicilerin yerleştirildiği ve bıçak veya orak olarak kullanıldığı anlaşılan bir alet ele geçirilmiştir. Bazı taşların kolye olarak kullanılmak amacıyla kare şeklinde kesilerek şekillendirildiği görülmüştür (Res. 4.17). Ayrıca III.3. katın buluntuları arasında en çok dikkati çeken grubu mühürler oluşturur. Neolitik dönemin belirgin simgelerinden olan mühürler, toplumsal organizasyon ve özel mülkiyet kavramlarının da sembolü niteliğindedir ve Yeşilova neolitik insanları arasında bir yönetici sınıfının da olabileceğinin en belirgin kanıtıdır (Derin 2008: 57).

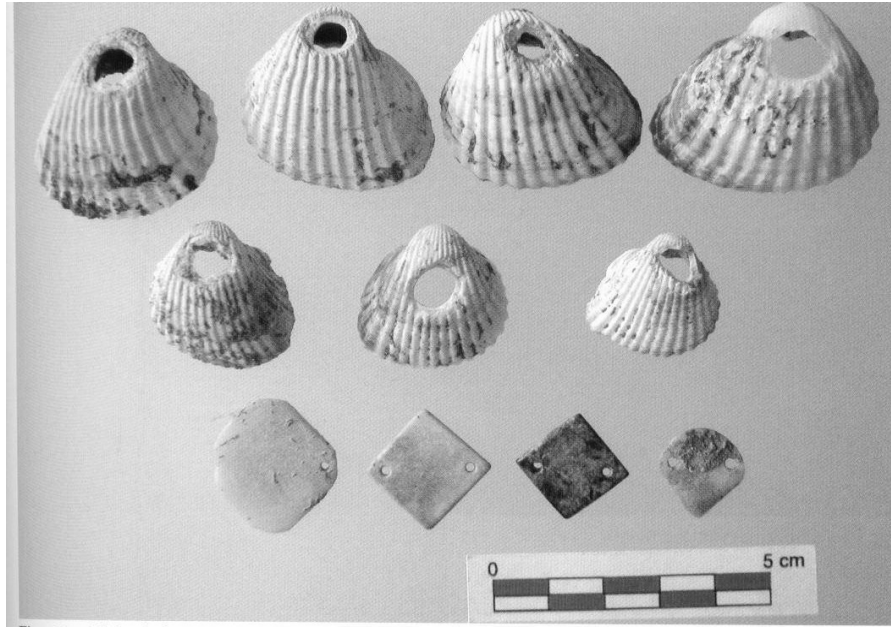
Yerleşmede tarım yapıldığına dair, ele geçirilen öğütme taşları, havan ve havaneli gibi tahıl işleme aletlerinin sayısı (Derin 2007c: 48), yakın çevrede kazısı gerçekleştirilen Kemalpaşa-Ulucak höyük’te bulunanlar kadar olmasa da, Yeşilova’da yaşayanların da kısmen tarım yaptıklarını ve ürettikleri ürünleri taşlarla ezip un haline getirdiklerini göstermektedir (Derin 2007a: 382). Konutların tabanlarından ve açık ocaklardan alınan toprak örnekleri içerisinde de yoğun miktarda arpa, buğday ve mercimek gibi karbonize

botanik malzemeye rastlanılmıştır. Bu durum Yeşilova halkının tarımı bildiği ve yeterli su kaynağına sahip, verimli toprakları olan bir topluluk olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Derin 2008: 59).

Yerleşme sakinleri büyük ve küçükbaş hayvancılık yapmışlar ve aynı zamanda çevreden elde ettikleri yaban domuzu, geyik gibi yabani hayvanları da tüketmişlerdir (Derin 2007c: 48). III. 7. ve 8. tabakalarda da hayvan kemiklerinde bir bolluk göze çarpmaktadır (Derin 2007b: 126). III. 4. ve 3. tabakalarda esas olarak en yoğun şekilde sığıra rastlanmakla beraber bunu küçükbaş hayvanlardan koyun, keçi ve domuz takip etmektedir. III. 2. ve 1. tabakalarda ise küçükbaş hayvanlardan koyun ve keçi kemiklerinde bir artış gözlenirken sığır ve domuz kemiklerinde bir azalma olduğu gözlenmektedir (Derin 2007a: 382). Ayrıca, kara salyangozları da yoğun miktarda ele geçmiştir.

Tipik bir kıyı toplumu görünümü veren Yeşilova Neolitik toplumu, kıyından ve kıyıya yakın alanlardan midye gibi çift kabuklu ve deniz minaresi gibi tek kabuklu su ürünlerini toplayarak tüketmiştir (Derin 2007c: 49). Tüketilen kabuklular daha çok sığ kıyılarda ve kumlu ortamlarda yaşayan tek kabuklu (deniz minaresi vb) ve çift kabuklulara (midye vb.) aittir. *Cerastoderma glaciium* (lagün kum midyesi), *Arca noae* (nuhun gemisi), *Callista Chione*, *Hexaplex trunculus* (miğferli salyangoz), *Bolinus brandaris* (dikenli salyangoz) en çok rastlanılan türlerdir (Derin 2007a: 382). Bunları, yoğunluk bakımından, *Ostrea edulis* (Avrupa istiridyesi), *Spondylus gaederopus* (dikenli istiridyeye) takip etmektedir. *Cerithium vulgatum* (şeytanminaresi), *Patella sp.* (denizkulağı), *Pectenidae* (tarak midyesi) gibi türlere, az da olsa rastlanmaktadır. *Unio sp.* (nehir midyesi) de rastlanılan türler arasındadır (Res. 4.18). Ayrıca deniz kaplumbağası kemiklerinin de bulunması bu türün de besin amacı ile kullanıldığını göstermektedir (Derin 2007c: 49).

III. Kat 8. tabaka içerisinde bir çöp alanında kül tabakası içerisinde deniz kabuklarının saptanması, Yeşilova'nın ilk yerleşimcileri tarafından M.Ö. 7. binyılda dahi deniz kabuklarının tüketildiğini göstermiştir. Burada bulunan kabuklar üzerinde ateş izlerinin olmayışı kaynatılarak pişirildikten sonra yenilmiş oldukları izlenimini vermektedir (Derin 2007c: 50).

Resim 4.17. Yeşilova Neolitik yerleşimi takı olarak kullanılmış olan deniz kabukları ve taş kolyeler (Derin 2007a, Res.16)

Resim 4.18. Yeşilova Neolitik tabaka deniz kabukları toplu görünüm (Derin 2007a Res.17)

*Resim 4.19. Yeşilova Neolitik Dönem Kara kabuklularına ait Kalıntılar
(Derin 2007c: res. 3)*

Yeşilova’da yapılan çalışmalar Neolitik paket ile tanışmış fakat deniz ürünlerinden faydalanmayı da sürdüren tipik kıyı toplumlarından birini karşımıza çıkarmıştır. Burada hem kara (Res. 4.19) hem de deniz kabuklularının yoğun biçimde tüketildiği bunun yanında tarım ve hayvancılığında yapıldığı karma ekonomik besin ekonomisine sahip bir yerleşmedir.

4.1.6. Ege Gübre

Ege Gübre yerleşmesi İzmir’in Aliğa İlçesi, Kendirci Mevkii’nde Ege Gübre Fabrikası’nın içinde yer almaktadır ve adını da bu fabrikadan almıştır. Yerleşim alanı, etrafı yüksek tepelerle çevrili 2-3 km. çapındaki çanak biçimli bir alanın doğusunda, denize kuş uçuşu 1 km.lik mesafede bulunmaktadır. Günümüz tarla yüzeyinin 3-4 m. aşağısında bulunan yerleşim yeri yüzeyden fark edilememektedir. Yerleşimin hemen doğusunda bulunan Hayıtlı Dere adı verilen bir akarsu su ihtiyacının bu şekilde karşılandığını göstermektedir (Sağlamtimur 2007: 373). Batı Anadolu’da neolitik yerleşimlerin varlığı hakkında Ulucak Höyük kazısı ve yüzey araştırmaları dışında çok net bilgiler yakın zamana kadar bulunmamaktaydı. Bu alanda ise kazı çalışmaları ilk olarak 1994 tarihinde İzmir Müze Müdürü Turan Özkan tarafından yapılmıştır. Daha sonra ise 2000 yılında Sebastiana Lagona tarafından bu alanda tekrar bir sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. Ege

Gübre yerleşmesinde 2004 yılında höyüğün fabrika yapıları altında kalmayan sınırlı kısmında, Haluk Sağlamtimur başkanlığında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü ve İzmir Müzesi tarafından sistemli kazı çalışmaları başlatılmıştır ve çalışmalar hala sürmektedir. 2004 yılından beri, İzmir Müzesi ve Ege Üniversitesi tarafından kazı çalışmaları yapılmaktadır.

Neolitik Dönem yerleşmesi yaklaşık olarak 350 yıllık bir birikime sahiptir. Erken ve Geç Neolitik Evreleri söz konusudur. Üst üste değil de yana doğru bir genişlemeye sahne olan yerleşim yerinde çalışmalar sürdürülmektedir ve henüz Erken ve Geç Neolitiğin sahip olduğu katmanlara dair bir ayırım yapılmamıştır. Radyokarbon tarihlleme sonuçları yerleşimin en erken tarihi olan M.Ö. 6230 tarihini vermiştir (Sağlamtimur 2007: 373). Neolitik Dönem tabakasına ek olarak iyi korunmamış Kalkolitik ve Helenistik kalıntılar da bulunmaktadır.

Merkezi bir avlu etrafında çevrelenmiş, taş temelli dikdörtgen ve yuvarlak planlı yapılardan oluşan, Ege Gübre Neolitik yerleşmesi, mimari açıdan Akdeniz Neolitiği'nin Ege'deki bir temsilcisi görüntüsünü vermektedir. Dal örgü tekniği ile yapılmış, dairesel ve dikdörtgen planlı yapılar, kapıları avluya bakar vaziyette inşa edilmişlerdir. Kerpiç izine rastlanılmamıştır. Ahşap, çamur ve taş, mimaride ana malzemeyi teşkil etmektedir. Mekanların duvar kalınlıkları standart değildir. Çatıyı taşımak için duvarların içine belli aralıklarla düz plaka taşlar yerleştirilmiştir. Duvarlar üzerine ahşap direkler yerleştirilmiş ve araları çamur ile sıvanmıştır. Çatıyı taşıyan direkler ise duvardan bağımsız olarak kullanılmışlardır (Sağlamtimur 2007: 373).

Duvarlarda sıklıkla ezgi ve öğütme taşlarına rastlanması söz konusu duvarların imalatı sırasında bereket inancı ile bunların kasıtlı olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Dikdörtgen mekanların bazılarında 1 veya 2 ocak bulunmaktaysa da, yuvarlak planlı yapılarda ocak kullanımı yoktur. Avluda ise evlerden bağımsız olarak kullanılmış çok sayıda ocak tespit edilmiştir. Avlu yaklaşık olarak 350- 400 m² lik bir alanı kapsayan, ışık olarak ve bazı atıklarında atıldığı bir alandan ibarettir. Ayrıca erken evrede avlunun güneybatı tarafı, geç evrede ise güney doğu tarafı çöplük alanı olarak kullanılmıştır. Avluda tespit edilen ocaklar ile taş aletlerin belli bölgelerde yoğunlaşması nedeni ile avlunun pişirme alanı ve taş alet üretim alanı olarak bölümlendirilmesi mümkündür

(Sağlamtimur 2007: 374). Yerleşim alanının merkezi bir avlu etrafına belirli bir nizamla inşa edilmiş olması burada yaşayan insanların daha öncelere dayanan bir sosyal organizasyona veya birikime sahip olabileceklerini göstermektedir (Sağlamtimur 2007:374).

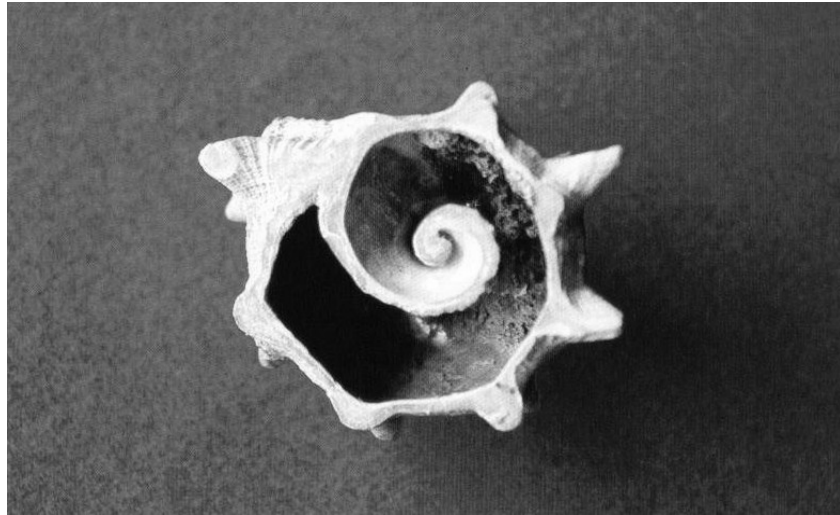
Yerleşimin hemen doğusunda bulunan Hayıtlı Dere tarafında muhtemelen su taşkınlarına önlem almak maksadı ile bir duvar inşa edilmiştir. Kalınlığı 1,5 ile 2 m. arasında değişen ve üç ila dört taş sırası yüksekliğiyle günümüze ulaşan bu duvarın 25 m. lik bölümü açığa çıkarılmıştır. Yerleşimin kuzey-doğu eksenini boyunca uzanan bu duvarın güneydoğu kesiminde dere taşkınları sonucu birikmiş olduğu anlaşılan bir kum yığını vardır. Yerleşimin şu ana kadar ortaya çıkarıldığı kadarıyla bir çevre duvarı ile çevrelendiği görülmektedir. Çevre duvarı taşkınlarla karşı inşa edilen duvara kıyasla çok daha ince olarak inşa edilmiştir ve standart bir kalınlığa sahip olmaması ve düz bir hattı takip etmemesi, üst kısımlarının dal ve çamurla yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Duvar üzerinde tespit edilen bir kule ise duvarın güney taraflarında yer alan belirli bir yerden yerleşime giriş olabileceğini göstermektedir. Yerleşimin geç evresinde çevre duvarının önüne bir hendek açıldığı ve bu hendeğin de üst kısmında 50-60 cm. kalınlığında inşa edilmiş bir duvarın daha olduğu görülmektedir. Küçük taşlar ile inşa edilmesine karşın dere taşkınları sonrası tahrip olan kısımlarının büyük taşlar kullanılarak onarıldığı görülen söz konusu duvar 70 m. boyunca takip edilmiştir (Sağlamtimur 2007: 374).

Bugüne kadar yapılan kazılarda yalnızca 1 adet taban altı gömüsü tespit edilmiştir. Hocker pozisyonunda doğu-batı yönlü olarak yatırılmış olan iskeletin baş kısmı doğu taraftadır. Kemikleri iyi korunmadığından boy uzunluğu anlaşılabilen bu bireyde kas tutma yerlerini az gelişmiş olması, burada yaşayan bireylerin gündelik aktivitelerinin çok yoğun olmadığını göstermektedir. Boynunda 3 adet deniz kabuğundan imal edilmiş bir kolye bulunan bu iskelet 20-25 yaşlarında bir erkeğe aittir (Sağlamtimur 2007: 376).

Çanak çömlek genellikle kahverengi ve gri hamurlu düzeltilmiş yüzlü ve kırmızı astarlıdır. Taşçık ve kumun yanında deniz kabukları da öğütülerek katkı maddesi olarak kullanılmıştır. Astar renkleri kırmızı ile kahverenginin değişik tonları arasında değişmektedir (Sağlamtimur 2007: 374). Form olarak ise dışa dönük dudaklı, “S” profilli, küresel gövdeli derin kase ve çömlekler görülmektedir. Az sayıda dörtgen ve oval dipli

kaplar da mevcuttur. Astarsız veya kırmızı astarlı kabartma bezemeli kaplar da sayıca fazladır (Sağlamtimur 2007: 375). Kapların omuzlarında dikey olarak yerleştirilmiş ip delikli tutamaklar mevcuttur. Bunlardan bazıları kapların iç kısımlarında da görülmektedir (Sağlamtimur 2007: 375). Kırmızı astarlı tipik Neolitik çömleğin yanı sıra Kıyı Neolitiği ile ilişkilendirilen *impresso* tekniği ile yapılan çanak çömlekler de çok sayıda ele geçmiştir. *İmpresso* çanak çömleğinin içinde de yine kırmızı astarlı olanlar daha fazladır. Bezemeler, kamış ucu, kemik, ahşap veya deniz kabukları ile oluşturulmuştur. Çentik açma dışında kimi çanak çömlekler üzerinde aynı teknik küçük kil topaklarının yapıştırılması ile kabartma olarak da uygulanmıştır. Yerleşimin kıyı ile ilişkisinin boyutlarının anlaşılmasında bir ipucu kabul edilebilecek olan *impresso* çanak çömlek, bölgede kazısı yapılmış olan diğer Neolitik yerleşimlere nazaran daha fazla sayıda görülmektedir.

Res. 4.20. Ege Gübre mühür olarak kullanılmış olan *Bolinus brandaris* deniz kabuğu (Sağlamtimur 2007: Res. 14)

Ege Gübre Yerleşmesi'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen küçük buluntular: figürinler, ağırşaklar ve kemik deliciler ve yontma ve sürtme taş ürünlerden oluşmaktadır. Ele geçen toplam 2 figürin vardır. Bunlar stilize olarak yapılmış ve törenlerde kullanıldıkları anlaşılan dini amaçlı figürinlerdir. Burada kazı çalışmaları yürütmekte olan Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur, yerleşimde ele geçirilen mühürlerin de kumaş boyama veya dini törenler öncesinde insan vücudunun boyanması amacıyla kullanılmış olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca yerleşimde ele geçirilen farklı bir mühür daha vardır (Sağlamtimur 2007: 375). Bu mühür, *apex* bölümü sert bir cisme

sürülerek düzeltilmiş olan ve büyük ihtimalle çevreden canlı olarak toplanmış bir *Bolinus brandaris* deniz kabuğudur (Res. 4.20).

Ortaya çıkarılan ağırşakların büyük çoğunluğu, çanak çömlek parçalarının ortaları delinerek yapılmış olmakla birlikte az sayıda taştan yapılmış olanlar da vardır. Ele geçirilen kemik aletlerin büyük kısmı delicilerden oluşmaktadır. Ege gübre yerleşmesinde taş endüstrisi oldukça zengin bir buluntu topluluğunu içermektedir. Ele geçen yontma taş buluntuların çoğu çakmaktaşıdan yapılmıştır. Bunlar arasında: farklı boyutlarda balta ve keskiler, dilgi ve yonga aletler, çekirdeklerdir. Sürtme taş olarak ise havan ve havanelleri, öğütme ve ezgi taşları, dibeklerden oluşmaktadır. Ayrıca çapları 6-12 cm. arasında değişen ve boyunlu çömlerde kapak vazifesi görebilecek disk biçimli taşlar da sayıca fazladır (Sağlamtimur 2007: 375).

Ege Gübre yerleşmesinin bitki kalıntılara dair yayınlanmış bir veri yoktur. Neolitik dönem yerleşmesinde ele geçirilen evcil hayvan kemikleri arasında küçükbaş hayvanlardan yoğun olarak koyun (*ovis*), keçi (*capra*) ve büyükbaş hayvanlardan sığır (*bos*) bulunmaktadır. Yapı içlerinde yabani hayvan kemikleri ele geçmemiştir. Avluda yapılan çalışmalarda ise geyik (*Dama dama*), yabani domuz (*Sus scrofa*) ve yabani sığira (*Bos primigenius*) rastlanmıştır. Köpek veya herhangi bir başka yabani etçil hayvana rastlanılmamıştır (Sağlamtimur 2007: 375).

Ege Gübre yerleşmesinde yapılan kazılar, burada deniz kabuklarından faydalandığını ortaya koyan önemli kanıtlar barındırmaktadır (Derin 2007c: 45-46). Yerleşmenin denize yakın olması deniz ürünlerinin tüketiminin de fazla olmasını etkilemiştir. Ele geçen çok sayıda deniz kabuklusu olmakla birlikte bunların büyük çoğunluğu kıyı veya lagün ortamında yaşayan türlerden oluşmaktadır.

Tek kabuklu (şeytan minaresi vb.) ve çift kabuklu (midye vb.) türlerden oluşan deniz kabukluları arasında yer alan *Cerastoderma glaucum* (Lagün Kum midyesi), *Hexaples trunculus* (Miğferli salyangoz), *Bolinus brandaris* (Dikenli salyangoz) en fazla rastlanılan türlerdir. Bunların ardından yoğunluk bakımından, *Ostrea edulis* (Avrupa istiridyesi), *Spondylus gaederopus* (Dikenli istiridyeye) türleri takip etmektedir. *Cerithium vulgatum* (Şeytanminaresi), *Patella sp.*(Denizkulağı), *Acanthocardium tuberculatum* (Koy kum

midyesi), *Mytilus galloprovincialis* (Akdeniz kara midyesi) gibi türlere de az da olsa rastlanılmaktadır. Bulunan midye kabuğu yoğunluğu en yakın su kaynağından getirilerek burada tüketildiğini göstermektedir (Sağlamtimur 2007: 376).

Ege Gübre yerleşmesi günümüzde 1 km. mesafede olduğu deniz kıyısının yerleşimin aktif olduğu dönemde tam olarak hangi sınırdaki bulunduğu bilinmemekle beraber yerleşim bir kıyı yerleşimi olarak değerlendirilmektedir. Yuvarlak planlı olan mimari yapılar ve *impresso* çanak çömlek yapımı buranın Batı Anadolu ve Akdeniz kıyı neolitiği içinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bölgede bulunan bir diğer yerleşim yeri olan Ulucak V ve IV arasındaki geçiş evresine denk gelmesine rağmen buradaki mimari yapılar taş temellidir. Burada bulunan yuvarlak planlı yapılar ise Trakya'da yer alan Hocaçeşme IV. ve III. tabakalar, Kuzeybatı Anadolu'da Ilıpınar X-IX. tabakalar, Güneybatı Anadolu'da ise Kuruçay 13.-12., Hacılar VIII. ve VI. Tabakalar ile benzerlik göstermektedir. Yerleşimin üst üste bir tabakalanma göstermemesi artan nüfus karşısında yana doğru bir genişleme olduğunu göstermektedir. Beslenmede tercih edilen deniz kabuklarının bunun dışında mühür ve takı eşyası olarak da kullanılmış olması denizin burada yaşayan halk üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

4.2. Göl Kıyısı Köyleri

Anadolu'da yer alan Neolitik dönem göl kıyısı köyleri içerisinde kazı çalışmaları yapılmış olan ve detaylı olarak yayınlanmış yerleşimler seçilmek istendiğinde; İznik gölü kıyısında yer alan Ilıpınar yerleşmesi üzerinde durmak doğru bir seçim olacaktır. Söz konusu yerleşim, konumu itibarı ile deniz kıyısı yerleşimi olarak incelenmiş yerleşimlere yakın ve benzer bir kültürel evrim süreci göstermiştir. Bu vasıta ile, Neolitik yaşam biçimi ve Neolitik paketlerin kültüre alımının deniz kıyısı ve göl kıyısı yerleşimlerinde nasıl şekillendiği, bu süreçlerin oluşumunun söz konusu yerleşim tipleri arasında gösterdiği benzerlik ve farklılıkların neler olduğunun da anlaşılabilmesi mümkündür.

4.2.1. Ilıpınar

Ilıpınar Höyüğü Bursa ili Orhangazi ilçesinin 1.5 km güneyinde, İznik Gölü'nün 1 km. kadar batısında bulunmaktadır (Roodenberg 1995: 1). Yerleşme, kuzeyde Samanlı Dağları, güneyde Katırlı-Avdan Dağları arasında, doğu-batı doğrultusunda uzanan İznik Gölü Havzası içinde ve doğal çevre açısından oldukça zengin koşullara sahip bir bölgede yer almaktadır. Yerleşme için büyük önemi olduğu anlaşılan İznik Gölü'nün su seviyesinin günümüz seviyesinden 5 m. daha yüksek olması yerleşimin göle olan mesafesinin de günümüzden daha az olduğunu göstermektedir (Kayan 1995: 17). Ayrıca höyüğün hemen güney eteğinde aynı adla anılan bir su kaynağının bulunması, yerleşme sakinlerinin su ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılanmasını sağlamıştır. Yerleşme etrafının ormanlık arazi olması ve tarıma uygun araziler, yerleşmeyi tarım ve hayvancılık konusunda da öne çıkarmaktadır. Höyük, 250 m. çapında ve 5 m. yüksekliğinde yayvan bir tepe görünümündedir (Roodenberg 1988: 67). Tarım faaliyetleri nedeniyle tahrip olan höyük ayrıca yol yapımı nedeniyle doğu-batı doğrultusunda ortadan ikiye bölünmüştür.

Ilıpınar höyüğü küçük birçok tarihöncesi yerleşimin bulunduğu bir alanda bulunmaktadır. Bu nedenle bölge 1940'lı yılların sonundan itibaren çeşitli arkeologlar tarafından araştırılmış ve incelenmiştir. Hollanda Tarih ve Arkeoloji Enstitüsünün bölgede düzenlediği kapsamlı yüzey araştırmasının ardından 1987-1995 yılları arasında aynı enstitüden Prof. Dr. J. Roodenberg başkanlığında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık olarak 7 m. arkeolojik istif bulunan höyükte yer alan tabakalar, en alttan başlayarak Neolitik, Kalkolitik, İTÇ, Roma ve Bizans olarak sıralanmaktadır (Roodenberg 1990: 107).

Ilıpınar yerleşmesinde 10 farklı kültür tabakası bulunmakla beraber 10. tabaka Neolitik döneme tarihlenmektedir. Roodenberg tarafından X. Tabaka olarak adlandırılan ve M.Ö. 6000'lere tarihlenen bu tabaka, Anadolu kronolojisine göre Son Neolitik Dönem'e denk gelmektedir ve Hacılar IX-VI ve Fikirtepe Kültürü ile benzerdir (Roodenberg vd. 1990: 7). Ana toprağın üstünde bulunan X. tabakadaki mimari kalıntılar bir yangın sonucu tahrip olduğundan günümüze oldukça korunaklı bir şekilde ulaşmıştır. Su kaynağının hemen yakınına kurulmuş olan ilk yerleşme kuzey ve doğusunda suyun doğal akışı ile

sınırlanmıştır ve 30 m² ebatlarında, kerpiç çamuru dolgulu ahşap direkli tek odalı evlerden oluşmaktadır (Roodenberg 2007: 393).

Bu tabakanın genel yapı tipini Balkanlar'dan bilinen ve dal örgü yapılar olarak adlandırılan, dörtgen biçimli, 50 cm. derine açılmış çukurlar içine dikilen direklerin etrafının kerpiç ile doldurulmasıyla elde edilmiş 25-30 cm. kalındığında duvarları bulunan yapılar oluşturmaktadır (Roodenberg 1999b:196). Konutların semer biçimli çatıları ise mekan içerisinde yer alan bir orta direk ile desteklenmiştir. Yapıların iç mekânlarına ait veriler sınırlı olmakla birlikte, korunmuş olan örneklerde tabanlar, ahşap veya çamur sıvalıdır. Yapı içlerinde ambar ve ocaklara rastlansa da genellikle fırınlar mekân dışında yer almaktadır (Roodenberg 2007: 393). Bu tabakada tespit edilmiş olan ve “yanık yapı” olarak adlandırılan bir yapı kalıntısı tabakanın mimari özelliklerini iyi bir şekilde vermektedir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 6x5 m. boyutlarında tek odalı olan bu yapı kalıntısına güneydoğu duvarında bulunan 80 cm. boyutlarında bir girişle girilmektedir (Roodenberg 1993: 253). Yapı içinde ise orta kısımda tabandan 10 cm. kadar yükseltilmiş bir ocak ile işlik olarak kullanılabilir platformlar, depolama kapları, çanak çömlek ve öğütme taşları gibi çeşitli *in situ* buluntulara rastlanmıştır. Genel olarak X. Evre yapılarının iç mekânlarının yalnızca 1/3'ü depolama ve besin hazırlama mekânı olarak ayrılırken, geri kalan 20 m² lik alanın yaşam alanı olarak boş bırakıldığı görülmektedir.

Ilıpınar'da Neolitik döneme ait bulunan çanak çömlekler, bitki katkılı hamurdan yapılmış, yüzey renkleri açıktan koyuya kadar turuncumsu açık kahverenginin değişik tonlarında ve grimsi renklidir. Çanak çömleklerin yüzeyleri genellikle ačkılanmış ve bezemesiz bırakılmıştır (Roodenberg 1990:82). Form olarak genellikle küresel gövdeli hafif çıkıntılı dudaklı biçimler tercih edilmiştir. Kapların dipleri çoğunlukla yassı ve düzdür. Bunların dışında, yayvan kaplar da görülmektedir. X. tabakada bulunan çanak çömlekler büyük oranda Fikirtepe çanak çömlekleriyle benzer özellikler göstermektedir (Thissen 1993: 301).

Ilıpınar yerleşmesinde Neolitik bulunan küçük buluntular oldukça çeşitlidir. Burada bulunan küçük buluntuların bir kısmı yapı içlerinde ya da taban üstlerinde *in situ* konumlarında bulunmuşlardır. Bu döneme tarihlendirilen pek çok yerleşmede sıkça görülen kemik tüp, iğne, kaşık, olta, heykelcik, oyuncak ve takı olarak tanımlanan değişik

aletlere de rastlanmaktadır (Marinelli 1995: 128-129). Ezme ve öğütme işlemlerinde kullanılan taşların dışında özellikle boynuza takılarak kullanılan yassı baltalara da rastlanmaktadır (Roodenberg vd. 1990).

Yerleşmenin en alt tabakası olan X. tabakada bulunan evcil hayvanlar içerisinde en çok görülen türler koyun ve keçidir (Buitenhuis 1995: 152). Ilıpınar yerleşmesinde beslenmeye yönelik olarak avlanan hayvanların başında geyik türleri gelmektedir. Özellikle IX. tabakada artış gösteren geyik avcılığında çoğunlukla alageyik tercih edilmiştir. Ancak yerleşmede sürdürülen avcılık yalnızca geyik avcılığı biçiminde gerçekleşmemiştir. Yabani domuz ve tavşan türleri ile bazı kuş ve balık türleri de avlanmıştır. Ancak oldukça az sayıda bulunan kuş ve balık kemiği bu türdeki avcılığın beslenme ekonomisi içerisinde çokta önemli bir yer tutmadığını göstermektedir (Roodenberg et al. 1990: 113).

Ilıpınar Yerleşmesi, kıyı yerleşmesi özellikleri göstermekle birlikte Neolitik paketin özelliklerine de sahip, tarım ve hayvancılık bakımından gelişmiş bir yerleşmedir. Besin ekonomisi içerisinde hayvan yetiştiriciliğinin oldukça önemli bir yer tuttuğunu ancak avcılığın, özellikle geyik avcılığının da düzenli olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Deniz ve tatlı su ortamına yakın olan yerleşmede balık kalıntılarının yok denecek kadar az oluşu ise burada yaşayanların balıkçılık yapmadıklarını gösterdiği gibi, oldukça küçük olan bu tür hayvanlara ait kemiklerin kazı sırasında gözden kaçmış olabileceğini de düşündürmektedir. Özellikle ele geçen kemikten yapılmış zıpkın örneği balık avcılığının yapıldığına tanıklık edebilir (Marinelli 1995: 5). Balıkçılığın olmamasına karşın yerleşmede zaman zaman yığınlar halinde saptanan yumuşakça kalıntıları, su ürünlerine yönelik olarak midye toplayıcılığının yoğun biçimde yapıldığını göstermektedir. Marmara Denizi'ne 20 km. İznik Gölü'ne ise 1 km. mesafede olan Ilıpınar yerleşmesinde yaşayan topluluğun yoğun bir şekilde tatlı su ve deniz yumuşakçası toplayıcılığı da yaptıkları bilinmektedir (Buitenhuis 1994: 143). Tatlı su yumuşakçası *Unio spec.* yanı sıra yerleşmede deniz yumuşakçalarından *Mytilus galloprovincialis*, *Ostrea edulis* ve *Creastoderma edule* türünde midye ve istiridyelerin yoğun olarak toplandığı bilinmektedir. Tatlı su ve deniz yumuşakçaları bütün tabakalarda bulunmaktadır.

4.3. Nehir Kıyısı Köyleri

Anadolu'da yer alan Neolitik dönem yerleşmeleri içerisinde bir dere veya pınar kıyısında kurulmamış olanı neredeyse yoktur. Bununla beraber kıyısına kuruldukları akarsulardan balık ve yumuşakça elde ederek beslenmeyi seçen yerleşimlerin içerisinde bu açıdan beklide en iyi irdelenmiş yerleşim yeri Çatalhöyük'tür. Kıyısına kurulduğu nehirde sürekli olarak faydalanan yerleşim yeri aynı zamanda Anadolu'da tarımcılığında ilk izlerinin bulunduğu yerleşimler arasında yer almaktadır.

4.3.1. Çatalhöyük

Çatalhöyük yerleşmesi, Konya'nın 52 km. güneydoğusunda, Çumra İlçesi'nin 11 km. kadar kuzeyinde yer alır. Biri doğuda diğeri batıda olmak üzere yan yana iki höyükten oluşan yerleşimde doğudaki höyük Neolitik Çağ'a, batıdaki ise Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmektedir (Mellaart 1962: 41). Çatalhöyük yerleşmesi, Çumra Ovası'nı sulayan Çarşamba Çayı'nın kıyısına kurulmuş; yaklaşık 450 x 275 m. boyutlarında bir höyüktür. Denizden 980 m. ova seviyesinden ise 17.5 m. yükseklikte yer alır (Mellaart 1967:30). Höyüğün kültür toprağı dolgusu 21 m. dir (Hodder 2007: 313). Bu durum; ova seviyesinin altında kültür dolgularının devam ettiğini göstermektedir (Hodder, 1996:44). Çatalhöyük, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in sonlarında başlamış, Çanak Çömlekli Neolitik boyunca devam etmiş ve Kalkolitik döneme kadar sürmüş (Batı Çatalhöyük) olup Neolitik Dönem'in ileri aşamalarını da yansıtan bir yerleşmedir (Hodder 2007:313). C 14 sonuçları: MÖ 7.020 ± 50 ve MÖ 6.500 ± 100 tarihlerini vermiştir (Kuniholm ve Newton 1996:246).

Çatalhöyük, 1958 yılında James Mellaart tarafından Konya Ovası yüzey araştırması sırasında bulunmuş; 1961-65 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün desteğiyle; yine Mellaart yönetiminde kazılmıştır. 1993 yılından bu yana ise Cambridge Üniversitesi'nden Ian Hodder başkanlığında; çokuluslu araştırmacılarından oluşan bir ekip; kazı çalışmalarını sürdürmektedir.

Resim 4.21. Çatalhöyük Yerleşmesi ve Çarşamba ırmağının konumlarını gösteren çizim (Hodder 2007: 125)

Doğu Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinde; Mellaart yönetimindeki kazılarda; yukarıdan aşağıya 0 ve XII olmak üzere 12 yapı katı/tabaka saptanmıştır. Bunlardan VI. yapı katı; VIA ve VI B diye ikiye ayrılır. XII. Yapı katı da dörde ayrılmaktadır. Mellaart yönetimindeki 1961-65 kazılarında; Doğu Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinin yalnızca güneybatı kesiminde çalışılmış; 1993 yılında sistematik yüzey toplaması ve yüzey sıyırması ile başlayan ikinci dönem çalışmalarında ise höyüğün kuzey ve orta kesimlerinde de araştırmalar başlatılmıştır. Yapı katları içerisinde saptanan mimaride büyük olasılıkla yerleşmenin merkezine yönelen sokaklar, geçitler ya da su temini ve drenajla ilgili olduğu düşünülen kanallar ve yollar nedeniyle ışınsal bir mimari düzen izlenmektedir (Hodder 1996: 43). Her iki alan ele alındığında; yerleşme genelinde, birbirine bitişik düzende yapılmış yapıların, höyüğün tepesini çevreleyen teraslar boyunca yerleştirildiği gözlemlenir. Mellaart döneminde yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılan alanın dinsel ya da seçkin bir mahalle şeklinde adlandırılmasına karşılık; yeni kazılarda aynı tür yapılarla höyüğün farklı bölgelerinde de rastlanması bu durumun farklı açılardan değerlendirilmesini de birlikte getirmiştir. Yerleşme, derin bir dere yatağıyla kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmaktadır ve bu bölgelerin farklı klan ya da aşiretleri barındırıyor olması muhtemeldir (Hodder 1996: 46). Yerleşmede, kazılarla saptanan 12 yapı katında süreklilik mevcuttur. Derenin bahar aylarında taşarak yazın olduğundan çok daha fazla bir alanı kapsadığı görülmektedir (Res. 4.21).

Yapılan kazılar sonucunda her yeni evin bir öncekinin üstüne inşa edildiği anlaşılmıştır. Kullanım sonunda ya da evde yaşayan önemli birinin ölümünden sonra, evin boşaltıldığı, temizlendiği ve yakıldığı, bunu izleyen aşamada evin içinin doldurulup yeni duvarların inşa edildiği saptanmıştır (Hodder 2007: 314). Evler bitişik nizamlıdır ve aralarında avluya açılan dar geçitler yer alır. Güneşte kurutulmuş; dörtgen biçimli kerpiç tuğlalardan; taş temelsiz olarak yapılmış evler, dörtgen planlıdır, depo odaları ve tali odalar, ana odaların yanlarında yer alır. Avlu, bir anlamda hava ve ışık sağlayan ve aynı zamanda çöplük olarak kullanılan bir mekândır. Yerleşmenin büyüklüğü ve saptanan mimarinin kapsadığı alan göz önüne alındığında yerleşmenin nüfusu 3500 ila 8000 arasında olarak tahmin edilmiştir.

Yapı içleri; tabanlar, duvarlar, tavanları ve içerisindeki tüm yapı öğeleri dahil olmak üzere sıvalıdır. Evlerin damları; saz ve kamış kümelerinin üstlerinin kalın bir çamur tabakasıyla sıvanmasıyla oluşturulmuştur, iki büyük ve çok sayıda küçük boyutlu dikmeler çatıyı taşımaktadır. Girişler, damda bırakılan bir açıklıktan, büyük olasılıkla ahşap merdivenler yardımıyla yapılmaktadır, dışa açılan kapı olmamasına karşılık; odalar arasında; kare, dörtgen ya da oval biçimli kapı aralıkları mevcuttur (Mellaart 1967: 56). Bununla birlikte; yeni çalışmalarda; duvar sıvalarının altında ortaya çıkarılan kapı aralıkları; sonradan bu kapıların kapatılmış olması; damdan girişlerin tüm yapılar için geçerli olmayabileceğini göstermiştir (Hodder 1996: 363).

Mekân içlerinde ocaklar, fırınlar, platformlar depolama çukurları gibi öğeler bulunmaktadır. Depo odalarından bazılarında içi açıklama taşları; baltalar; taş aletlerle dolu kil kutular bulunmuştur. Duvarlar panolara ayrılmıştır ve bunlardan bazıları bezeksiz şekilde; kırmızının çeşitli tonlarıyla boyalıdır. Diğerlerinde kimi zaman geometrik bezekler; kilim desenleri; iç içe daireler; yıldızlar; çiçekler yer alır; bazıları el; ayak izleri; bazıları ise tanrıçalar; insanlar; kuşlar; hayvanlar; av sahneleri ve doğal çevreyi işleyen çok çeşitli konularla bezenmiştir. Bir başka bezeme çeşidi; kabartma halinde yapılmış tasvirler ve yapılarıdaki platformlara oturtulmuş şekilde yer alan boğa başları ve boynuzlarıdır. Bunların dışında farklı hayvanlara ait kemikler ve başlar da yine kabartma halinde tasvir edilmişlerdir (Hodder 2007: 321-322).

Çatalhöyük'te çanak çömleğin; yapımının bilinmesine karşılık V. yapı katından sonra gelişkin biçimde tahta kap ve sepet yapımı ve kullanımı yaygınlaşmıştır. XII. kattaki ilk çanak çömlekler: kalın, siyah özlü, kötü pişirimli ve bitki katkılıdır. Yüzey rengi; devetüyü, krem ve açık gridir, bazılarında açık uygulanmıştır. Biçim olarak, derin kâseler ve daha az sayıda dar ağızlı çömlekler görülür. Daha üst katlarda ince, koyu yüzlü, koyu gri, kahverengi ve siyah arası bir çanak çömlek görülür. Genellikle iyi pişirilmemiş olan bu çanak çömlekler mineral katkılı ve açkılıdır. Form olarak; basit, dar ağızlı çömlekler ve açık kâseler egemendir. Daha üst katlarda, kırmızı astarlılar ve az sayıda çizi bezemeliler görülür. V. katta krem, portakal renkli, pembemsi açık renkliler ortaya çıkar. II. katla birlikte boya bezeme ve dik yerleştirilmiş ince uzun kulplar görülür (Mellaart 1967: 216-217). Çatalhöyük'te ele geçen parçalar içinde üç farklı çanak çömlek geleneği saptanmıştır. Bunlar kültürel sıra düzenlerine ve klasik terminolojiye uygun olarak "Erken; Orta ve Geç Gelenek" şeklinde tanımlanmıştır.

Çatalhöyük'te kil kullanımı, heykelcik yapımından duvar kabartmalarına sapan taşlarından, mühürlere kadar çok çeşitli alanlara yayılmıştır. Heykelcikler arasında ana tanrıça ya da hayvanlar tanrıçası olarak adlandırılan; kimisi boyalı; kimisi boyasız çok çeşitli heykelcikler mevcuttur. Pişmiş kilden damga mühürler; sapan taşı olarak kullanıldığı düşünülen kil topakların yanı sıra kilin yaygın kullanımı; Mellaart tarafından tapınak olarak adlandırılan yapıdaki duvar kabartmalarında; boğa başı ve boynuz gibi bezeme elemanlarının yapımında da görülür (Mellaart 1967: 106). 1993-95 araştırmalarında gerek yüzey toplaması; gerekse yüzey sıyırması işlemleri sırasında da kilden insan ve hayvan heykelcikleri bulunmuştur. Bunların bazılarında ayrıntılar gösterilirken, bazıları kaba şekilde biçimlendirilmiştir (Hamilton 1996:233-236).

Çatalhöyük yontma taş alet endüstrisinde kullanılan ana madde obsidyendir; birkaç parça büyük yan kazıyıcı yapımında çakmaktaşının da seyrek olarak kullanıldığı görülür. Çakmaktaşında yongalar çoğunluktadır; obsidyen ise daha çok dilgi üretiminde kullanılmıştır. Obsidyen dilgiler tek vurma düzlemlidir; baskı tekniğiyle çıkartılmıştır; yongalarda ise çift vurma düzlemi görülmekle birlikte, tek vurma düzlemliler çoğunluktadır. Ürünler arasında düzeltili ve kullanım izli dilgiler; kazıyıcılar; çeşitli bıçaklar; kesiciler; deliciler; orak-bıçaklar; keskiler; kalemler; hançerler ve çok sayıda baskı yöntemiyle yapılmış ok uçları mevcuttur (Conolly 1996: 176-185). Kireçtaşı,

alabaster, mermer, volkanik taşlar gibi çok çeşitli taşların oyulmasıyla yapılmış, kimi zaman leopar türü hayvanlarla birlikte betimlenmiş tanrıça figürinleri, şematize figürler, ikiz tanrıçalar, tanrı heykelciklerini, Çatalhöyük halkının sürtmetaş işlemeciliğini gösteren buluntulardan bazılarıdır. Yalnızca dört örnek dışında; hayvan heykelciklerinde genelde kil kullanımının tercih edilmiş olması ilginçtir (Hamilton 1996:222). Topuz başları, taş kaplar, boncuklar, yassı baltalar kolyeler, bilezikler ve obsidyen aynaların dışında; havanlar, öğütme taşları, biley taşları sürtme taş tekniğiyle yapılmış buluntuları oluşturur (Mellaart 1967: 214). Yeni araştırmalarda sürtme taştan yassı baltalar; topuz başı ve taş boncuk gibi buluntular; ele geçen sürtmetaş aletlerin bazılarıdır (Hamilton 1996: 238).

Neolitik Dönem boyunca 800 yıllık bir yerleşime sahne olan Çatalhöyük'te kemik endüstrisi oldukça gelişkindir, boncuk, bilezik, kemer tokaları gibi süs eşyaları ile spatula, kaşık, bız, açkılama aletleri gibi çok çeşitli işler için yapılan aletler ele geçirilmiştir. Nadir de olsa boynuz ve fildişi kullanımı mevcuttur (Mellaart 1967: 204-214).

Çatalhöyük yerleşmesinde en alt katlardan itibaren koyun ve keçinin evcilleştirilmiş oldukları bilinmektedir (Mellaart 1967: 223). Köpek bir diğer evcilleştirilmiş hayvandır büyükbaş hayvanların evcilleştirilip evcilleştirilmedikleri konusu ise net değildir (Hodder 1996: 365). Yabani eşek, yabani koyun, geyik türleri, gazel, tilki, kurt, leoparlar ve kuşlar avlanan hayvanlar arasındadır. Balıkçılıkla eski kazılarda sanıldığından daha yoğun uğraşıldığı; yeni çalışmalarda ortaya çıkarılan balık kemiklerinden bilinmektedir (Hodder 1995: 20). Çatalhöyük'te tarıma alınmış 14 tür besin bitkisi arasında çeşitli tahıl türleri, bakliyat ve yumrulu bitkiler yer alır (Mellaart 1967:211-224). Emmer, Einkorn, çıplak 6 sıralı arpa, bezelye, yoğun miktarda VI-II. katlarda bulunmuştur. Ekmeklik buğday (*Triticum aestivum*) ilk kez VI. yapı katında görülür. Bezelye, mercimek ve burçak türlerinin (*Vicia noena*; *Ervum ervilia*) yanısıra badem; palamut; fıstık (*Pistachio atlantica*); elma; ardıç ve çitlenbik (*Celtis australis*) gibi meyve ve yemişler; ilk yapı katlarından itibaren ele geçen bitki kalıntılarıdır. Yakın zamanda yapılan çalışmalar, Çatalhöyük insanların tahıldan çok bakliyat ve yumrulu bitkilerle beslendiklerini göstermektedir. Çatalhöyük'ün zengin küçük buluntuları arasında gayet iyi koruna gelmiş ahşap kaplar bulunur. Bunlardan bazıları mezarlarda; bazıları da yanmış evlerde ele geçmiştir.

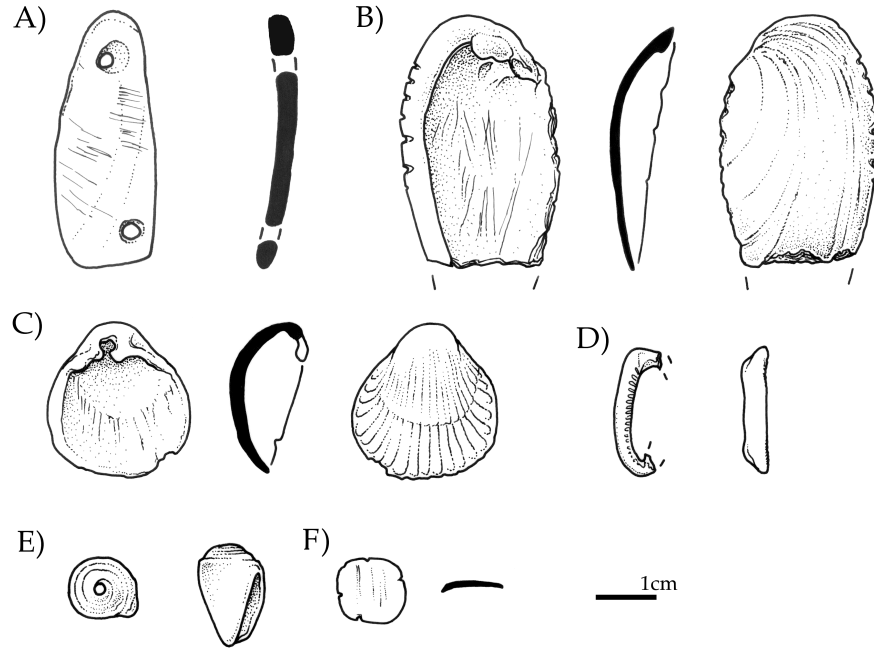

Resim 4.22. Çatalhöyük'te bulunan kemik oltalar (Hodder 2007: no. 263-265)

Çatalhöyük Yerleşmesi, tipik bir nehir kıyısı yerleşmesidir. Bu durum nehrin sağladığı besin imkânlarının yoğun biçimde kullanıldığını göstermektedir. Başta balıkçılık olmak üzere su yumuşakçalarının toplanıp beslenme, alet ve süs eşyası hammaddesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Balık kemikleri ele geçirilmiş olmakla birlikte bu konu üzerine detaylı bir yayın henüz yapılmamıştır. Fakat kemikten yapılmış birkaç adet olta kancası Çatalhöyük kazılarında ele geçtiği bilinmektedir (Res. 4.23) (Hodder 2007: no. 263-265). Olta iğnesi olduğu düşünülen bu aletlerin çoğunun yaban domuzu dişinden yapıldığı anlaşılmıştır. Bu örneklerden ikisinde ipin bağlanabileceği yivler mevcuttur. Bunların olta iğnesi kabul edilmesi durumunda ancak yayın balığı büyüklüğünde balıkları avlamakta kullanılabileceği ifade edilmiştir. Buna rağmen Çatalhöyük'te büyüklükleri sadece 10 cm'yi geçmeyen golyan balığı kemikleri tanımlanmıştır. Bu bakımdan söz konusu oltaların Çatal Höyükte balıkçılık ile ilişkilendirilmesi kesin olarak ifade edilemez.

Çatalhöyük'te kemik oltalar dışında dikkat çeken bir diğer buluntu gurubunu tatlı su, akarsu ve deniz kabukluları oluşturur. Deniz kabukluları ise kendi içinde Akdeniz kökenli ve Kızıldeniz kökenli olmak üzere iki ayrı grupta incelenebilir (Res. 4.24) Ayrıca süs eşyası olarak kullanılmış deniz kabuğu fosilleri de ele geçmiştir. Çarşamba Irmağı'ndan toplandığı anlaşılan binlerce tatlı su kabuklusu mevcuttur. Bunlar arasında ağırlıklı olarak *Unio* türü kabuklular vardır. Ağırlıklı olarak bu türü izleyen diğer türler arasında *Theodoxus jordani*, *Lymnae*, *Dreissenia* ve *Bythnia* yer almaktadır. Bunlardan *Theodoxus*

jordani ler üzerinde genellikle delikler bulunmaktadır. *Unio* ve *Theodoxus* aynı zamanda Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmesinden de bilinmektedir (Reese 2005: 123). *Unio* türü kabuklardan pendant olarak kullanılan bir örnek de mevcuttur.

Resim 4.23. Çatalhöyük deniz kabuklarına örnekler (Reese 2005: Res.6.1.)

Akdeniz kökenli olan kabuklar genel itibarı ile süs eşyası olarak kullanılmışlardır ve özellikle mezar içlerinde ölü hediyesi olarak ele geçmiştirlerdir. Akdeniz'e kuş uçuşu 140 km. mesafede bulunan Çatalhöyük yerleşiminde süs eşyası olarak kullanılan Akdeniz türü deniz kabuklarının geçmişi oldukça geriye uzanmaktadır (Reese 2005: 124). Akdeniz kökenli deniz kabukları tatlı su kabuklularına kıyasla çok daha fazla çeşitlilik göstermektedirler. Bunlar arasında *Dentalium*, *Nassarius*, *Columbella rustica*, *Conus mediterraneus*, *Luria Cypraea*, *Luria talparia*, *Erosaria spurca*, *Murex trunculus*, *Phalium granulatum undulata* türlerinin yanı sıra nispeten az sayıda *Polynices*, *Cerastoderma edule glaucum*, *Acanthocardia tuberculata* türleri mevcuttur. Bunların tamamına yakını süs eşyası olarak kullanılmışlardır. Bunun yanında boya imalatı için hammadde olarak veya çeşitli aletlerin yapımında da kullanım görmüşlerdir. Genellikle kesilmiş veya üzerine delik açılmış olan kabukların bazılarında yanık izleri de görülmektedir (Reese 2005:124).

Kızıldeniz kökenli deniz kabukları ise hem sayıca hem de tür olarak en az ele geçen gruptur. Bunlar, *Pinctada margaritifera* ve *Nerita* dan imal edilmiş bir pendant ve birkaç boncuktan ibarettir. Fosil deniz kabukları içerisinde de *Conus* veya *Strombus* olabilecek bir türe ait örnek ve Mellaart tarafından fosil istiridye olarak adlandırılmış olan fakat *Spondylus gaederopus* olabilecek örnekler de ele geçmiştir.

Eldeki veriler göstermektedir ki Çatalhöyük halkı, beslenme ve süs eşyası imalatında su ürünlerinden yoğun biçimde faydalanmışlardır. Tarım ve hayvancılığın ilk izlenebildiği yerlerden biri olması ve Neolitik paketlerin içerisinde yer alan unsurların Anadolu'da ilk geliştiği merkezlerden biri olmasının yanında Çatalhöyük, su ürünlerinin de yoğun kullanıldığı bir yerleşimdir. Aynı zamanda burada yaşayan kişiler avcılık yapmayı da sürdürmüşlerdir. Bu durum, besin ekonomisinde farklı seçeneklere sahip olan bir yerleşim yerinin temel besin maddesi olarak olmasa bile ikincil amaçlarla da olsa eski besin elde etme alışkanlıklarını sürdürebildiklerini göstermektedir. Balıkçılığın yanında yapılan yumuşakça toplayıcılığının, yalnızca besin amaçlı olmadığı, alet ve süs eşyası imalatında da bunlardan faydalandığı ve aynı zamanda bu materyalin uzun mesafeli bir ticareti belgelediği de unutulmamalıdır.

4.3.2. Mezraa-Teleilat

Mezraa-Teleilat yerleşmesi, Şanlıurfa İli Birecik İlçesi'nin 7 km. güneyinde, Mezraa Beldesi yakınlarında, Fırat Nehri'nin sol yakasında yer alan kıyı taraçası üzerindedir. Yerleşimin bulunduğu alan Fırat'ın taşkın ovası içerisinde kaldığından, menderes kıvrımlarının hareketlerine bağlı olarak yerleşimin; zaman zaman kıyıda, zaman zaman ise kıyıdan 1 km. kadar içeride kaldığı anlaşılmaktadır. Fırat Nehri'nin bugünkü kodu ile höyüğün 347 m. olan rakımı arasında yalnızca 10 m. lik bir fark bulunması ve Neolitik Çağ tabakalarında taşkın izine rastlanılmaması, Fırat'ın bugüne kıyasla daha derin bir yatakta aktığı izlenimini vermektedir (Özdoğan 2007:189). Mezraa – Teleilat'ta yer alan Neolitik yerleşimin, Fırat'ın ana yatağına paralel uzanan alçak taraça üzerinde yaklaşık 400 m. boyunca uzandığı anlaşılmaktadır (Özdoğan 2007: 190). Höyükte birbirinden yaklaşık olarak 5000 yıllık boş bir dönemle ayrılan iki kültürel evre bulunmaktadır. Bunlarda I. Evre Demir Çağ'ı, II-V. Evreler ise Neolitik Dönemi temsil etmektedir (Özdoğan 2007: 190).

V. ve IV. Evreler: V. Evreye, yalnızca birkaç sondajda ulaşılmış olup çakmak taşı aletlerin yapılış biçimine bakılarak PPNB dönemine tarihlenmiştir. IV. evre de Çanak Çömleksiz Neolitik'e tarihlenmektedir ve bu döneme ait en az 3 mimari tabaka bulunmaktadır. Hücre planlı yapılardan oluşan mimari yapıların yanında yontma taş alet endüstrisi ile öne çıkan bu evrede çok nitelikli kemik aletler de mevcuttur. Bu kemik aletler arasında kemikten yapılmış bir kanca ayrıca önem arz etmektedir. Fırat Nehri'nden balık avlamakta kullanılmış olabilecek kancanın üzerinde ip deliği de bulunmaktadır (Özdoğan 2007:190).

*Resim 4.24. Mezraa-Teleilat buluntusu kemik olta kancası
(Özdoğan 2007: fig. 7)*

III. Evre: Çanak Çömleksiz Neolitik ile Çanak Çömlekli Neolitik arasında geçiş süreci olarak değerlendirilen bu evre yaklaşık olarak 400m² lik bir alanda izlenmekte olup, dal-örgü mimari ile temsil edilmektedir. Geçiş dönemi niteliğindeki bu evre, kendi içerisinde de III a ve III b olmak üzere iki aşamaya ayrılmaktadır. Koridorlu yapılar olarak adlandırılan mimari yapı planlarının görüldüğü bu evrede IIIa ile IIIb evrelerini ayıran temel farklılık, heykelcik imalatı ile ilgilidir. Bu evrede yapılmış olabilecek 20 m.lik bir çevre duvarı da söz konusudur (Özdoğan 2007:194).

II. Evre: Kendi içerisinde II c (İlk Neolitik), IIb (Orta Neolitik) ve IIa (Son Neolitik) olarak ayrılan bu evre yerleşimin yerleştiği, mimari yapıların farklı planlarının

görüldüğü, çanak çömlek teknolojisinin ortaya çıktığı ve geliştiği bir evredir. (Özdoğan 2007:196). Bununla beraber, II b evresi Hassuna seramiği ile temsil edilmekte olup Ila evresinde herhangi bir mimari kalıntı tespit edilmemiştir (Özdoğan 2007:197).

Mezraa-Teleilat höyüğü, yer aldığı bölgede bilinen Neolitik süreci yansıtmaktadır. Mezraa-Teleilat IV. ve II. Evrelerin kültürleri, Yakınoğu'da özellikle Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'taki bir çok kazı yerinden tanınmaktadır.

Fırat Nehri kıyısına kurulmuş olan yerleşimde şüphesiz ki nehirden beslenme amaçlı olarak faydalanılmıştır. Buna karşın IV. evrede tespit edilmiş olan kanca (Res. 4.24) dışında bu durumu kanıtlayacak çok fazla veri yoktur. Hayvan kemikleri üzerine yapılan çalışmalar hayvan evcilleştirmesinde önemli yol kat edildiğini bunun yanı sıra gazel türü başta olmak üzere çeşitli hayvanların avlandığını ortaya koymuştur (Özdoğan 2007:198). Hayvan kemikleri üzerine yapılan çalışmalar henüz tamamlanmamış olduğundan burada yaşayan ve avlanan balık türleri ve kabukluların varlığı hakkında yapılmış bir yayın yoktur. Bu duruma rağmen tipik bir nehir kıyısı yerleşimi olan Mezraa-Teleilat'ta beslenmede, ana kaynak olmasa da yan bir besin elde etme yolu olarak olsa da akarsudan faydalanılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Karasal alanlarda bulunan Neolitik köy toplumlarının çoğunlukla, Neolitik paketleri tümüyle kabul edip çiftçi-köy yaşam biçimini benimsedikleri, kıyı köy toplumlarının ise tarım ve hayvancılığı da benimsemesine karşın besin ekonomilerinin ana maddelerinden biri olan balıkçılığı ve kabuk toplayıcılığını terk etmeden gelişimlerini sürdürdükleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Batı Marmara'da bulunan Fikirtepe ve Pendik gibi yerleşmelerde çiftçiliğin yanı sıra avcılık ve balıkçılığın bir süre daha yoğun bir biçimde sürmüş olması, Neolitik kültürün yayılımı sırasında akültürasyonun da göç kadar etkili olduğunu göstermektedir (Özdoğan 2007b: 65). Buna karşın kıyı köy toplumlari Neolitik paketlerin içinden çanak çömlek ve sürtme taş yapım biçimlerini alarak benimsemişler ve kendisine özgü yeni kültürler oluşturmuşlardır. Kuzeybatı Marmara örneğinden yola çıkarak çeşitli önermeler yapılabilir. Örneğin, Karul'a göre; bölgeye ilk gelen ve çanak çömlek kullanan tarımcı topluluklar ovalara yerleşmiş ve başlangıçta kerpiç kullanarak, dörtgen planlı yapılar inşa etmişlerdir. Avcılık ve balıkçılığa dayalı beslenme alışkanlıkları ile basit kulübelere sahip ikinci grup ise kuzeybatı Anadolu'nun Mezolitik-Epi Paleolitik gelenekli yerli toplumlarıdır ve zaman içinde buraya gelen tarımcı topluluklara uyum sağlamışlardır (Karul 2009:4)

Kıyı toplumlarının, tarım ve hayvancılığı başlangıçta tümüyle benimsememesinin temel nedeni besin ihtiyacının karşılanmasında yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duymamaları olabilir. Zira kıyısına yerleştikleri deniz veya göllerden elde ettikleri, balık ve yumuşakçalar gibi ürünler, besin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olacak ki, Neolitik paketlerle edindikleri hayvan ve bitki yetiştiriciliği gibi kendine özgü zorluklar içeren yeni besin üretim ekonomilerine girmiş olsalar bile denizden faydalanmayı sürdürmüşlerdir.

Yakın zamana kadar, Batı Anadolu'ya M.Ö. 6. binyılda Neolitiğin ulaştığı düşünülmekteyken, bugün bölgede yapılan kazılar özellikle de Ege Gübre ve Yeşilova kazıları, Ege Neolitiğinin başlangıcını çok daha eskilere taşımış hatta buranın ayrı bir oluşum bölgesi olduğunu ortaya koymuştur. Son veriler, bu oluşum bölgesinin İç Anadolu ile olan bağlantısının yanında, Akdeniz ve Ege kıyılarında gelişen farklı ve denizsel

kökenli bir etkileşim alanının da var olduğunu göstermektedir. Mehmet Özdoğan'a göre Ege'nin kuzeyinde Hoca Çeşme'nin en alt tabakalarında görülen yuvarlak planlı taş mimari ve Neolitik paketin diğer öğeleri, Kıbrıs'ta ortaya çıkan yeni bulgularla birlikte değerlendirildiğinde canlı bir "deniz yolu" nun varlığı ortaya çıkmıştır (Özdoğan 2007: 445). Bu deniz yolu, daha önceden de Ege'den İtalya kıyılarına kadar uzanan *impresso* çanak çömlek geleneği ile de dile getirilmiştir. Neolitik dönem deniz ulaşımı muhtemelen kıyıları takip edilerek yapılmış olmakla birlikte, ulaşım aracı olarak kullanılan sal veya kanolara ait her hangi bir maddi kültür kalıntısı tespit edilmiş değildir. Yakın zamanda Yenikapı'da ele geçmiş olan 2 adet ahşap kürek, en azından Marmara Denizi kıyılarındaki deniz ulaşımına dair bir ipucu olarak görülebilir.

Kıyı toplumlarını diğer toplumlardan ayıran temel fark olan beslenme biçimleri üzerine yoğunlaşmak göstermiştir ki, Neolitik dönem kıyı yerleşmeleri bir önceki dönem olan Epi-Paleolitik dönem yerleşmelerinin avcı-balıkçı geleneklerini kısmen sürdürmüşlerdir. Bunun yanında, Yakınoğu'da başlayıp batıya doğru yayılım eğilimi gösteren Neolitik yaşam biçiminin hali hazırda getirdiği birçok yenilik, kıyı toplumları tarafından benimsenerek; yeni bir yaşam biçimi olarak yorumlanmıştır. Fikirtepe, Pendik, Hoca Çeşme gibi örnekler, bu toplumların Neolitik paketler vasıtasıyla, hazır buldukları bitki ve hayvan ehlileştirme tekniklerini benimsemelerine rağmen besin ekonomilerinin temelini su ürünlerinin teşkil etmeye devam ettiğini göstermişlerdir. Neolitik paketlerin diğer unsurları olan çanak çömlek ve alet yapımı teknolojilerinin kolayca benimsenmesine karşın bitki ve hayvan ehlileştirmesinin benimsenmesinde nispeten geri kalmış olmasını, en kolay yoluyla; "gereksinim önceliği" ile açıklamak mümkündür.

Çalışma sırasında incelenen Neolitik dönem kıyı toplumlarının bazılarının zamanla geçirdiği kültürel evrime ve farklı kültür oluşumlarından etkilenme biçimlerinin yanında, sudan faydalanma biçimlerinin ve elde edilen besin türlerinin de uğradığı değişimler vurgulanmıştır. Örneğin Hoca Çeşme yerleşmesi başlangıçta Anadolu toplumu görüntüsü çizmektedir. Hoca Çeşme IV. ve III. Evre buluntu topluluğu birçok yönü ile İç ve Batı Anadolu Neolitik Kültürleri ile benzerdir. Buna karşın üst tabakalarda yerleşme zamanla bir Balkan kültürü halini almıştır. Bulunan çanak çömlek gruplarına göre Hoca Çeşme II evresi Karonovo I'in sonu ve Karonovo II ile çağdaştır ve Proto Vinça dönemine tarihlenmektedir. Çanak çömlek ve mimari özelliklerdeki değişim ile somutlanan bu

duruma paralel olarak, besin ekonomisinde de ilginç değişimler söz konusudur. Bulunan yumuşakçaların tabakalara göre dağılımına bakıldığında ise IV. ve III. evrelerde denizsel kavkuların, II. ve I. evrelere göre çok daha az olduğu göze çarpmaktadır. Yani kültürdeki değişim süreci deniz kabuğu toplayıcılığına da etki etmiş gibi görünmektedir.

Nehir kıyısı yerleşimlerini kıyı yerleşmesi altında incelemek belki de tam olarak doğru olmasa da söz konusu yerleşimlerin sakinlerinin su ürünlerinden faydalanmış olmaları en azından bir örnekle de olsa bu konuyu incelememizi sağlamıştır. Nehir kıyısı yerleşimleri arasında incelediğimiz yerleşimlerden; Çatalhöyük halkı, beslenme ve süs eşyası imalatında su ürünlerinden yoğun biçimde faydalanmışlardır. Söz konusu yerleşim yeri besin ekonomisinde farklı seçeneklere sahip olan bir merkezin, temel besin maddesi olarak olmasa bile ikincil amaçlarla da olsa eski besin elde etme alışkanlıklarını sürdürebildiklerini ortaya koymuştur.

6. KAYNAKÇA

- Algan, Oya; Mustafa Namık Yalçın; Mehmet Özdoğan; İshak Yılmaz; Erol Sarı; Elmas Kırıcı Elmas; Demet Ongan; Özlem Bulkan Yeşildalı; Yücel Yılmaz; İsmail Karamut, “A short note on the geo-archeological significance of the ancient Theodosius harbour (İstanbul, Turkey)” *Quaternary Research* 72, 2009, 457–461
- Algan, Oya; Mustafa Namık Yalçın; İshak Yılmaz; Elmas Kırıcı Elmas; Erol Sarı; Demet Ongan; Özlem Bulkan Yeşildalı; Doğan Perinçek; Mehmet Özdoğan; Yücel Yılmaz; İsmail Karamut, “Antik Theodosius Limanı'nın (Yenikapı) Jeoarkeolojisi” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008*, İstanbul 2010, 175-180
- Asal, Rahmi. “İstanbul'un Ticareti ve Theodosius Limanı” *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*, İstanbul 2007, 180-189
- _____. “İstanbul'un Ticareti ve Theodosius Limanı” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008. İstanbul 2010*, 153-160
- Atalay, S., Christine A. Hastorf, , "Foodways at Çatalhöyük", *Çatalhöyük Perspectives. Reports from the 1995-99 Seasons*. Ed: Ian Hodder, (McDonald Institute Monographs/BIAA Monographs 40) Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara 2005, 109-123
- Baran Çelik, Gülbahar. “Yenikapı'da Günlük Yaşam” *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*, İstanbul 2007, 216-229
- Baran Çelik, Gülbahar; Mine Kiraz “Maden ve Hulliyat Eserleri Koleksiyonu; Boncuk, Sarkaç, Amulet ve Heykelcikleri” *Boncuk: İnanç ve Güzellik*, İstanbul 2007, 19-199
- Bassett, “Everett. Reconsidering Evidence of Tasmanian Fishing” *Environmental Archaeology, Volume 9*, Number 2, 2004, 135-142
- Bekker-Nielsen, Tønnes, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region* , Aarhus University Press, Denmark 2006.
- Bittel, Kurt. “Eski Anadolu ve Önasya: Fikirtepe Kazısı”, *V. Türk Tarih Kongresi*, TTKB, Ankara 1960, 29-36.
- _____. “Bemerkungen über die Prähistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy (Istanbul)”, *Aus Istanbul Mitteilungen* 19/20, 1969/70, 1-19.
- Boessneck, J., A. Von Den Driesch, *Die Tierknochenfunde aus der Neolithischen Siedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy am Marmarameer, Aus dem für Paleoanatomie, Domestikationsforschung und Geschichte der Tiermedizin der Universitaet München*, München 1979.

- Castell, R.W, *Fish Remains in Archaeology*, 1976
- Conolly, J., “The knapped Stone” *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*, ed. I. Hodder. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara 1996, 173-98.
- Çakırlar, C. “Arkeomalakoloji: Yabancı Bir Terim Tanıdık Buluntular” *Arkeoloji Dergisi VII*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006, 41-50
- Çelik, Ümit. “Marmaray Projesi”, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008*. İstanbul 2010, 65-74
- Dance, Peter “Shells, The Photographic Recognition Guide to Seashells of The World” *Smithsonian Handbooks*, New York 2002.
- Demir, M. “Shells of Mollusca Collected from the Seas of Turkey” *Turkish Journal of Zoology* 27, Ankara 2003, 101-140.
- Derin, Zafer. “Yeşilova Höyüğü”, *Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, İstanbul 2007a, 377-384.
- Derin, Zafer. “Türkiye’de 2006 yılında Yapılan Araştırmalar ve Kazılar Yeşilova.” *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology* 10, Ankara 2007b, 125-127.
- Derin, Zafer. “The Mollusca of Yeşilova Höyüğü at İzmir”, *Ethnoarchaeological Investigations in Rular Anatolia, Vol.4*, Ed.By T.Takaoğlu, İstanbul 2007c
- _____ “Yeşilova Höyüğü”, *Aktüel Arkeoloji*, sayı.6, İstanbul 2008, 50-61.
- Esin, Ufuk. *İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa I*, 1979 İstanbul
- Eyigün, Y. “İstanbul Metrosu Yenikapı-Unkapanı Arası Metro İnşaatı Projesi: Yenikapı İstasyonu” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008*. İstanbul 2010, 53-64
- Gatsov, I “Chipped Stone Assemblages from Pendik. Technological and Typological Analysis” *Köyden Kente Yakınoğu’da İlk Yerleşimler, Ufuk Esin’e Armağan Kitabı 1. Cil,t* İstanbul 2003,283-292.
- Gökçay, Metin. “Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Mimari Buluntular” *Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*, İstanbul 2007a, 166-179
- Gökçay, Metin. “Yenikapı Kazıları, Bizans’ın Kıyısında” *Arkeoatlas* 6, İstanbul 2007b, 120-127

- _____. “Yenikapı Kazıları” 16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara 2008, 81-100
- Hamilton, N., “Figurines, clay balls, small finds and burials” *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*, ed. I. Hodder. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara 1996, 215-263.
- Harmankaya, Savaş. 1982 “Pendik Kazısı 1981”, *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı I* Ankara, 25-30.
- Hodder, I. (editor) *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*. McDonald Institute for Archaeological Research/British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No 22, 1996
- _____. “Çatalhöyük: Yeni Çalışmalar”, *Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, İstanbul 2007a, 313-332
- _____. “Çatalhöyük”, *12.000 Yıl Önce Anadolu. İnsanlığın En Eski Anıtları*, Karlsruhe, 2007b, 124-125
- Kansu, Şevket Aziz. “Marmara Bölgesi ve Trakya’da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar”, *Bulleten XXVII*, Ankara 1963, 657-705.
- _____. “Marmara Bölgesi ve Trakya’da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar”, *Atatürk Konferansları I*, 1964, 205-214.
- Karamut, İsmail “Yenikapı Kazılarında Son Gelişmeler” *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 8, 2008 İstanbul, 62
- Karul, Necmi. “Hoca Çeşme En alt Evresinin Tarihlenme Sorunları 4. ve 3. Evre Çanak Çömleği Değerlendirmesinin Tarihleme Sorunun Çözümüne Katkısı”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İ.Ü Sos. Bil. Enst. Prehistorya Anabilim Dalı, 1994 İstanbul.
- _____. “Kuzeybatı Anadolu’da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler” *TEBE Haberler* 28, İstanbul 2009, 1-7
- Kayan, İlhan “The Geomorphological Environment of the Ilıpınar Mound”, *The Ilıpınar Excavations I, Five Seasons of Fieldwork in NW Anatolia 1987-91*, J.J. Roodenberg (Ed.), Netherlands Historisch-Archaeologisch Institut, 1995 Leiden/İstanbul, 17-33.
- Kızıltan, Zeynep. “Les Premiers Habitants a la Lumiere de Fouilles Recentes” *De Byzance a İstanbul un Port Pour Deux Continents*, Paris 2009, 22-28.
- _____. “Marmaray-Metro Projeleri Kapsamı’nda Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 5-6 Mayıs 2008. İstanbul 2010, 1-16

- Kocabaş, Ufuk. "İstanbul Üniversitesi Yenikapı Batıkları Projesi 2006-2008 Yılı Çalışmaları: Genel Değerlendirme", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1.Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008*. İstanbul 2010, 23-33
- Kuniholm, P.I., Newton, M.W., "Interim dendrochronological progress report 1995/6", *On the Surface Çatalhöyük 1993-95*, ed. I. Hodder. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara 1996, 345-347.
- Mackay, James. "Lamellibranch Shells Evidence of Catastrophe" *Creation 3 Vol 2*, 1980, 5-8
- Marinelli, M. "The bone artifacts of Ilıpınar," *The Ilıpınar Excavations I*, J. Roodenberg (ed.), Nederlands Historisch-Arcaeogisches
- Martin, L., Russell N., "Surface material: Animal bone and worked bone" *On the Surface: Çatalhöyük 1993-95*, ed. I. Hodder. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara 1996, 199-214.
- Mellaart, J. "Excavations at Çatal Hüyük, 1961: First preliminary report. *Anatolian Studies 12* 1962, 41-65.
- _____. *Çatal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*, Thames & Hudson, London 1967
- Moore, A.M.T.; Hillman, G.C.; Legge, A.J. *Village on the Euphrates*. Oxford University Press, New York 2000
- Muller-Weiner, Wolfrang. *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları* 1998
- Özbaşaran, Nilgün. "Pendik Çanak Çömleği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü, İstanbul 1989
- Özdoğan, Eylem. "Marmara Bölgesi'ndeki Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yerleşmelerinde Beslenme ve Besin Saklama Yöntemleri Aşağı Pınar Yerleşmesinde Bulunan Besin Depolama Alanlarının Tanımlanması" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü, İstanbul 2003.
- Özdoğan, Mehmet. "Fikirtepe", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü, İstanbul 1979.
- _____. "Pendik: A Neolithic Site of Fikirtepe Culture in The Marmara Region", *Beitragte Altertumskunde Kleinsasien, Festschrift für Kurt Bittel*, R.M. Boehmer - H. Hauptmann (Eds.), Main 1983, 401-411.
- _____. "Vinca and Anatolia: a New Look at a Very Old Problem", *Anatolica XIX*, 1993, 173-193.

- _____.“Marmara Bölgesi-Balkanlar-Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni Bir Yaklaşım” *XI. Türk Tarih Kongresi*, TTKB, 1994 Ankara.
- _____. “Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları”, *TÜBA-AR 1*, Ankara 1998, 63-93.
- _____.“Anadolu'dan Avrupa'ya Açılan Kapı Trakya”, *Arkeoloji ve Sanat 90*, İstanbul 1999a, 2-28.
- _____.1999b “Northwestern Turkey: Neolithic Cultures in between the Balkans and Anatolia,” *Neolithic in Turkey. New Discoveries*, M. Özdoğan ve N. Başgelen (Ed.) İstanbul, 203-224.
- _____.“Halet Çambel Tarafından Gerçekleştirilen Çalışmalar-Özet-”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, O.Belli (Ed.),İ.Ü. Yayınları, İstanbul 2000a, 39-41.
- Özdoğan, Mehmet. “Pendik Kazısı”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, O.Belli (Ed.),İ.Ü. Yayınları, İstanbul 2000b, 42-43.
- Özdoğan, Mehmet. “Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri”, *Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, İstanbul 2007a, 401-426.
- Özdoğan, Mehmet. “Neolitik Yaşam Biçiminin Orta Anadolu’dan Avrupa’ya Aktarımı” *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Aktarımı*, İstanbul 2007b, 63-70
- Özdöl, S. Çatalhöyük; Suberde ve Er Baba Neolitik Dönemi Çanak Çömleğinin Yeniden Değerlendirilmesi: Erken; Orta ve Geç Gelenekler" *AST XXV/III – 2007 Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları* Ankara 2007, 375-392.
- Pasinli, Alpay; Edibe.Uzunoğlu; N. Atakan; Çiğdem Girgin; M. Soysal, “Pendik Kurtarma Kazısı”, IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 1994, 147-163.
- Patton, Mark, *Islands in Time: Island Sociogeography and Mediterranean Prehistory*. London 1996.
- Perinçek, Doğan.“Yenikapı Kazı Alanı’nın Son 8000 Yıllık Jeoarkeolojisi ve Doğal Afetlerin Jeolojik Kesitteki İzleri” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 5-6 Mayıs 2008*, İstanbul 2010, 191-217
- Papathanassopoulos, George, *Neolithic Culture in Greece*, Athens 1996.
- Perles, Catherine, *Early Neolithic in Greece. The First Farming Communities in Europe*. Cambridge, 2004.
- Powell, J. *Fishing in the Prehistoric Aegean*, Jonsered 1996

- Pulak, Cemal. "Yenikapı Bizans Batıkları", *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları*, İstanbul 2007, 202-215.
- Reese, D. S., "The Çatalhöyük Shells", *Inhabiting Çatalhöyük, Reports from the 1995-99 Seasons*. Ed: Ian Hodder, (McDonald Institute Monographs/BIAA Monographs 38) Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research; London: British Institute of Archaeology at Ankara 2005, 123-127.
- Reitz, Elizabeth, Wing, Elizabeth. *Zooarchaeology Second Edition*, Cambridge University Press, New York 2008.
- Rohrs, M., W. Herre, "Zur Frühentwicklung der Haustiere, die Tierreste der Neolithischen Siedlung Fikirtepe am Kleinasiatischen Gestade des Bosphorus", *Zeitschrift für Tierzucht und Zuchtungsbiologie* 75, 1961, 110-127.
- Rose, Mark. "Fishing at Franchti Cave: Changing Environments and Patterns of Exploitation," *Old World Archaeological Newsletter*, 1998i 4-19.
- Roodenberg, Jacob "Ilıpınar Höyük Üçüncü Dönem Kazı Sonuçları (1989)", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1990, 105-111.
- _____ "Ilıpınar X to VI: Links and Chronology", *Anatolica XIX*, 1993, 251-267.
- _____ "Ilıpınar, An Early Farming Village in the İznik Lake Basin", *Neolithic in Turkey*, M. Özdoğan-N. Başgelen (Ed.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999 193-202.
- _____ "Ilıpınar ve Menteşe Doğu Marmara'da Neolitik Dönem'e Ait İki Yerleşme" *Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular* 393-400, İstanbul, 2007.
- Sampson, A. "Excavation at the Cave of Cyclops on Youra, Alonnessos", E. Alram-Stern (Ed), *Die ägäische Frühzeit. 2 Serie. Forschungsbericht 1975-1993*, vol. I, *Das Neolithikum in Griechenland*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1996a, 507-20.
- Sampson, A. "The Cyclops cave at Youra Alonnessos", G. A. Papathanassopoulos (ed.), *Neolithic Culture in Greece*, Nicholas P. Goulandris Foundation, Museum of Cycladic Art, Athens, 1996b, 58-59.
- Sampson, A. "The Neolithic and Mesolithic Occupation of the Cave of Cyclope, Youra Alonnessos, Greece," *BSA* 93, 1998, 1-22.
- Shackleton, J. C. *Marine Molluscan Remains from Franchthi Cave*. Bloomington 1988.
- Simmons, A. H, *Faunal Extinction in an Island Society: Pygmy Hippopotamus Hunters of Cyprus*, Publisher: Kluwer Academic Publishers, 1999.
- Sağlamtimur, Haluk. "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi" *Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, İstanbul 2007, 373-377.

- Stratouli, G. “Die Fischerei in der Agais während des Neolithikums. Zur Technik und zum potentiellen Ertrag”, *Praehistorische Zeitschrift* 71,(1996, 1–27.
- Van Zeist, W., S. Bottema, *Late Quaternary Vegetation of the Near East, Beihefte Zum Tübingen Atlas Des Vorderen Orients*, Wiesbaden 1991.
- Wang, Jie Huai. *Neolithic Fishing-Hunting Economy In The Yellow Valley* Chinese Academy Of Social Sciences, Gansu Archaeological Team, Lanzhou, Gansu Province, Formatted By G. W. Leir. Translated/Edited By B. Gordon) P.R.China (Huaxia Archaeology (China) 1992(2), 81-88.
- Webb, Thanos Aronis. *Prehistoric Fishing and Sefaring in the Aegean*. Unpublished Master’s Thesis, Texas A.& M. University, 1999